

NÕUKOGUDE KOOL

EESTI NSV HARIDUSMINISTEERIUMI
PEDAGOOGILINE AJAKIRI

Nr. 5

1952

NÕUKOGUDE KOOL

EESTI NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU VABARIIGI HARIDUSMINISTEERIUMI

PEDAGOOGILINE AJAKIRI

X AASTAKÄIK

Nr. 5

MAI

1952

Valmistugem hästi uueks õppeaastaks.

Raske on ülehinnata nõukogude kooli tähtsust, kes kasvatab meie noorsoost haritud, kultuursed, bolševike parteile ja nõukogude võimule ustavad kommunismiehitajad. Nõukogude koolil on täita suur ülesanne meie kodumaa majanduslikus ja kultuurilises arengus, meie kodumaa võimsuse kindlustamises.

Igal aastal väljub meie koolidest kümneisse miljoneisse ulatuv noorte pere, kes on varustatud teadmistega eesrindlikust nõukogude teadusest. Ühed neist siirduvad õppima kõrgematesse õppeasutustesse, teised tööstustesse tööpinkide taha, kolmandad kombaini või traktori rooli taha. Võimaldab ju meie sotsialistlik kodumaa igale ellustuvale noorele asuda just sellele tööalale, mis teda kõige rohkem huvitab. Teisest küljest on iga koolist väljuv noor, ükskõik missugusele tööpostile ta ka asuks, kõikjal teretunud ja talle avaneb võimalus ausalt rakendada igal pool oma noort energiat, oma värskaid teadmisi meie armastatud kodumaa hüvanguks.

Koolides lõppes käesoleva õppeaasta õppetöö mõne päeva eest. Esimese kolme õppeaasta õpilased on juba asunud suvepuhkusele, juba on osa neist sõitnud arvukatesse pioneerilaagritesse, et kasutada neid mugavaid ja igakülgset arendavaid puhkusevõimalusi, mida võib oma noortele pakkuda ainult sotsialismimaa.

Vanemate klasside õpilased aga asusid eksameid sooritama: kes ülemineku-, kes lõpp-, kes küpsuseksameid. On ju eksamid mitte üksnes selle põhiliseks kontrollimisvormiks, kui püsivad ja põhjalikud on õpilaste aasta jooksul omandatud teadmised, vaid nad on ka iga õpetaja, iga pedagoogilise kollektiivi ja, võiks öelda, iga haridusala töötajate töötulemuste riiklikuks kontrolliks.

Meie koolide pedagoogilised kollektiivid on viimastel aastatel tunduvalt parandanud õppe-kasvatustööd meie koolides. Selleks on suuresti kaasa aidanud seltsimees Stalini geniaalsed tööd keeleteaduse alal ja akadeemik Pavlovi õpetuse rakendamine füsioloogias. Kuid samal ajal esineb meie koolide õppe-kasvatustöös veel küllalt lünki ja puudusi, mida on tarvis järgneval õppeaastal parandada. Sellepärast

kuul. N 366.

peame kohe õppetöö lõppedes asuma pingsalt uueks õppeaastaks ettevalmistumisele.

Kooli õppe-kasvatustöö tase oleneb peamiselt õpetajast, tema ideelis-poliitilisest tasemest, tema pedagoogilisest meisterlikkusest. Sellepärast peab iga aus nõukogude pedagoog järjekindlalt hoolitsema oma teadmiste täiendamise eest vastavas õppeaines, nõukogude pedagoogikas, psühholoogias ning marksismi-leninismi teoorias.

Nõukogude õpetaja ei saa elada ja töötada ainult nende teadmisega, mis ta kunagi on omandanud, sest meie Nõukogudemaa hoogus loominguline olevik esitab ka koolile ikka uusi ja uusi nõudeid. Nõukogude eesrindliku teaduse kiired edusammud nõuavad ka õpetajalt oma teadmiste pidevat täiendamist.

Mitte tarduda kohale, mitte elada vanade vormelitega, mitte kaitsta end staažikilbiga, sest staaž ja meisterlikkus ei sammu alati käsikäes, vaid võtta nõukogude inimese loova energiaga ümbritsevast elust ja teadusest endasse võimalikult rohkem, et seda kõike uuel õppeaastal rakendada õppe-kasvatustöö taseme tõstmiseks.

Tuleb meeles pidada M. I. Kalinini sõnu, kes ütles, et kui õpetaja täna, homme, ülehomme annab ära kõik, mis tal on ja seejuures jälle uuesti ja uuesti ei täienda oma teadmisi, jõudu ja energiat, siis ei jää temale midagi järele. Uhelt poolt annab õpetaja endast ära, kuid teiselt poolt kogub ta endasse kõike head ja positiivset oma rahvalt, ümbritsevast elust ja teadusest ning annab selle parema uuesti lastele.

On vajalik, et iga õpetaja omaks põhjalikult läbimõeldud uueks õppeaastaks ettevalmistumise plaani, kus oleksid märgitud kõik suvevaheajal sooritatavad tööd ja üritused vastavalt vajadustele, huvidele ja võimalustele.

Meie koolides töötab küllalt arvukalt õpetajaid, kellel puudub nõutav pedagoogiline ettevalmistus, kes kohe peale keskkooli lõpetamist asusid vastutusrikka õpetajalaua taha. Kõik need noored omandavad vajalikke pedagoogilisi teadmisi ja oskusi vastavate pedagoogiliste õppeasutuste kaugõppeosakondades. Nii õpivad ainult pedagoogiliste koolide kaugõppeosakondades üle 1000 algkooliõpetaja ning õpetajate instituutide kaugõppeosakondades üle 1200 7-klassilise kooli õpetaja, neist viimasel kursusel ligi 250 õpetajat. See näitab, et need noored õpetajad, kes ei oma vastavat pedagoogilist kvalifikatsiooni, on asunud täie innuga seda omandama.

Samuti täiendavad oma teadmisi õpetajate instituutides ja naaber-vabariikide pedagoogilistes instituutides või ülikoolides need õpetajad, kes soovivad asuda tööle järgmises kooliastmes.

See arvukas noorte õpetajate pere koguneb 16. juunil meie vabariigi pedagoogilistesse õppeasutustesse järjekordsele eksamisessioonile, mis kestab 30 päeva. Kui pedagoogilised õppeasutused, linnade ja rajoonide haridusosakonnad ning koolide direktorid täidavad täpselt Eesti NSV haridusministri käskkirja 22. märtsist 1952. a. nr. 61, loovad nad sellega kõik tingimused eksamite sessiooni produktiivseks teostamiseks. Kahjuks peab märkima, et eelmistel aastatel pole kaugõppijaile võimaldatud kõiki neid soodustusi, mida näeb ette valitsuse vastav määrus. Paljud neist pole saanud nelja vaba õhtut nädalas, paljud on õppeaastal olnud tundidega ülekoormatud (üle 30 nädalatunni). Meie pedagoogiliste õppeasutuste kaugõppeosakonnad ja haridusosakonnad pole teostanud küllaldast kontrolli eksamite sessiooniks ettevalmistumise üle

üksikute õppijate poolt, mille tõttu on esinenud mitme kaugõppija juures akadeemilist võlgnevust ja isegi edasiõppimise katkestamist. Uuel õppeaastal tuleb kõik lüngad ja puudused kaugõppe alal likvideerida ja saavutada ka siin maksimaalne edu.

Kvalifikatsiooni tõstmise tõhusaks vahendiks on õpetajate suvised täienduskursused, mida korraldatakse igal suvel. Käesoleval suvel korraldatakse neid mitmesugustel aladel. Nii korraldatakse kursused algkooliõpetajaile kõigis õppeainetes. Et meie algkoolide õpetajail on eriti raskusi vene keele õpetamisega, siis korraldatakse algkooliõpetajaile veel eraldi vene keele kursused, kuna 7-klassiliste koolide ja keskkoolide vanemate klasside õpetajaile korraldatakse kursused peaaegu kõikides põhiainetes. Üldse on plaanis 12 kursust umbes 1500 õpetajale kestvusega 24 tööpäeva à 6—7 töötundi päevas.

Eesti NSV Haridusministeeriumil, Vabariiklikul Õpetajate Täiendusinstituudil ja linnade ning rajoonide haridusosakondadel tuleb teha kõik, et suvekursused oleksid suutelised andma õpetajaile tõesti täisväärtuslikke uusi teadmisi, täiendaksid nende ideelis-teoreetilist taset ja tõstaksid pedagoogilist kvalifikatsiooni.

Kursuste korraldajail tuleb tõsiselt analüüsida eelmise aasta vigu ja need käesoleval aastal kõrvaldada. Tuleb hoolitseda, et kursuste õppejõud oleksid tõesti oma ala meistrid. Seetõttu on otstarbekas korraldada kursused ainult niisugustes keskustes, kus asuvad pedagoogilised õppeasutused, et ei esineks mulluseid vigu, kus kursused olid viidud väikestesse keskustesse ja seal tuli puudu kvalifitseeritud õppejõududest (Võru jt.). Kursused toimugu kindlate õppekavade alusel, aga ärgu esinegu juhuslikkust, nagu näit. mullu (Võrus — geomeetria puhul). Kursustel käsitletagu nõukogude teaduse viimaste aastate saavutusi kõikidel aladel. Vaja on suurendada ka praktiliste tööde osa ühes nende põhjaliku analüüsiga.

Kõikide õpetajate kursustele suunamine pole võimalik ja sellepärast toimub enamiku õpetajate ettevalmistumine uueks õppeaastaks individuaalselt. Iga loominguiliselt töötav õpetaja rikastab ja täiendab alaliselt oma tööplaane ning konsepte. Ta kooskõlastab need teaduse ja tehnika uute saavutustega. Näiteks tuleb ju geograafiaõpetajal uuel õppeaastal rääkida kommunismi suurehitustest hoopis teisiti kui sel õppeaastal, sest paljud tööd on siis juba lõpetamisel, suur osa teoksil olnud töid aga juba lõpetatud jne. Kirjandusõpetaja esitab uuel õppeaastal uusi nimesid ja uusi teemasid alaliselt kasvavast nõukogude kirjandusest. Ajalooõpetaja analüüsib uusi sündmusi võitluses rahu eest.

Nii on kõikidel õpetajatel, vaatamata ainele ja õpetaja tööstaažile, vajalik uueks õppeaastaks igakülgsest ette valmistuda ja selleks on ka küllalt võimalusi.

Õpetaja, kasutades temale Stalinliku Konstitutsiooniga antud suurt õigust — õigust puhkusele, leiab laialdasi võimalusi enda teoreetiliste teadmiste täiendamiseks ja kultuurilise silmaringi laiendamiseks. Seoses puhkusega võtavad õpetajad osa ulatuslikest ekskursioonidest ja matkadest, mida korraldatakse arvukalt kõikidesse meie kodumaa osadesse, sest peab ju õpetaja palju teadma ja palju oma silmaga nägema.

Kuidas elustuvad tunnid konstitutsiooni, ajaloo, kirjanduse, geograafia, bioloogia, füüsika ja teiste õppeainete alal, kui õpetaja on sueteline õpiku materjali täiendama oma isiklike muljetega. Õpilased kuulavad hinge kinni pidades, kui õpetaja jutustab, kuidas ta külastas

Gorit, linna, kus möödus meie geniaalse juhi ja kõigi rahvaste sõbra seltsimees Stalini noorus. Suurt huvi pakub õpilastele, kui füüsika- või geograafiaõpetaja räägib neile, mida ta pani tähele, külastades suvevaheajal stalinlikke suurehitusi, kui bioloogiaõpetaja jutustab Mitsu-rinskist, räägib, kuidas ta käis toas, kus elas ja töötas see suur looduse ümberkujundaja, kui konstitutsiooniõpetaja räägib mugavast puhkekodust või sanatooriumist, kus ta puhkuse veetis; puhkuse niisugusel kujul, mida võib võimaldada ainult sotsialismimaa Stalinlik Konstitutsioon.

Need õpetajad, kes veedavad oma puhkeaja kodus või selle lähemas ümbruses, leiavad ka siin küllaldaselt vaatamisväärsusi, mis arendavad ja täiendavad nende teadmisi. Linnaõpetajad kasutagu suvevaheajaga meie kodumaa sotsialistliku põllumajandusega tutvumiseks, külastagu meie eeskujulikke kolhoose ja sovhoose, õppigu tundma uut, sotsialistlikku küla.

Samuti tuleks maaõpetajail suvevaheajal tutvuda lähemalt meie linnadega, muuseumidega ja teiste vaatamisväärsustega. Tuleks tundma õppida Tallinna, Kohtla-Järvet ja teisi meie vabariigi tööstuskeskusi, õppida tundma uut tööstili, uut tehnikat. Tutvutagu meie stahhaanovlastega ja tööeesrindlastega.

Kõik see võimaldab õpetajal uuel õppeaastal meie vabariigi nõukoguliku majanduse ja kultuuri saavutusi esitada õpilastele elavalt ja ilmekalt, võimaldab isiklikult nähtud ja tundmaõpitud faktide alusel näidata sotsialistliku majanduse ja kultuuri võimsat arengut.

Meie koolide pedagoogilised kollektiivid rikastuvad igal aastal arvuka pedagoogiliste õppeasutuste lõpetajate perega, noortega, kes on varustatud värskete teadmistega nõukogude pedagoogikast. Läänud õppeaastal asus meie vabariigi koolides tööle 302 õpetajate instituutide lõpetajat, 78 pedagoogiliste koolide lõpetajat, umbes 70 pedagoogiliste klasside lõpetajat ja 63 Tartu Riikliku Ülikooli lõpetajat, sellele lisaks andsid naabervabariikide pedagoogilised õppeasutused 104 lõpetajat, neist 59 kõrgema haridusega. Ka tänavu pole noore pedagoogilise kaadri juurdekasv väiksem. Nii loodavad õpetajate instituudid käesoleval aastal anda üle 350 seitsmeklassilise kooli õpetaja ja pedagoogilised koolid ligi 150 algkooliõpetajat. Ka Tartu Riiklik Ülikool suunab koolitööle eelmisest aastast suurema arvu lõpetajaid ning vennasvabariigidki ei jäta meid tänavu abistamata. Siin pole arvestatud pedagoogiliste õppeasutuste kaugõppeosakondades ja eksternaadi korras õpetaja kutse omandajaid, sest valdavas enamuses töötasid nad ka seni õpetajatena.

See noorte õpetajate arvukas pere asub tööle koolipõllule teadmisega, et neil on kõik võimalused loominguliseks tööks valitud kutsealal. Neil pole karta töötajäämist, mis oli noore õpetaja tavaliseks kaaslaseks kodanlikus Eestis, kus suur osa noori pedagooge ei pääsenud tööle oma armastatud kutsealale; seda näeme praegugi kapitalistlikes maades, eriti Ameerika Ühendriikides.

Kuid see küllaltki arvukas noorte pedagoogide pere ei suuda siiski veel rahuldada meie vabariigi kiirelt areneva kooli nõudeid, eriti keskkoolide vanemate klasside osas. Siin annab teravalt tunda pedagoogilise instituudi puudumine. Suurt puudust tunnevad meie koolid ka muusika- ja lauluõpetajatest, sest Tallinna Riiklik Konservatoorium ei suuna lõpetajaid tööle koolipõllule. Olukord on sel alal niisugune,

et isegi meie pedagoogilised koolid ei oma küllaldaselt arvu kvalifitseeritud muusika- ja lauluõpetajaid, kuigi need koolid valmistavad ette algkooliõpetajaid, kes peavad suutma ka laulu õpetada.

Noortel õpetajatel, kes suunatakse kohtadele juba pedagoogilistes õppeasutustes, tuleks kooliga ühendusse astuda kohe peale õppeasutuse lõpetamist või võimaluse korral veelgi varem, et selgitada, missugustes klassides ja missugust õppeainet tal uuel õppeaastal tuleb õpetada.

Suvevaheajal on tal tarvis põhjalikult tutvuda õpetatava õppeaine programmiga, konsulteerida selle õppeaine või klassi vanema kogenenud õpetajaga ning tutvuneda kõige kättesaadava metoodilise kirjandusega õpetatava aine alalt.

Kahjuks näitavad senised tähelepanekud, et võrreldes vanemate kogenenud õpetajatega loevad meie noored õpetajad vähe pedagoogilist ja metoodilist kirjandust. Ka pedagoogiliste ajakirjade tellijate hulgas on suhteliselt vähe noori õpetajaid. Samuti märgitakse mitmelt poolt, et noored õpetajad võtavad loiult osa metoodiliste ringide ja aineseksioonide tööst. Need faktid on etteheiteks ka meie pedagoogilistele õppeasutustele. Viimastel tuleks selgitada oma kasvandikele, et pedagoogiline õppeasutus annab ikkagi ainult aluse edukaks töötamiseks, kuid meisterlikkuse saavutamiseks on vaja end igakülgset teoreetilist täiendada ja õppida palju teiste eesrindlike õpetajate töökogemustest.

On selge, et õppe-kasvatustöö edu uuel õppeaastal ei olene mitte ainult üksiku õpetaja heast ettevalmistusest, vaid kogu kooli pedagoogilise kollektiivi kooskõlastatud tööst, tema täisverelisusest, tema püsivast, sihikindlast püüdlusest täita ausalt temale Nõukogude valitsuse ja bolševike partei poolt usaldatud vastutusrikas ülesanne — õpetada ja kasvatada elurõõmsaid, teotahtelisi nõukogude noori. Sellepärast tuleb kooli juhtkonnal tihedas koostöös partei- ja ametiühingorganisatsiooniga ning kogu kooli pedagoogilise kollektiiviga õppetöö lõpul põhjalikult ja printsiipiaalse bolševistliku kriitikaga analüüsida möödunud õppeaasta tööd, avastada selles puudused ja lüngad ning leida ühiselt teed ja abinõud kõigi esinenud puuduste kõrvaldamiseks uuel õppeaastal.

Juba nüüd tuleb koostada kooli üldine õppe-kasvatustöö plaan uueks õppeaastaks, kus märkida põhilised ülesanded igale kollektiivi liikmele. Samuti tuleks nüüd koostada pedagoogilise nõukogu ja ainekomisjonide temaatilised tööplaanid ühes vastavate ülesannetega õpetajaile. Ka noorte õpetajate abistamise plaan koostatagu juba nüüd, milles näidata nende töös esinenud puudused ja abinõud puuduste kõrvaldamiseks, ent samuti pedagoogiline ja metoodiline kirjandus, mis noortel õpetajatel tuleb suve jooksul läbi töötada, leides neile abistajaks ja juhendajaks kogenenud õpetajad kollektiivist, kui seda senini pole tehtud.

Kooli pedagoogilisel kollektiivil, eriti aga kooli juhtkonnal tuleb mõelda juba nüüd, kuidas vastu võtta kooli suunatud noori pedagoogilise õppeasutuse lõpetajaid. Ka nende juhendajaks tuleb leida kollektiivi hulgas kogenenud pedagoogilise töö meistrid, kelle poole usutunukad võiksid pöörduda nõu ja abi saamiseks uueks õppeaastaks ettevalmistumisel või edaspidises töökäigus. Tuleb arvestada, et esmakordselt iseseisvalt vastutusrikkale tööpostile asumine on noore peda-

googi elus murranguline sündmus ja et tema edaspidise töö edu sõltub väga palju tema esimestest saavutustest või esimestest pettumustest. Sellepärast tuleb algajasse õpetajasse suhtuda seltsimeheliku soojusega, ümbritseda teda tähelepanuga, abistada teda praktikas.

Noortesse pedagoogidesse ei tohi suhtuda niisuguse hoolimatusega, nagu seda tegi läinud aastal Põlva Keskkooli kollektiiv ja Põlva Rajooni Haridusosakond, kes kooli suunatud noori õpetajaid isegi korteriga ei varustanud, vaid paigutas nad elama koos õpilastega ühisesse internaadiruumi.

On enesestmõistetav, et õppetöö jaotus õppejõudude vahel uueks õppeaastaks toimub kevadel enne õppetöö lõppu, sest iga õpetaja peab teadma juba kevadel, missugustes klassides ja missuguse nädalalundide arvuga tal tuleb sügisel tööd alustada, sest siis on tal võimalus uute õpilastega tutvuda juba kevadiste eksamite käigus ja saadud tähelepanekuid arvestada uueks õppeaastaks ettevalmistumisel.

Juba kevadel peab iga kool teadma, missuguste klassidega ja mitme komplektiga hakkab ta uuel õppeaastal töötama. Kuid kahjuks on just sel alal esinenud eelmistel aastatel suuri puudusi. Koolide juhtkonna ja haridusosakondade puuduliku planeerimise tulemusena esines eelmistel aastatel arvukalt juhtumeid, kus koolides suleti klasse või avati uusi komplekte alles mõni päev enne õppetöö algust ja isegi õppetöö esimestel nädalatel. Sellega seoses toimus muidugi ka õppetöö ümberjaotamisi õpetajate vahel. Saanud õpetamiseks uued klassid, läheb õpetajal suur osa suvevaheajal tehtud tööst kaotsi ja tal tuleb uut ettevalmistustööd alustada alles õppetöö esimestel päevadel. On selge, et niisugused nähtused halvavad õpetaja töötahet uueks õppeaastaks ettevalmistumisel.

Olulise lõigu töös uueks õppeaastaks ettevalmistumisel moodustab õpikute õigeaegne valmimine ja ilmumine.

Eesti NSV Haridusministeeriumil, Eesti Riiklikul Kirjastusel, samuti ka müügivõrgul tuleb tõsiselt arvestada lünk oma eelmiste aastate töös ja tagada käesoleval aastal õpikute õigeaegne väljaandmine ja kohtadele toimetamine.

Uuel õppeaastal saavad meie vabariigi koolinoored 95 uut õpikut ning Eesti NSV Haridusministeerium ja Eesti Riiklik Kirjastus on teinud tõhusat tööd uute õpikute kvaliteedi tõstmiseks. Kõik uued algupärased õpikud on koostatud mitte üksikute autorite, vaid autorite kollektiivide poolt ja läbi arutatud vastavate aineõpetajate koosolekutel ning kooskõlla viidud uute teaduslike ja meetoodiliste seisukohtadega, kusjuures mõne õpiku (näit. aabitsa) juures esineb eelmistega võrreldes olulisi meetoodilisi erinevusi.

Ka tõlked ja seniste õpikute uued trükid on põhjalikult läbi arutatud ja kooskõlastatud nõukogude teaduse uute saavutustega (darwinismi aluste õpik jt.).

Kui eelmisel aastal ilmusid paljud õpikud suure hilinemisega, siis käesoleval aastal on loota olukorra tunduvat paranemist, sest juba aprillikuu algul olid kõikide õpikute käsikirjad trükivalmis ja osa õpikuid juba trükist ilmunud.

Mullu raskendas õpetajail uueks õppeaastaks ettevalmistumist õppeprogrammide puudumine, sest need saadi kätte alles mõni päev enne õppetöö algust ja osa neist isegi õppetöö kestel. Sellepärast tuleb Haridusministeeriumil tõsiselt arvestada, et käesoleval aastal ei kor-

duks eelmiste aastate vead, sest ka tänavu tulevad uueks õppeaastaks enamuses uued õppeprogrammid, millede on eelmistega võrreldes olulisi erinevusi.

Uheaegselt pedagoogilise ja organisatsioonilise tööga uueks õppeaastaks ettevalmistumisel peab jätkuma ja veelgi hoogustuma ka koolide majanduslik ettevalmistus: kapitaal- ja sanitaarremontide teostamine, koolide ja õpetajate kütusega varustamine terveks õppeaastaks, vajaliku inventari ja õppeabinõude parandamine ja soetamine. Ka kooliaeda ei tohi unustada, sest see omab õppe-kasvatustöös suurt tähtsust.

Kõigi ettevalmistustööde keskseks ja juhtivaks organiks igas linnas ja rajoonis peab olema kohalik haridusosakond, kes peab organiseerima ja suunama kogu tööd uueks õppeaastaks ettevalmistumisel, sest haridusosakonda koonduvad kõik andmed ja materjalid nii õppe-kasvatustööst kui ka majanduslikest üritusist.

Mitte paberlikkus, vaid operatiivsus, elav side õpetajatega ja koolidega tagab õppe-kasvatusasutuste õigeaegse ja täieliku ettevalmistuse uueks õppeaastaks.

Ei tule unustada, et koolide ettevalmistus uueks õppeaastaks on kõigi haridusala töötajate ühine ülesanne, töötagu nad siis Haridusministeeriumis, haridusosakondades või koolides, sest heast ettevalmistusest, kõigi haridusala töötajate kooskõlastatud tegevusest sõltub õppe-kasvatustöö kvaliteet uuel õppeaastal.

PEATÜKKE EESTI NSV AJALOOST.

Liivi sõjad ühe etapina eesti ja vene rahva ajaloolise sõpruse kujunemise protsessis.

J. KAHK.

Liivi sõjad on kahtlemata üks tähtsamaid ja huvitavamaid perioode eesti rahva ajaloolises arengus. Uhtlasi on Liivi sõjad ka perioodiks, mida balti-saksa ja eesti kodanlikest natsionalistidest ajaloolaste poolt on püütud võltsida, juhindudes seejuures kindlast eesmärgist: õhutada vaenu vene ja eesti rahva vahel. Käesolev artikkel taotleb purustada need väärkontseptsioonid, analüüsida seda perioodi kui üht etappi eesti ja vene rahva sõpruse kujunemise ajaloolises protsessis, heita mõningat valgust kohalike põliselanike (eestlaste ja lätlaste) osale ja osavõtule sellest suurest heitlusest, mis toimus Baltimaade pinnal aastail 1558—1581.

Kogu seda perioodi iseloomustab Vene riigi võitlus väljapääsu eest Balti merele; seda poliitikat viib ellu Vene riigi silmapaistvamaid valitsejaid ja riigimehi Ivan IV. „Ta oli järjekindel oma püüdlusis Liivimaa vastu; nende teadlikuks eesmärgiks oli anda Venemaale väljapääs Balti merele ja avada ühendusteel Euroopaga,“¹ — selliselt iseloomustab Marx Ivan IV võitlust väljapääsu eest Balti merele.

¹ Архив Маркса и Энгельса, т. VIII, стр. 165.

Kuidas tavaliselt kujutati Liivi sõdade käiku, alates kaasaegseist kroonikaist ja lõpetades kodanliku Eesti aegsete keskkooliõpikutega? 1558. a. tormavad äkki kuskilt Aasiast Liivimaale vene-tatari hiiglasuured hordid. Kõige tavalisem arv, mida kasutati nende suuruse iseloomustamiseks, oli 300 000. Nad hävitavad enda ees kõik, nende teed tähistavad tuleasemed, laibad, inimkeha tükid. Kohalik elanikkond põgeneb nende eest või hävitatakse ja veetakse vang. Siis aga ilmuvad nagu päästeinglid Rootsi ja Poola väed, löövad sageli neist mitu korda suuremat vaenlast ja päästavad õndsas Maarjamaa. Väga hästi iseloomustab seda käsitlust pealkiri, mida kandis enamik neist XVI sajandil Saksamaal ilmunud pamflettidest, mis sihilikult moonutasid Liivi sõja sündmusi: „Väga kole, hirmutav, ennekuulmatu, tõepärane uus ajaleht sellest, millist jubedat türanniseerimist teostab Moskoviit...“²

Ja just needsamad Saksamaal XVI saj. ilmunud pamfletid ongi kogu selle venevaenuliku kontseptsiooni esimesteks formuleerijateks ja allikateks, sest suurelt osalt kasutasid neid pamflette isegi selleaegsete kroonikate koostajad (eriti Schmiedt, samuti Henning jt.). Meil on siin tegemist ülespuhutud valeteadete süstemaatilise propagandaga; just sel korral kasutab Euroopa reaktsioon vahest esimest korda oma positsioonide kaitseks massiliselt trükisõna.

Tõusev Vene riik nõuab endale väljapääsu merele, ja kõik Euroopa reaktsiooni kantsid, alates kõdunevast Habsburgide politseiirigist ja lõpetades Saksa väikevürstidega, satuvad paanikasse ning vabritseerivad oma jõuetus vihas tõusva Vene riigi laimamiseks kuhjade viisi trükitud valet. Saksamaal komplitseerub see laim veel seoses ühe asjaoluga. Nagu teame, on see algava katoliikliku reaktsiooni aeg, Liivimaa oli aga enne sõdu pööranud selja katoliku kirikule ja nüüd avanes kõigile katoliiklikele sulemeestele suurepärane võimalus kirjeldada jumala kohtumõistmist ususttaganejate üle. Seejuures pandi „moskoviidid“ mängima piiblikoletiste osa.

XVI sajandil ilmub Saksamaal üldse 26 pamfletti Vene riigi kohta (22 saksa, 1 tšehhi ja 3 poola keeles), neist on 23 otseselt seotud Liivi sõja küsimustega, 3 kaudselt, ja kõik nad sisaldavad kõige mürgisemat laimu Vene riigi ja rahva kohta.³ Selles laimukampaanias toetavad katoliiklikke sulamehi usinalt rootslased ja poolakad. Väga tabava hinnangu on neile andnud vene ajaloolane Forsten: „Erik (XIV) soovis haarata Eestimaa, Sigismund (II August) Liivimaa; nii üks kui teine võttis Liivi segadustest osa ühe ja sama eesmärgiga, mida nad hoolikalt püüdsid varjata seletustega omakasupüüdmatuses, siirast kaastundest õnnetute liivimaalaste vastu, keda õgib ida barbar jne. jne.“⁴ Selle venevastase laimu pärisid kaasaegseilt hilisemad balti-saksa ajaloolased, seda arendasid edasi eesti kodanlikud natsionalistid. Võtted muutusid aja jooksul rafineeritumaks, sisu ja eesmärk jäid aga samaks.

Meil ei ole võimalik peatuda pikemalt selle valedepropaganda ümberlökkamisel, seetõttu piirdume vaid paari näitega. 1562. a. on näiteks Lääne-Euroopa laimajate andmeil Liivimaal „türanniseerimas“ 200 000

² Г. В. Форстен, Балтийский вопрос в XVI и XVII столетии (1544—1648), т. I, Спб., 1893, стр. 113.

³ Отечественные записки, т. CXVIII, Спб., 1858, стр. 257—274.

⁴ Г. В. Форстен, Балтийский вопрос в XVI и XVII столетии (1544—1648), т. I, Спб., 1893, стр. 310.

Ivan IV sõdurit, ümberlükkamatud arhiiviandmed näitavad aga, et nimetatud ajal on Liivimaa garnisonides kokku mitte enam kui 1700 sõdurit.⁵ Samal ajal, kui ilmuvad sellised tõepoolest „hirmutavad“ pamfletid, kirjutavad Liivimaa oludest suhteliselt hästi informeeritud saksa kaupmehed nagu Zeng, Pissping ja Liebenauer oma era- ja ametlikes kirjades, et moskvalane polegi selline kole türann, nagu teda kujutatakse jne.⁶

Tegelikult olid Liivi sõjad selleks perioodiks, millal just tugevnes eesti ja vene rahva sõprus. Siinjuures tuleb meil püüda lahendada küsimus, mis oli selle nähtuse põhjuseks. Professor Vipper märgib: „... poliitiliselt arengult jõudis Moskva riik XVI sajandil kaugele ette Saksa impeeriumist, mis jäi seisma XIII sajandi tasemele.“⁷ Samal ajal pole aga ekspluateerimisvormid Venemaal sedavõrd arenenud, olles ühtlasi ka pehmemad kui näiteks Liivimaal. Oleks väga raske püüda võrrelda näiteks eesti ja vene talupoegade majanduslikke koormisi; teatud võrdlusi võib aga teha sunnismaisuse arengu astme suhtes. Kui Liivimaa talupoeg juba alates XV sajandi keskpaigast ei oma enam mingit õigust liikuda ühest kohast teise, püsib see õigus vene talupoegadel kuni XVI sajandi lõpuni. Alles 1581. a. on esimene „keeluaasta“, aasta, millal talupoeg ei võinud ühest kohast teise siirduda isegi „jüripäeval“. Liivimaal aga kujuneb juba XVI sajandi alguses eriline organisatsioon — haagikohtud, kelle esimeseks ülesandeks on võidelda talupoegade põgenemisega.

Väga omapärase ja kujuka võrdluse Liivimaa ja Vene ekspluateerimissüsteemi kohta toob Ivan IV opritšnik Staden. Staden sai opritšnikuna tsaarilt Venemaal mõisa ja saatis sinna valitsejaks ühe Põhja-Eestist pärineva saksa aadliku Ewert Bremeni (kes nähtavasti oli vangina Venemaale sattunud). Hoolimata sellest et Vene olusid tundev Staden andis oma uuele ametnikule täpsed kirjalikud instruksioonid tööks valitsejana, ekspluateeris saagiahne sakslane talupoegi nii julmalt, et mõis laostus ja talupojad jooksid laiali. Staden ise seletab seda järgmiselt: „Tema (s. t. valitseja Bremen — J. K.) aga ei pööranud tähelepanu minu kirjutustele (s. t. instruksioonidele — J. K.) ja valitsete talupoegade üle Liivimaa kommete (minu sõrendus — J. K.) järgi. Selletõttu tühjeneski minu mõis.“⁸

Sellest on ilmne, et sattumine vene mõisnike alla oleks vähemalt sel ajal tähendanud eesti talupoegadele nende olukorra paranemist. See ei saanud saladuseks olla talupoegadele, kes hoolimata orduriigi püüdeist Vene riiki ära lõigata muust maailmast ja ka Liivimaast, omasid küllalt tihedaid sidemeid venelastega, ja seda tulebki lugeda peamiseks põhjuseks, mis kallutas eesti talupoegi Moskva riigi ja neile sõbraliku suure vene rahva poole.

Nagu professor Zutis oma teose „Läänemere küsimus XVIII sajandil“ sissejuhatavas osas märgib, erines Ivan IV poliitika Liivi sõdade ajal kardinaalselt kõigi teiste võitlusse segatud valitsejate poliitikast.⁹ Ivan IV astub sõtta, olles põhjalikult välja töötanud n. ö. oma tegevuse teooria ja programmi. Selle formuleerib tsaari käsul juba 1554. a. Liivi

⁵ Samas, lk. 326—327.

⁶ Samas, lk. 467—468, 472—475.

⁷ Р. И. Виппер, Иван IV, Ташкент, 1942, стр. 53.

⁸ Г. Штаден, О Москве Ивана Грозного, 1925, стр. 137.

⁹ Я. Зутис, Остзейский вопрос в XVIII веке, Рига, 1946, стр. 26.

saadikute vastuvõtul Adashev. Lühidalt kokku võttes on selle sisu järgmine: liivimaalased (s. t. eestlased, lätlased jt. kohalikud põliselanikud) on ammust ajast Vene riigi valitsejate alamad, nende kallale tungisid aga mere tagant sakslased ja haarasid ajutiselt nende üle võimu. Vene riigi ülesanne on need kutsumata külalised minema kihutada ja oma alamad tagasi Vene riigi alla võtta. Selle järgi on nii Vene riik kui ka eestlased ja lätlased seni ebaõiglaselt kannatada saanud pooleks, vaenlasteks on ainult sakslased, kellega peetakse sõda. Algukest peale vaatab Ivan IV eestlastele ja lätlastele kui oma potentsiaalsetele liitlastele, igal juhul mitte kui vaenlastele. Ja et Ivan IV neid põhimõtteid järjekindlalt ellu viis ja sellega objektiivselt kaasa aitas eesti ja vene rahva sõpruse arenemisele ja tugevnemisele, sellest räägib kogu Liivi sõdade käik.

Liivi sõdade algusperioodi kohta on meil säilinud andmeid sellest, keda pidasid eestlased oma vaenlasteks ja keda oma sõpradeks. Renner kirjeldab oma kroonikas eestlaste suhtumist sakslastesse järgmiselt: „... ja kui neid (s. t. eestlasi — J. K.) poleks sellega (s. t. peksmisega — J. K.) alistumises hoitud, nad poleks jätnud ühtki sakslast sel maal ellu, nii tugev ja hirmus oli nende viha sakslaste vastu (sõnasõnaline tõlge: nende soov sakslaste vastu üles tõusta).“¹⁰ 1558. a. 15. aprillil kirjutab rootsi kirikuõpetaja Oluf Tallinnast, et rõhutatud eestlane valiks meelsamini oma isandaks venelase kui sakslase.¹¹

Eestlaste ja lätlaste poolehoid venelaste suhtes ilmneb aga ka rohkearvulistes tegudes. Ivan IV valmistab Liivi sõdasid põhjalikult ette mitte üksnes diplomaatiliselt, vaid ka põhjaliku luurega. Enne sõjategevuse algust ja luure iseloomuga retkede ajal liigub Liivimaal palju vene luurajaid, kelleks on enamikus eesti ja läti talupojad. 1558. a. tabatakse orduvõimude poolt kaks sellist luurajat — Hans ja Tõnis, kes on pärit Lõuna-Eestist orduriigi ja Moskva tsaaririigi piiri lähedastest küladest. Nagu nende ülestunnistusest selgub, on peale nende sellisteks luurajateks veel palju sealseid talupoegi — kokku 8, kusjuures kaks neist (vennad Koddert'id) oskavad vene keelt ja üht neist isegi kutsutakse „venne Jurgenn“ (s. t. vene Jüri). Nende peamine ülesanne olevat, kui Vene väed ilmuvad, juhtida nad üle veekogude. Need kaks talupoega on suhteliselt hästi informeeritud venelaste kavatsustest, — venelased on lubanud neid pärast sakslaste äraajamist enda alamaiks võtta ja siis anda igale talupojale maad ühe adramaa ulatuses (muidugi kohustuste eest mõisa vastu).¹² Juba üksi see juhtum näitab, kui hästi kohalik maarahvas oli informeeritud Ivan IV sõjalis-poliitilistest kavadest ja kui pooldavalt ta neisse suhtus. Andmeid talupoegadest luurajate tabamisest orduvõimude poolt on veel teisigi,¹³ kuid need on väga napsõnalised ja mitte nii kujukad.

Veel aktiivsemaks muutub nende talupoegadest luurajate tegevus aga siis, kui Vene väed Liivimaa territooriumil sõjategevust alustavad. 1560. a. Riia all sakslaste kätte vangilangenud vene sõdur tunnistab, et nende väesalgale oli vabatahtlikult appi tulnud 10 kohalikku

¹⁰ Joh. Renner's Livländische Historien, Göttingen, 1876, S. 171.

¹¹ C. Schirren, Quellen zur Geschichte des Untergangs livländischer Selbständigkeit, Reval, 1861—1865, II B., S. 184—185.

¹² Sealsamas, lk. 36—40.

¹³ Sealsamas, lk. 112—113.

elanikku, „habemikud mehed“, kes neile teid ja radu näitasid.¹⁴ Huvitav on see, et õige laiaulatuslikult tegutsevad Vene vägede luurajaina ka eesti talunaised. 1560. a. tabatakse Lätimaal üks eesti naine, kes oli ühelt vene väepealikult ülesande saanud koguda luureandmeid Lõuna-Eesti ja Põhja-Läti linnade kaitse tugevuse kohta, eeskätt selgitada, kui tugevad garnisonid on Võnnus ja Riias. Enne tabamist jõudis see naine läbi käia juba Pärnu, Riia, Segewoldi ja Võnnu. Naise andmeil tegutsesid selliste luurajatena veel üks naine, üks Jakobi-nimeline mees Kuramaalt, üks mees Gulbenesist (Schwaneburg) ja üks Riias. Nagu need andmed näitavad, abistasid venelasi kohalikud elanikud mitte üksi neilt aladelt, kus asusid Vene väed, vaid käisid neile abi pakkumas ka kaugemaist kohtadest. Siinjuures on iseloomustav, et tabatud naine ei räägi mingist tasust, mis talle andmete eest on lubatud; vene väeülema poolt oli talle ainult teeraha antud.¹⁵

Sellist soovi Vene vägesid abistada, Vene võimudele alistuda ei näita üles ainult üksikud, seda teevad eestlased ja lätlased massiliselt. Peaaegu iga linnuse või linna vallutamise kirjelduse juures leiame Lvovi ja Nikoni kroonikais märkuse, et kohalikud elanikud ilmusid Vene vägede juurde ja andsid neile truudusevande. Laiuse vallutamise kirjelduse puhul märgib Lvovi kroonika: „... ja läksid Laiuse juurde ja võtsid Laiuse, aga vürstikese (s. t. foogti — J. K.) ja sakslased lasksid linnast minema, aga kõik mustad inimesed (s. t. lihtrahvas — J. K.) alistusid valitsejale ja andsid kogu maakonna nimel vande, et nad ei lahku valitsejast kunagi.“¹⁶

Nagu näitavad kohalikud kroonikad, sunniti eestlasi ja lätlasi küll ka orduvõimude poolt osa võtma nende sõjakäikudest. Mis iseloomu aga talupoegade osavõtt kandis, seda paljastab üks koht Renneri kroonikast, kus kõneldakse, et 1558. a. väljub orduvägede salk Paidest ja kohtab teel talurahvasalka, kes otsib sõja eest varju, sakslased lasuvad neil minna „... peale nende, kes mehed olid, need pidid kaasa minema (s. t. orduõduritega — J. K.)...“¹⁷ See oli sunniviisiline sõtta-ajamine, millest talurahvas igati püüdis pääseda. Balti-saksa ega ka eesti kodanlikest natsionalistidest ajaloolased pole kuidagi suutnud rahuldavalt seletada seda, miks aastail 1558—1560 ordu- ja piiskopite väed alati oma kogunemispunktidesse hilinesid, kunagi õigel ajal kohal polnud. Teatud valgust heidab sellele Võnnu komtuuri teade 4. veebruarist 1558. a., kes kirjutab, et ta ilmub oma väesalgaga kohale niipea, kui ta talupojad kokku saab.¹⁸ Selline orduvägedest kõrvalehoidumine, talupoegade laialijooksmine, mis Renneri andmeil oli väga levinud (võimalik, et ka Renneri poolt eelpoolkirjeldatud juhtumi puhul on meil tegemist talupoegadega, kes tahtsid end ära peita, et neid ei saaks sundida sõdima sakslaste poolel), on kahtlemata üks põhjusi, miks ordu jõud nii nõrgaks osutusid.

Uheks Liivi sõdade algusperioodi iseloomustavaks jooneks on Liivi linnade ja kindluste kiire, peaaegu ilma võitluseta langemine venelaste

¹⁴ Aufzeichnungen des Rigaschen Rathsecretärs Schmiedt aus Jahren 1558—1562, Leipzig, 1892, S. 16.

¹⁵ К. Е. Напирски, Русско-Ливонские Акты, Спб., 1868, стр. 394.

¹⁶ Полное Собрание Русских Летописей, т. 20, ч. II, стр. 600.

¹⁷ Joh. Renner's Livländische Historien, Göttingen, 1876, S. 168.

¹⁸ C. Schirren, Quellen zur Geschichte des Untergangs livländischer Selbständigkeit, II B., S. 130.

kätte. Suuremate kaubalinnade nagu Narva ja Tartu puhul omab kindlasti teatud tähtsust kaupmeeskonna pooldav suhtumine alistumise mõttesse.

Nad lootsid õigustatult, et Vene riigile alludes nende linnade kaubanduslik tähtsus tõuseb. Nii näiteks räägitakse Tartus enne alistumist, et „... kui neil on venelane isandaks ja peale selle vaba kauplemisõigus, siis on tasutud kõik nende kahjud, ja Tartu muutub väikeseks Veneetsiaks...“¹⁹ Väiksemate kindluste puhul ei saa me seda oletada, mispärast põhjus peab siin muus peituma. Kõik kohalikud kroonikad seletavad väiksemate kindluste alistumist lihtsalt kaitsjate argusega. Nii näiteks märgib Russow, kirjeldades Aluksne (Marienburgi) alistumist 1560. a.: „Selleks ajaks polnud moskoviit võtnud ühtki Liivimaa kindlust väevõimuga, näljaga või pikaajalise piiramisega, vaid need olid talle kõik suurest argusest päris kergelt ja ebatruult ilma hädata loovutatud.“²⁰ Mis aga peitus selle arguse taga, seda paljastab sama Aluksne kaitse ülema Ewert Sieberchi vabandus- ja seletuskiri kindluse loovutamise kohta, mis on kirjutatud 22. veebruaril 1560. a. Selles kirjas kirjeldab ta, kuidas pärast mõnepäevast asja arutamist palgasõdurite hulgas ilmub tema juurde nende pealik Lucas ja teatab kategooriliselt, et nemad enam kindlust ei kaitse, kuna nad kõik on 10-päevasesest kaitsmisest väga väsinud. Peale selle olevat neist eemaldunud kõik linnuses olevad talupojad, kes linnuse tagaosas olevat müürile roninud ja venelastele märku andnud, et nad neile alistuda tahavad. Üldse on talupojad ka teisel viisil üles näidanud oma vaenulikkust sakslaste suhtes; näiteks on nad riisunud tühjaks kolme sakslasest linlase laod.²¹ Selline linnas või kindluses olevate talupoegade vastuhakk või vastuhakuähvardus on tõenäoliselt ka paljude teiste kindluste alistumise põhjuseks. Näiteks on teada, et ka Vastseliina kindlus alistus venelastele just alevikust kindlusesse varju tulnud elanike survele.

Kroonikate lehekülgedel leiame korduvalt andmeid kohalike elanike abist Vene vägedele. Nii jutustab Lvovi kroonika, et kui Šuiski väed liikunud Tartu poole, jooksnud nende juurde kaks lätlast ja andnud täpseid andmeid Saksa vägede kohta ning teatanud, et need on pärast Vastseliina langemist lahkunud Kirumpäält.²² Pärast seda, kui Laiuse kindlus alistub, lahkub seal saksa kaitsemeeskond, et minna Viljandisse. Teel aga ründavad neid eesti talupojad koos vene sõduritega ja tapavad neist viis.²³ 25. novembril 1559. a. toimub Vastseliinast väljunud vene väesalga ja sakslaste vahel lahing, milles sakslased täielikult purustatakse. Üks rüütel (Steffin Viting) püüab põgeneda põõsastesse, kuid seal tabatakse ta talupoegade poolt, kes teda tappa tahavad ja kelle käest ta suure vaevaga minema pääseb.²⁴ Peale selle räägib Renner veel sakslaste ja ühe munga tapmisest talupoegade poolt Järva maal.²⁵ Sõjasündmused õpetavad sakslasi kohalikke talupoegi umb-

¹⁹ Щербачев, Копенгагенские акты, относящиеся к русской истории, вып. I, Москва, 1915, стр. 123.

²⁰ Balthasar Russow, Livländische Chronik, Reval, 1845, S. 111.

²¹ Aufzeichnungen des Rigaschen Rathsecretärs Schmiedt aus Jahren 1558—1562, Leipzig, 1892, S. 133.

²² Полное Собрание Русских Летописей, т. 20, ч. II, стр. 598.

²³ Joh. Renner's Livländische Historien, Göttingen, 1876, S. 206.

²⁴ Samas, lk. 274.

²⁵ Samas, lk. 201.

usaldama. 1558. a. ootab üks Järva ja Viljandi rüütlite salk Põhja-Eestis Järvamaa suunas liikuvat vene väesalka. Nende juurde ilmub keegi talupoeg ja teatab, et venelasi on lähedaloleva jõe juures vähe ja soovib neil venelasi rünnata. Kohalviibiv Christoph v. Münnichausen aga hoiatab, et „... ei pea talupoegi, kes nüüd hästi venelikud olevat, uskuma...“²⁶ Tema nõudel puuakse talupoeg üles ja saksa väesalk lahkub kiiresti. Kuigi Renner ise usub talupoja süütusse, paistab tema kirjelduse põhjal siiski tegemist olevat venelaste varitsussalgaga, keda abistas kohalik rahvas.

Ainult üks kord tõuseb talupoegade vastupanu avaliku võitluseni, nimelt Koluvere ülestõusu ajal 1560. a. Juba Kostomarov osutas seosele Vene vägede tegevuse ja eesti talupoegade ülestõusu vahel, märkides, et selle kutsus esile Vene vägede tegevus.²⁷

Viimasel ajal on aga Nõukogude Läti ajaloolased avastanud uusi materjale selle kohta, mis näitavad, kui tihedalt oli Koluvere ülestõus seotud kogu Liivi sõdade käiguga ja kui suurel määral ilmnis selles eestlaste ja venelaste koostöö. Koluvere ülestõusu ajal kirjutab näiteks ordumeister Kettler Sigismund II Augustile, et Harjumaa ja Virumaa talupojad tegid vandenõu sakslaste vastu, rüüstavad ja tapavad neid. Mõned aadlikud nad tapsid, teised andsid nad aga üle venelastele. Ühes oma kirjas sama sündmuse kohta kirjutab hertsog Magnus, et ülestõusnud talupoegade peajõud on kogunenud Koluvere lossi ümbrusse ja võitlevad sakslastega metsikumalt kui venelased. Magnus kardab iga päev samalaadilise ülestõusu puhkemist ka Saaremaal ja jõuab lõpuks kurvale järeldusele: „Kui neid sündmusi õigeaegselt ära ei hoita, siis alistuvad nad (s. t. eestlased — J. K.) hoopis venelastele ja annavad meid neile välja, kõik sakslased ühes kõigi kindlustega.“ Need dokumendid näitavad selgesti, et Koluvere juures ülestõusnud talupojad võitlevad sakslastega just selleks, et alistuda Vene võimudele. Koluvere juurde kogunenud talupoegade salga purustamine sakslaste äkkrünnakuga ei lõpeta veel sugugi talupoegade aktiivset vastupanu: mitmed talupoegade salgad ei lähe veel tükk aega laiali ja on orduvõimudele õige tugevaks ähvarduseks tagalas. Talurahva aktiivse võitluse katseid on sel ajal märgata mitte üksnes Harjumaal, selle kohta on säilinud andmeid ka Pärnu ümbrusest ja mujalt.

Eespool tõime ära Renneri kirjelduse selle kohta, kuid võrd eestlased ja lätlased vihkasid sakslasi. Liivi sõdade ajal oli neil võimalus oma vihatud rõhujatele kätte maksta ja nad kasutasid seda võimalust ohtvalt. 1560. a. sooritavad Vene väed retke kuni Riia müüride alla ja sel ajal toimub sündmus, mida kirjeldab Riia raesekretär Schmiedt oma üleskirjutusis. Kahe talupoja andmeil on Vene väed nende maakohata jõudes moodustanud ühes kohas suure ringi, mille keskele aetud kõik vangistatud sakslased ja siis hakanud kohalikud talupojad neid sakslasi tappa. Jutustus on muidugi ilustatud igasuguste kannibalistlike väljamõeldistega, et laimata Vene vägesid, kuid hoolimata sellest võib siit välja lugeda tegelikke sündmusi.²⁸ Ilmselt on meil siin tegemist

²⁶ Joh. Renner's Livländische Historien, Göttingen, 1876, S. 186.

²⁷ Н. Костомаров, Ливонская война, Исторические монографии и исследования, т. III, СПб., 1867, стр. 147.

²⁸ Aufzeichnungen des Rigaschen Rathsessecretärs Schmiedt aus Jahren 1558—1562, Leipzig, 1892, S. 26.

kohalike talupoegade kohtumõistmisega oma rõhujate üle, mida Vene väed toetavad.

Pärast Vene vägede lahkumist leiavad linlased ühe sakslase laiba, kellele on lõigatud ristimärk.²⁹ Omistada selle märgi tegemist vene õigeusklikele sõduritele on väga raske. Meie aga teame, et paganlikud eestlased ja lätlased väljendasid just sel viisil oma viha ristiusu ja selle kandjate vastu (näit. Umera jõel). Kõige eeltoodu tõttu tuleb pidada tõenäoliseks, et õige suurel määral tapeti Liivi sõdade ajal sakslasi just kohalike elanike, eestlaste ja lätlaste poolt. Et siinjuures sajandeid rõhutud talupojad mõnikord metsikustesse kaldusid, on täiesti mõistetav. Kirjeldades preislaste ülestõusu 1260. a. sakslaste vastu, kirjutab Marx: „Vaesekesed sooritasid kättemaksu-seaduse põhjal muidugi „loomalikkusi“, siis algas pappide ulgumine ja magus-šarlatanlik loba „metsikust barbaarsusest“...“³⁰ Ja on tõenäoline, et kui sellel „pappide ulgumisel“, mis Liivi sõdade ajal Lääne-Euroopas tõusis, üldse mingit alust oli, siis õige suurel määral oli selle aluseks just kohalike talupoegade, s. o. eestlaste ja lätlaste äge võitlus oma rõhujate vastu.

Kohalike talupoegade heasoovlik suhtumine Vene vägedesse ja Vene võimudesse on õige suurel määral seletatav ka sellega, et kohalikud Vene võimud viisid järjekindlalt läbi Ivan IV poliitilist joont — kohelda ja abistada talupoegi kui tsaari alamaid. Ultdtuntud on sellised faktid nagu Narva vojevoodi poolt organiseeritud materiaalne abi ümbruskonna talupoegadele, vene väepealik Šuiski äärmiselt humaanne käitumine alistunud Tartu elanike suhtes, mida selle perioodi põhjalik tundja Forsten nimetab ainulaadseks nähtuseks XVI sajandil.³¹ Talupojad saavad varsti aru, et ainukesed võimud, kes neid kaitsevad, on Vene võimud, ja nad pöörduvad sageli nende poole abipalvetega. Kui näiteks Helme lossis paiknevad saksa palgasõdurid riisuvad ümbruskonna talupoegade loomi ja vilja, siis kaebavad talupojad sellest Vene vägedele ja need piiravad karistuseks Helme lossi.³² 1560. a. jaanuaris käib üks saksa mõisavalitseja Järvamaal kahes külas talupoegadelt maksu nõudmas. Uhes külas vabandavad talupojad end sõjaraskustega, teises aga paluvad talupojad abi Rakveres majutatud vene sõdureilt ja püüavad nende abiga valitsejat kinni võtta, mis aga kahjuks ei õnnestu.³³ Sõlmides 1. aprillil 1559. a. vaherahu 6 kuuks, nõuab Ivan IV Liivi võimudelt, et need ei tülitaks selle aja kestel ka eestlasi ja lätlasi.³⁴ Talupojad püüavad vabaneda saksa mõisnike võimu alt, minnes Vene alamlusse. Nii näiteks käivad eesti talupojad 1561. a. suvel isegi suhteliselt kaugelt Läänemaalt Viljandi vojevoodi juures erilisi kirju saamas, millega nad loevad end mõisnike võimu alt vabastatuiks. See kutsub esile muidugi suure pahameele sel ajal Saare-Lääne piiskopiks oleva Magnuse Haapsalu asevalitseja Baeri poolt; tekib pikk kirjavahe-

²⁹ Aufzeichnungen des Rigaschen Rathsscretärs Schmiedt aus Jahren 1558—1562, Leipzig, 1892, S. 25—26.

³⁰ Архив Маркса и Энгельса, т. V, стр. 344.

³¹ Г. В. Форстен, Балтийский вопрос в XVI и XVII столетии (1544—1648), т. I, Спб., 1893, стр. 100.

³² Joh. Renner's Livländische Historien, Göttingen, 1876, S. 335.

³³ Samas, lk. 283.

³⁴ Щербачев, Копенгагенские акты, относящиеся к русской истории... стр. 163, 169, 183—184.

tus, milles Baer kurdab, et terved külad lähevad tema võimu alt ära. See kirjavahetus kestab kuni 1562. a. alguseni ja Baer ei saavuta sellega midagi — Viljandi vojeyoodid nõuavad, et Baer neilt talupoegadelt, kel sellised kirjad on, maksu ei tohi võtta.³⁵

Käsitledes Liivi sõdade perioodi ei tohi me muidugi unustada, et meil on siinjuures tegemist 16. sajandi sõdadega, millede üheks komponendiks oli paratamatult vaenlase territooriumi rüüstamine. Ka Liivi sõdade ajal kaasnes sõjaretkedega territooriumi rüüstamine. Nii baltisaksa, skandinaavia kui ka eesti kodanlikest natsionalistidest ajaloolaste poolt püüti aga venevastase vaenu õhutamise eesmärgil kujutada asja nii, et maad rüüstasid metsikult Vene väed, kuna tegelikult seda tehti just rootslaste ja poolakate poolt. Kaasaegsed allikad näitavad, et Vene vägede juures, kes teostasid Ivan IV poliitikat, mis püüdis kasutada vastuolusid kohalike talupoegade ja saksa mõisnike vahel, mis püüdis sihikindlalt kohalikku talupoegkonda kaitsta ja abistada kui Vene riigi endisi alamaid, rüüstamised võisid esineda ainult erandina, kuna poolakail ja rootslastel oli rüüstamine reeglilik. Lõpuks on need ajalooõeltsijad silmad kinni pigistanud ka selle fakti suhtes, et kõige kohutavamalt rüüstati Eesti ala just aastail 1563—1570, millal siin käis võitlus Poola ja Rootsi vahel ning Vene väed üldse aktiivselt ei tegutsenud.

Sellest ajajärgust kirjutab Russow: „Ja tõepoolest, sel ajal pühitati Liivimaa omamaalaste, nii sakslaste kui mittesakslaste, samuti ka teiste võraste rahvaste poolt nii puhtaks, et paljudes kohtades ei jäänud ei loomi ega inimesi...“³⁶ Baltisaksa, skandinaavia ja kodanlikest natsionalistidest eesti ajaloolased pigistasid silmad kinni nende korduvate andmete kohta allikais, mis, võrreldes rootslaste ja poolakate rüüstamisi Vene vägede tegevusega, ütlevad, et esimesed rüüstavad palju rohkem. Rootslesed peavad Baltimaadel võideldes kinni sellesamast taktikast, mida nad samal ajal rakendavad võitluses taanlastega ka Skandinaavia poolsaarel: laastada maad nii põhjalikult, et neid vaenlasest eraldaks kõrbe. 1563. a. suvel muudavad rootslesed selliseks kõrbeks näiteks Läänemaa.³⁷ 1566. a., pärast seda, kui Horn on rüüstanud Saaremaad, kirjutab Saaremaa toomkapiitel Magnusele, et ta rüüstas maad äärmiselt julmalt.³⁸ Kui Rootsi teenistuses olevad saksa rüütlid ei suuda vallutada Rakveret, siis riisuvad nad Virumaad „mõrvamise, röövimise ja põletamisega“.³⁹ Ja kui 1573. a. Tallinna saabuvad Rootsi teenistuses olevad šoti palgasõdurid, siis on Russow sunnitud tunnistama, et nad käitusid ümbruskonna talupoegadega hullemini kui piirav vaenlane.⁴⁰

Neil raskeil aegadel tegutsevad ka Ivo Schenkenbergi salgad, kelle tegevust eesti kodanlikest natsionalistidest ajaloolased ja kirjanikud on püüdnud taevani ülistada. Kõige rohkem räägib neist Russow ja juba pealiskaudne tutvunemine küsimusega näitab, et meil pole siin

³⁵ Шербачев, Датский архив, Издания Московского Общества Истории и Древностей Российских. 1893, книга I, стр. 41.

³⁶ Balthasar Russow, Livländische Chronik, Reval, 1845, S. 284.

³⁷ Г. В. Форстен, Балтийский вопрос в XVI и XVII столетия (1544—1648), т. I, Спб., 1893, стр. 334.

³⁸ Samas, lk. 485.

³⁹ Balthasar Russow, Livländische Chronik, Reval, 1845, S. 197.

⁴⁰ Samas, lk. 194.

tegemist mingite kangelastega, kelle üle eesti rahval oleks põhjust uhkust tunda. Asi seisab lihtsalt selles, et sõja aja tõttu voolab Tallinnasse kokku niipalju ümberkaudset rahvast, ka talupoegi, et linna hakkab ähvardama toidupuudus. Et sellest olukorrast üle saada „... pidasid Rootsi regendid Tallinna lossis targaks, et talupoegadel lubataks tuua röövsaaki igalt poolt venelaste aladelt Liivimaal. Siis valiti neile ülemaks Ivo Schenkenberg, üks mündilööja sell, kes oma talupoegadega varsti valmis sai ja suure röövsaagi Tallinna tõi.“⁴¹ Meil on siin tegemist pikaajalise sõja tõttu deklasseerunud elementidega, kes Rootsi võimude käsul ja hoolitsusel elatuvad röövimisest, — kõige rohkem kannatavad nende tegevuse all just talupojad. Tallinna piiramise ajal Vene vägede poolt püüab see „Hannibali rahvas“ suure vaimustusega ja teineteist pikali joostes tulepomme, kuid ainult sellepärast, et neile iga võimude kätte toodud tulepommi eest raha makstakse. Põhja-Eesti talupoegade nurin nende rüüstajate tegevuse üle muutub lõpuks nii suureks, et Tallinna raad on sunnitud Schenkenbergi jõukudele röövimise keelama. Keelud ega ka üksikute Schenkenbergi meeste poimine rae käsul ei aita, nad jätkavad „... salaja öösel ja päeval nende vaeste talupoegade, kel olid ülemuste kaitsekirjad, ründamist, rüüstamist ja kogu nende vaese vara röövimist nii maal kodudes kui ka maanteedel“.⁴² Peab lihtsalt imestama eesti kodanlike natsionalistide julgust teha sellisest kõrilõikajate karjast eesti rahva „kangelased“.

1570. aastal elab Ivan IV poliitika Liivi sõdades üle teatud muutuse. Kuna tal pärast Rootsi ja Taani-Poola sõja lõppemist Stettini rahuga 1570. a. on tegemist üheaegselt mitme vaenlasega, siis tuleb tal pingutada kõiki jõude ja ta otsustab ära kasutada oma teenistuses ka neid Liivimaa rüütleid, kes selleks ajaks on muutunud kutselisteks sõjameesteks „mõisameeste“ nime all. Ainult seda eesmärki taotlebki hertsog Magnuse tegemine tsaari vasalliks 1570. a. Antud teema seisukohalt on tähtis selgitada, kas selle pöörde tõttu Ivan IV poliitikas talurahva olukord nii suurel määral halvenes, et ta oma suhtumist Vene võimudesse ja vene rahvasse muutis. Siinkohal tuleb märkida, et isegi selline kodanlik natsionalist nagu H. Kruus ei suutnud mööda minna kõigist eespooltoodud faktidest ja oma töös „Vene-Liivi sõda“ on ta sunnitud tunnustama, et talupojad olid alguses üsna venesõbralikud. Kuid rafineeritud võtte abil tühistab ta mõni lause edasi oma väite, püüdes näidata, et sõja käigus eesti talupojad Vene vägede „julmuste“ tõttu muutuvad venelaste vaenlasteks. Nii muudetakse Liivi sõdade periood Kruusi poolt ajajärgust, mis eesti ja vene rahvast teineteisele lähendas, ajajärguks, mis pani aluse nende vahel Kruusi arvates valitsevale vaenule. Selle tõestamiseks püüab Kruus kasutada Renneri kirjeldust ühe lossi piiramisest Vene vägede poolt 1560. a. veebruaris. Lossis asub rühm sakslasi ja nende sunni all ka rühmake eesti talupoegi, lossi ründavate venelaste eel teostavad luureretki lossi ümburusse aga eesti talunaised.⁴³ Ja Kruus püüab väita, et just see talupoegade pealesunnitud võitlus sakslaste poolel peab näitama nende poolehoidu sakslastele, kuna venelaste abistamine talunaiste poolt (mida mingil määral ei saa lugeda sunnituks, sest kontroll selliste väe ees

⁴¹ Balthasar Russow, Livländische Chronik, Reval, 1845, S. 221.

⁴² Samas, lk. 285.

⁴³ Joh. Renner's Livländische Historien, Göttingen, 1876, S. 287.

liikuvate luurajate üle on kahtlemata väga nõrk; oleneb täiesti neist luurajaist, kas nad tulevad tagasi või jooksevad üle) ei näitavat talupoegkonna poolehoidu venelastele.

Talupoegade olukord pärast Magnuse muutumist Ivan IV vasalliks ei läinud paremaks, vastupidi — on põhjust arvata, et saksa „mõisamehed“ said nüüd mõnes suhtes veidi vabamad käed talupoegade kurnamiseks. Kuid ka neil aastail jäid siiski Vene võimud ainukesteks, kes arvestasid talupoegade huve ja neid kaitsesid. Peab ütleva, et selle perioodi kohta on meil käepärast tunduvalt vähem materjali; kui perioodi kohta 1558—1561 on olemas põhjalikud allikapublikatsioonid, siis selle perioodi kohta omame ainult üksikuid väljaandeid. Kuid ka sellest vähesest materjalist on võimalik leida andmeid selle kohta, et just Vene võimud on talupoegade huvide kaitsjaiks. Nii näiteks nõuab 1575. a. lõpus Paide vene vojevood Saaremaa võimudelt hüvitust nende kahjude eest, mis Koluveres paiknenud Saksa palgaväed on teinud tema piirkonna talupoegadele.⁴⁴

Nagu nägime, kujutab Liivi sõdade periood, mida balti-saksa ja eesti kodanlikest natsionalistidest ajaloolased püüdsid näidata Vene vägede poolt korraldatud tapatalguna eestlaste ja lätlaste kallal, tegelikult üht etappi eesti ja vene rahva sõpruse arenemise ja tugevnemise ajaloolises protsessis. Ivan Groznõil ei õnnestunud Vene riigis esinevate sisepoliitiliste raskuste (bojaaride ja Adaševi-Silvesteri rühma opositsioon sõdade algusperioodil ning 70—80-ndate aastate majanduskriis lõpuperioodil) ja 70-ndate aastate lõpus Vene riigile halvaks muutuva välispoliitilise situatsiooni tõttu (tal tuli üksi võidelda korraga Poola ja Rootsi, kelle selja taga seisid kõik Euroopa reaktsiooni jõud) lahendada püstitatud ülesannet — saavutada vaba väljapääs Läänemerele. See ebaõnnestumine mõjus halvasti ka Eestimaa majanduslikule arengule, mis veel pooleks sajandiks jäi Poola-Rootsi sõdade tallermaaks ja siis umbes sajandiks Rootsi poolt ekspluateeritavaks koloniaalprovintiks. Kõik see ei suutnud aga välja juurida eesti rahvast sõprustundeid suure vene rahva vastu, neid sõprustundeid, mida väljendasid tema parimad esindajad Jakobson, Köler, Kreutzwald jt., mis avaldus eesti ja vene töölisklassi ühises võitluses tsarismi vastu, sõprust, mida ei suutnud lämmatada ka eesti kodanluse diktatuurivalitsus.

Eesti ja vene rahva sõpruse arengu ühe etapina tuleb kahtlemata käsitleda Liivi sõdade perioodi Eesti ajaloo ning ka NSV Liidu ajaloo õpetamisel keskkoolides. Kui antud artikkel on toonud sellesse küsimusse teatud selgust, kui selles esitatud faktiline materjal abistab õpetajaid Liivi sõdade perioodi käsitlemisel, siis on artikkel täitnud ülesande, mille autor endale püstitas.

⁴⁴ Щербачев, Датский архив..., стр. 96.

Klassijuhatajate ja komsomoli-organisatsioonide ning pioneeri-juhtide koostöö alused.

V. JAKOVLEV.

Nõukogude kooli õppe-kasvatustöö kvaliteedi parandamisel on oluline osa õpetajaskonna edukal koostööl kooli komsomoli- ja pioneeriorganisatsiooniga ULKNU XI kongressi otsuse „Komsomolitööst koolis“ ja ULKNU Keskkomitee VII pleenumi otsuse „V. I. Lenini nimelise pioneeriorganisatsiooni tööst“ realiseerimisel, samuti liiduvabariikide haridusministeeriumide käskkirjade ellurakendamise alal, mis on seoses ULKNU XI kongressi ja ULKNU Keskkomitee VII pleenumi tööga.

Koolide eesrindlikud pedagoogilised kollektiivid organiseerisid ULKNU XI kongressi resolutsiooni, ULKNU põhikirja, ULKNU Keskkomitee VII pleenumi otsuse ning kooli komsomoli- ja pioneeriorganisatsioonide töö sisu, vormide ja meetodite süvendatud õppimise; võtsid aktiivselt osa ja osutasid vajalikku abi komsomoli- ja pioneeriorganisatsioonidele, tegid nende töö oma pedagoogilise töö lahutamatuks osaks.

Selle tulemusena saavutasid paljud õpetajad, terved klassid ja koolid oma töö märgatava paranemise, õpilaste täieliku edukuse, kusjuures nende teadmised on sügavad ja püsivad.

Sellest tunnistavad veenvalt koolide töötulemused 1950./51. õppeaastal, jaanuari- ja augustikuu õpetajate nõupidamiste materjalid, direktorite, õpetajate ja klassijuhatajate ettekanded kohalikel ja keskustes toimunud „Pedagoogilistel lugemistel“ 1950. ja 1951. aastal.

„Vastuseks XI kongressi otsusele, mis on kantud lugupidamisest õpetaja vastu ja suunatud igati ta autoriteedi tõstmisele, hakkas õpetajaskonna põhihulk aktiivsemalt osa võtma kooli komsomoli- ja pioneeriorganisatsioonide tööst,“ öeldakse Vene NFSV haridusministri käskkirjas „Koolide, pedagoogiliste õppeasutuste ja rahvaharidusorganite ülesannetest ULKNU Keskkomitee VII pleenumi otsuse täitmisel“.

Kuid veel ei ole kõigis koolides tehtud täiel määral vajalikke järeldusi juhtnööridest koolide koostöö kohta komsomoliorganisatsioonide ja pioneerijuhtidega.

„Reas koolides direktorid ja õpetajad ei süvene pioneeritöösse, ei võta osa pioneerisalkade, -rühmade ja maleva koondustest, ei osuta vajalikku abi pioneeriorganisatsioonidele,“ öeldakse samas käskkirjas. „Eriti lubamatud on üksikud pioneeriorganisatsiooni isetegevuslikku iseloomu rikkuvad faktid. Selle asemel et abistada pioneeriorganisatsiooni, asuvad mõned koolidirektorid ja õpetajad eestkoste ja administreeerimise teele.“

Taolisi vigu võib kohata ka üksikute klassijuhatajate töös. Mõned nendest ei mõista täiel määral oma kohustusi komsomoli- ja pioneeritöö suhtes ning hoiduvad tegelemast sellega: nad ei õpi tundma kooli komsomoli- ja pioneerorganisatsioonide töö sisu, vorme ja meetodeid ega abista organisatsioone.

Sellise kõrvalehoidumise tagajärjeks on harilikult kasvatustöö tulemuste halvenemine: õppeedukus ja distsipliin langevad, klass ei ühine sõbralikuks, sihiteadlikuks kollektiiviks; õpilaste vastastikune abistamine tundideks valmistumisel kas puudub või teostub ebaõigelt.

Jättes kasutamata suured võimalused, mida pakuvad hästikorraldatud komsomoli- ja pioneeritöö, raskendavad sellised klassijuhatajad oma isiklikku tööd ja madaldavad kooli töötulemusi.

Mõnede klassijuhatajate tööpraktikas võib märgata ka teistlaadi, mitte vähem tõsiseid vigu. Näiteks mõnede klassijuhatajate püüd administreerida. See avaldub vahel katsetes juhtida klassi komsomoli- või pioneeritööd aktiivist mööda minnes, ignoreerides komsomoliorganisatsiooni bürood, klassi grupiorganisaatorit või rühmajuhti. Sellistel puhkudel klassijuhataja otsustab üksi salkade koosseisu, pioneerorganisatsiooni vastuvõtmise ja kaelaräti kandmise õiguse küsimused, ta läheb mõnikord selleni, et katsub muuta komsomoliorganisatsiooni otsust uute liikmete vastuvõtmise kohta, rikub valitavuse printsiipi ka pioneerorganisatsioonis.

Õpilaste kommunistlike organisatsioonide juhtimise ja organisatsioonilise töö põhimõtete taolise moonutamise tagajärjeks on tavaliselt õpilaste isetegevuse ja omaalgatuse nõrgenemine, nende aktiivsuse langus, klassi komsomoliorganisatsiooni büroo, rühmanõukogu ja pioneerijuhi vastutuse kahanemine töö eest.

Sel puhul kahjustab klassijuhataja kasvatustööd mitte vähemal määral kui õpilasorganisatsioonide abistamisest hoidumise korral.

Osutatud vigade peamiseks põhjuseks on see, et mõned klassijuhatajad ei tunne või ei saa õigesti aru komsomoli- ja pioneerorganisatsiooni kohast, osast ning tähtsusest koolis ja oma isiklikust osast ning ülesandest nende töö suhtes.

*

Millistest põhilistest asjaoludest tuleks klassijuhatajal juhendada, et õigesti täita oma osa?

Eelkõige tuleb täiesti teadlik olla uutest nähtustest nõukogude kooli elus, õppiva noorsoo elus viimaseil aastail.

Suurima tähtsusega nende nähtuste hulgas on komsomoli mõju kasv sirguva põlvkonna kommunistliku kasvatuse ja hariduse kogu süsteemile.

Komsomoli- ja pioneerorganisatsioonide tegevust koolis (eriti pärast ULKNU XI kongressi) hakati käsutama kui koolis tehtava kommunistliku kasvatuse lahutamatu, orgaanilist osa.

„Nüüd, millal nõukogude rahvas lahendab kommunismi ehitamise suuri ülesandeid,“ öeldakse UK(b)P Keskkomitee tervituses ULKNU XI kongressile, „kasvab veelgi komsomoli osa noore põlvkonna kommunistliku kasvatuse küsimuses.“

Millega on põhjustatud ja milles seisneb see komsomoli kasvav osa koolis?

Sellega, et meie maa järkjärgulisel üleminekul sotsialismilt kommunismile on töötajate kommunistlik kasvatus saanud otsustava tähtsuse.

Komsomolil on ju sirguva põlvkonna kommunistliku kasvatusse nõukogulikus süsteemis erandlikult tähtis koht.

„ULKNU kuulub UK(b) Partei juurde, on tema reserviks ja abiliseks,“ öeldakse ULKNU põhikirjas, mis võeti vastu ULKNU XI kongressil. „Kommunistliku partei juhtimisel kasvatab ULKNU noorsugu nõukogude patriotismi vaimus, mehiseks, reipaks, raskusi mittekartvaks, oma jõududesse uskuvaks, valmiks võitma igasuguseid takistusi võitluses kommunismi võidu eest.

Jälgides bolševismi võitlustraditsioone on kommunistlik noorsooühing tugev oma ideeliselt veendumuselt ja ustavuselt Lenini-Stalini parteile. Mistahes kõrvalekaldumine ULKNU programmist pole lubatav neile, kes kuuluvad kommunistlikku noorsooühingusse.“¹

Täites oma osa partei abistajana ja reservina on komsomoli peamiseks ülesandeks noortes kommunistliku moraali tähtsamate omaduste kasvatamine.

„Komsomol peab kasvatama noortest kartmatuid, reipaid, elurõõmsaid, oma jõududesse uskuvaid, igasuguste raskuste võitmiseks valmisolevaid võitlejaid meie kodumaa vabaduse ja au eest, Lenini-Stalini partei ürituse eest, kommunismi võidu eest,“ — nii määratleb UK(b)P Keskkomitee oma tervituses ULKNU XI kongressile komsomoli peamise kasvatusliku ülesande.

ULKNU põhikiri näeb ette, et kommunistlike noorte moraalsete omaduste kasvatamine toimub partei ja valitsuse otsuste elluviimise eest peetava võitluse käigus.

„ULKNU nõuab oma liikmeilt visa ja väsimatut võitlust UK(b)P ja Nõukogude valitsuse otsuste teostamise eest,“ öeldakse ULKNU põhikirjas.

Järelilikult tähendab kooli komsomoliorganisatsioonile ULKNU põhikirja selle nõude täitmine eelkõige visa ja väsimatut võitlust partei ja valitsuse kooli kohta käivate otsuste täitmise eest. „Kooli komsomoliorganisatsioonide tegevus peab olema allutatud kooli õppe-kasvatustlikele ülesannetele.“²

Klassijuhataja võib edukalt täita õpilaste kasvatamise ülesannet ainult nende ühiskondliku aktiivsuse, omaalgatuse ja isetegevuse organiseerimise alusel. Põhimine tee selleks on sihiteadliku, isetegeva õpilaskollektiivi loomine ja kasvatamine klassis.

Nõukogude kooli „Klassijuhataja põhimääruses“ on öeldud: „Klassijuhataja põhimiseks ülesandeks on oma klassi õpilaste organiseerimine sõbralikuks, sihiteadlikuks ja töökaks õpilaskollektiiviks, et lahendada edukalt õppe-kasvatustlike ülesandeid, mis on püstitatud koolide ette.“

Oma ideeliselt sisult ja organisatsioonilistelt põhimõtelt, mida on kontrollinud üle kolmekümneaastase töö kogemused, pakuvad just komsomoli- ja pioneeriorganisatsioonid kõige rikkalikumaid võimalusi õpilaskollektiivi organiseerimiseks. Just neid lastekollektiivi organiseerimise võimalusi uuris ja kasutas ning arendas omal ajal edukalt väljapaistev nõukogude pedagoog A. S. Makarenko.

¹ „Üleliidulise Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu põhikiri“, Tallinn, 1951, lk. 3—4.

² «Резолюции и документы XI съезда ВЛКСМ», «Молодая гвардия», 1949, стр. 26.

„Kommunistliku noorsooühingu organisatsioonilise ehituse juhtivaks põhimõtteks on demokraatlik tsentralism,“ öeldakse ULKNU põhikirjas. See tähendab:

- a) kõigi komsomoli juhtivate organite valitavust alt kuni üles;
- b) komsomoliorganite perioodilist aruandlust oma komsomoliorganisatsioonide ees;
- c) ranget kommunistliku noorsooühingu distsipliini ja vähemuse allumist enamusele;
- d) komsomoli kõrgemate organite otsuste tingimatut kohustuslikkust alamate organite ja kommunistliku noorsooühingu kõigi liikmete suhtes.³

Toetudes oma klassi komsomoliorganisatsioonile ja pioneerirühmale, mille eesotsas on kommunistlikust noorest pioneerijuht, ühendab ja kasvatab klassijuhataja oma klassi kogu õpilaskollektiivi. Komsomoli ja pioneeriorganisatsioonid on koolidirektorite lähimaiks abilisteks erineva vanusega õpilaste koondamisel ühtseks koolikollektiiviks. Vanemate klasside õpilaste-kommunistlike noorte ja nooremate ning keskmiste klasside õpilaste koostöö üheks vormiks on vanemate õpilaste šeflus nooremate üle.

Otsustav tähtsus klassijuhataja tööle õpilaskollektiivi kommunistliku kasvatusel alal on tõsiasi, et komsomoliorganisatsioonid on vahetuteks, otsesteks partei mõju ülekandjateks õpilastele, partei lähimaiks abilisteks eelkõige noorsoo ideelis-poliitilise kasvatusel valdkonnas.

„Õpilaste kasvatamine nõukogude patriotismi ja piiritu ustavuse vaimus Lenini-Stalini üritusele on komsomoli kogu kasvatustöö aluseks,“ öeldakse ULKNU XI kongressi otsuses „Komsomolitööst koolis“. Komsomoliorganisatsiooni kui õpilaste eesrindlikuma osa kommunistliku organisatsiooni töö, kui õpilaskollektiivi aluse ja juhtiva jõu töö on eriti suur tähtsus õpilaste poliitilise kasvu perspektiivide määramise suhtes.

„Kommunistlik noor loeb endale suurimaks auks saada UK(b)P liikmeks ja valmistub ette kogu oma tegevuse ning õppusega tema ridadele astumiseks,“ öeldakse ULKNU põhikirjas.⁴

Kooli komsomoliorganisatsiooni liikmed kasvatatakse püüdluse vaimus väärیدا seda igale nõukogude inimesele suurimat au.

Komsomol aga, täites partei ülesandeid, kasvatab üheskoos direktorite ja õpetajatega pioneeriorganisatsiooni kaudu lastes püüdlust saada väärिकाiks ULKNU liikmeks.

See sihiteadlikkus komsomoli- ja pioneeriorganisatsioonide töös omab suurt tähtsust õpilaskollektiivi ideelis-poliitilisele kasvatusel. Õpilaste kasvatamine kolme kommunistliku põlvkonna ühtsuse ja järgluse vaimus (pioneerid — komsomoli vahetus, komsomol — Lenini-Stalini partei reserv) on tähtis tingimus õpilaskollektiivi kasvatamisel nõukogude rahva suure kollektiivi lahutamatuks osaks, kes on koondu nud bolševike partei ümber.

Komsomoli osa ja eesmärk, tema ülesanded noorsoo kommunistliku kasvatusel valdkonnas, komsomoli- ja pioneeriorganisatsiooni organisatsioonilise ülesehituse põhimõtted ja parteiline juhtimine, mis on

³ „Üleliidulise Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu põhikiri“, Tallinn, 1951, lk. 11—12.

⁴ Samas, lk. 5.

peamine komsomoli elus — kõik see rõhutab komsomoli- ja pioneeri-
töö erandlikku tähtsust nõukogude kooli poolt teostatava õpilaste
kommunistliku kasvatus ülesannete edukale lahendamisele.

*

Peale ülaltoodu on klassijuhatajal tähtis omada selget pilti õpeta-
jaskonna, komsomoliorganisatsioonide ja pioneeri juhtide senise koos-
töö tulemustest. Esiteks on sellest veenvaks tõendiks komsomoli- ja
pioneerorganisatsiooni kasv koolis. Kui ULKNU XI kongressi ajal
(märts-aprill 1949. a.) pioneeride arv alg-, seitsmeklassilistes ja kesk-
koolides oli 13 miljonit, siis 1951./52. õppeaastal on pioneerorganisat-
sioon kasvanud 19 miljonile õpilasele. Kommunistlike noorte arv nen-
des koolides on kasvanud 3 miljonile. ULKNU liikmed ja pioneerid
moodustavad juba kaaluka enamuse nõukogude kooliõpilaste seas.
Enamuse koolide õpilaskollektiivid on muutunud peamiselt kommu-
nistlike noorte ja pioneeride kollektiivideks.

„Igas koolidirektoris ja õpetajas, igas inspektoris ja haridusosakonna
juhatajas, igas töötajas pedagoogilise teaduse alal peab olema juur-
dunud mõte, et nõukogude kool ei suuda edukalt lahendada kommu-
nistliku kasvatus ülesannet, loomata tugevat, tervet õpilaskollektiivi,
toetumata komsomoli- ja pioneerorganisatsioonile,“ öeldakse Vene
NFSV haridusministri käskkirjas 13. nov. 1951. a.

Järelikult peab ja võib klassijuhataja õigesti teostada õpilaskollek-
tiivi kasvatamist esiteks oma klassi komsomoli- ja pioneerorganisat-
siooni kaudu.

Teiseks, koolide, pedagoogiliste kollektiivide ja komsomoliorganisat-
sioonide koostöö praktikas on kindlaks kujunenud tähtis seaduspära-
sus: otsene vastastikune sõltuvus õppe-kasvatustöö kvaliteedi ning
kooli komsomoli- ja pioneeritöö kvaliteedi vahel.

Eesrindlike koolide ja parimate klassijuhatajate kogemused tõesta-
vad, et mida enam tähelepanu ja abi osutavad direktorid ja pedagoog-
ilised kollektiivid komsomoli- ja pioneerorganisatsioonidele, seda
kõrgem on õpilaste aktiivsus ja teadlikkus oma kohustuste mõistmisel;
mida kõrgem on komsomoli- ja pioneeritöö tase koolis, seda kõrgemad
on õppe-kasvatustöö tulemused.

Järelikult klassijuhataja peab vaatama komsomoli- ja pioneeritööle
nagu oma kasvatustöö alalisele, lahutamatu ja tähtsaimale osale.
„Koolidirektor, klassijuhataja ja õpetaja peavad töötama tihedas koos-
töös komsomoli- ja pioneerorganisatsioonidega, mõistes, et sellest sõl-
tuvad suurel määral kooli õppe-kasvatustöö tulemused, et toetudes
komsomoli- ja pioneerorganisatsioonile võib saavutada paremaid tule-
musi võitluses püsivate teadmiste, kõrge õppeedukuse ja laitmatu dist-
sipliini eest.“⁵

Kolmandaks on vaja täie teadlikkusega omandada see klassijuhata-
jate uut laadi suhtumine komsomoli- ja pioneeritöösse, mis on kujune-
nud välja viimaseil aastail.

Komsomoli- ja pioneeritöö abistamine on nõukogude kooli kõigil
arenemisjärgudel moodustanud kõigi paremate õpetajate ja klassijuha-

⁵ Приказ министра просвещения РСФСР от 13 ноября 1951 г., № 966 «О задачах школ, педагогических учебных заведений и органов народного образования в выполнении постановления VII пленума ЦК ВЛКСМ».

tajate pedagoogilise tegevuse ühe osa. Kuid pärast komsomoli XI kongressi see abi lakkas olemast ainult üks lõik klassijuhataja ühiskondlik-pedagoogilisest tööst; see muutus peale selle ta tähtsaimaks tööalaseks kohustuseks.

Kõigest sellest, mis on öeldud komsomoli osa kohta koolis ja klassijuhataja kohustustest tema suhtes, järgneb, et klassijuhataja töö sihitadliku, üksmeelse, isetegeva õpilaskollektiivi organiseerimisel ja kasvatamisel on eelkõige klassijuhataja aktiivne töö oma klassi komsomoli- ja pionieriorganisatsiooni osatähtsuse tõstmisel.

*

Milliseid põhilisi asjaolusid on tarvis märkida, et õigesti määratleda klassijuhataja osa kooli komsomoliorganisatsiooni juhtimise süsteemis?

1. Klassijuhataja kannab täit vastutust direktori ja õppealajuhataja ees oma klassi komsomoli- ja pionieritöö seisundi suhtes. Kuid klassijuhataja on kohustatud alati meeles pidama, et ei tohi rikkuda komsomoli- ja pionieritöö juhtimise kindlat parteilis-komsomolilikku süsteemi.

„Lenini-Stalini partei on komsomoli ainus juhtija. Uhtki teist juhtimist komsomolil ei ole ega saa olla.“⁶

Klassi komsomoli algorganisatsiooni, kelle juhtivaks organiks on tema enda poolt valitud büroo, juhib selle büroo kaudu ULKNU koolikomitee. Pioneerirühma, kes on valinud endale juhtiva organi rühmanõukogu näol, juhib ULKNU koolikomiteest suunatud rühmajuht. Rühmajuht saab juhendused vahetult kooli vanempioneerijuhilt, kelle on kinnitanud ULKNU rajooni- või linnakomitee.

Mitte mingeid muid vahetuid juhte komsomoliorganisatsioonil ja pioneerirühmal ei ole. Klassijuhataja ei või asendada komsomoliorganisatsiooni valitud organeid ega täisvolilisi juhte. Klassijuhataja ei või „nõuda aruannet pioneerijuhilt“, omapead otsustada organisatsiooni vastuvõtmise ja väljaheitmise küsimusi või muul kombel rikkuda komsomoli- ja pionieriorganisatsiooni juhtimise põhimõtteid.

Age kuivõrd komsomoli- ja pionieriorganisatsioonide töö moodustab osa kooli kasvatustööst ja allub selle õppe-kasvatustele ülesannetele, siis on klassijuhataja kooli direktori ees vastutav oma klassi pionieriorganisatsiooni eduka töö eest. Mis annab klassijuhatajale võimaluse aktiivselt mõjutada komsomoli- või pionieritööd klassis, suunata ja parandada seda?

ULKNU koolikomitee ja vanempioneerijuht juhivad komsomoli klassiorganisatsioone ja pioneerirühmi kooskõlastatult direktori ja õppealajuhatajaga. ULKNU Keskkomitee VII pleenumi otsuse järgi arutab kooli pedagoogiline nõukogu läbi ja kooli direktor kinnitab pioneerimaleva tööplaani. Kõik ULKNU koolikomitee põhilised juhendused või vanempioneerijuhi juhtnõõrid antakse kooli direktsiooni teadmisel ja nõusolekul. Klassijuhataja, aidates salgajuhil, grupiorganisaatoril või klassi komsomoliorganisatsiooni bürool täita saadud juhendeid, aitab ühtaegu ellu viia ka direktori ja ULKNU koolikomitee juhendeid.

⁶ Н. А. Михайлов, ВКП(б) — организатор и руководитель комсомола, «Молодая гвардия», 1950, стр. 29.

Klassijuhataja taotleb seda, et grupiorganisaator (või klassi komsomoliorganisatsiooni büroo sekretär) või rühmajuhth juhiksid kommunistlike noori ja pioneere mitte isiklikult, vaid toetudes komsomoli-või pioneeriaktiivile, et nad õpetaksid seda aktiivi töötama, kasvataksid teda, ärataksid temas algatusvõimet ja teotahet. Selle eesmärgiga on klassijuhatajal tarvis aidata klassi komsomoliorganisatsiooni büroo sekretäri ja rühmajuhthil kasvatada ning ette valmistada aktiivi eelseisvaks tööks. Klassijuhataja peab oma töös alati toetuma kommunistlikele noortele, võtma aktiivselt osa nende ürituste ettevalmistamisest, komsomoliorganisatsiooni poolt korraldatud klassiaktiivi koosolekuist; andma komsomoliorganisatsiooni büroo sekretärile nõu, kuidas esineda keerukail juhtudel.

Mõistagi ei tohi see kõik muutuda väiklaseks eestkostmiseks. Võttes näiteks osa rühmanõukogu koosolekust või komsomolibüroo istungist ei kõlba klassijuhatajal segada end kõigisse töö üksikasjadesse. „Peaa klassikollektiivi küllalt organiseeritaks,“ ütleb Vologda 1. kooli klassijuhataja A. Zelenina, „kui rühmaaktiiv suudab iseseisvalt ellu viia minuga koos läbimõeldud üritusi.“ Muidugi ei saavutata aktiivi sellist küpsustaset korraga, vaid see on kestva ja sügava töö tulemuseks. Nimelt taolises aktiivi valmisolekus iseseisvaks tegutsemiseks nägi ka A. S. Makarenko kriteeriumi kollektiivi küpsuse hindamiseks.

Klassijuhataja täidab õigesti oma osa, kui ta tegevus ei piirdu ainult rühmajuhth, komsomolibüroo sekretäri ja aktiivi tööga. Klassijuhataja vaatepiiril peab olemä alati kogu kommunistlike noorte ja pioneeride kollektiiv kui klassi juhtiv jõud. On tähtis, et iga kommunistlik noor ja pioneer mitte ainult ise hästi täidaks oma õppeülesanded ja ühiskondlikud kohustused, vaid et nad organiseeriks selleks ka seltsimehi, kes ei kuulu veel pioneeri- või komsomoliorganisatsiooni.

Komsomoliorganisatsioonid peavad „taotlema, et iga pioneer oleks õppimises ja distsipliinis õpilastele eeskujuks“, öeldakse ULKNU põhikirjas. „ULKNU liige on kohustatud: a) väsimatult tõstma oma poliitilist kirjaoskust, tundma õppima marksismi-leninismi aluseid ning selgitama kommunistliku partei poliitikat laialdastele noorsoohulkadele; b) täitma UK(b)P ja kommunistliku noorsooühingu otsuseid ning aktiivselt osa võtma riigi poliitilisest elust; c) andma eeskujutsootsialistlikus suhtumises töösse ja õppusse...“

Iga kommunistliku noore ja pioneeri ühiskondliku aktiivsuse tõstmiseks klassikollektiivi elus on klassijuhatajal eriti tähtis hästi tunda iga oma klassi õpilase moraalset ilmet, kasvatada ta maailmavaadet, veendumusi ja ühiskondlikke huvisid nii aktiivi kaudu, kollektiivi kaudu tervikuna kui ka isikliku mõjustamise protsessis. Hästiorganiseeritud klassikollektiivis tunneb iga kommunistlik noor või pioneer end klassijuhataja aktiivse abistajana. Sellises klassis ei ole passiivseid, kollektiivi elu suhtes ükskõikseid õpilasi, iga õpilane on tõmmatud sellesse või teise praktilisse ühiskondlikku töösse, mis on tähtis klassikollektiivi kui koolikollektiivi osa töö parandamiseks.

Et klassijuhataja võiks täielikumalt täita oma juhtivat osa klassikollektiivi organiseerimisel ja kasvatamisel, samuti ka selleks, et jätta õpetajaile ja klassijuhatajaile laialdasemaid võimalusi osavõtuks komsomoli- ja pioneeriorganisatsiooni tööst, määras ULKNU Keskkomitee XII pleenum: „a) et õpetajad, sõltumatult sellest, kas nad kuuluvad komsomoli ridadesse või ei, võivad viibida kõigil õpilaste komsomoli-

koosolekuil ja osa võtta nende tööst; b) et õpilase sisseastumisavalduse arutlemisel on vaja arvestada õpetaja või klassijuhataja arvamust temast; c) et koolidirektoril on õigus seisma panna kooli komsomoliorganisatsiooni ebaõige otsuse täitmine ja esitada ULKNU rajoonikomiteele küsimus selle otsuse muutmiseks.⁷

Järelikult on ka klassijuhatajal õigus tõsta direktori ees üles küsimus kommunistlike noorte ühe või teise ebaõige otsuse kohta, kui selline otsus osutus vastuvõetuks. Kuid märkigem siinkohal, et ebaõigete otsuste vastuvõtmise faktid kommunistlike noorte poolt võivad esineda üksnes seal, kus pole vajalikku kontakti klassijuhataja ja kommunistlike noorte vahel.

Teadliku distsipliini tõstmiseks ja rangeima korra saavutamiseks koolis tunnistas ULKNU Keskkomitee XII pleenum vajalikuks: „a) kohustada komsomoliorganisatsioone osutama koolidirektoreile ja õpetajaile täit toetust distsipliini tugevdamisel ja korra loomisel koolis; b) keelata kooli komsomoliorganisatsioonidel ja õpilastel-kommunistlikel noortel segada end õpetajate tööse ja kritiseerida neid komsomolikoosolekuil, õpilaste koosolekuil ja seinalehtedes; c) keelata komsomoliorganisatsioonidel rakendada õpilasi tundide ajal ühiskondlikule tööle“.⁸

ULKNU Keskkomitee XII pleenumi otsus aitas klassijuhatajail tõsta oma osa lastekollektiivi organiseerijana, kasutades kommunistlike noorte täit toetust. Õigesti toimivad need klassijuhatajad, kes selle otsuse selgitamist kommunistlikele noortele alustavad mitte kriitika keelamisega, vaid kriitika ja enesekriitika osa selgitamisega komsomoliorganisatsiooni elus, kriitika ja enesekriitika tähtsuse selgitamisega bolševistlike iseloomujoonte väljakujundamisel; komsomoliorganisatsiooni selle tähtsa õiguse selgitamisega, mis on ette nähtud ULKNU põhikirjas „... kui ulatusliku initsiatiivi avaldus kõigi küsimuste arutamisel ja partei ning nõukogude organisatsioonide ette püstitamisel, mis on suunatud ettevõtete, kolhooside, sovhooside, asutuste ja õppeasutuste töö parandamisele“.⁹

Kuid õpetaja ei saa olla kindel, et ta ühel või teisel põhjusel mõnikord ei tee midagi sellist, mis kutsub esile eitava suhtumise temasse õpilaste poolt: kas kiirustab vastama ootamatule küsimusele ilma seda küllaldaselt läbi mõtlemata või ilmutab ülekohtust suhtumist mõnda õpilasse jne. Kõigest sellest õpilased loomulikult kõnelevad omavahel, vaidlevad, jutustavad kodus. Neid ja taolisi fakte ei või õpilased kritiseerida koosolekutel ega seinalehtedes. Aga kas võib pidada õigeks, kui õpilastelt, kes märkavad puudusi koolis, on võetud võimalus kuidagimoodi mõju avaldada nende parandamiseks? Kasvatades õpilastes sotsialistlikku suhtumist tööse, lepitamatust puuduste suhtes ja initsiatiivi, aitavad kogenud klassijuhatajad teadlikult kaasa selleks, et kommunistlikud noored õpiksid eelkõige otseselt ja ausalt avaldama oma arvamust. Sellest vaatepunktist toimis õigesti õpetaja Z. Bazulina, kui ta kommunistliku noore Liza K. katsele kaevata „lauluõpetaja eba-

⁷ «Сборник постановлений ЦК ВЛКСМ о пионерской организации имени В. И. Ленина», «Молодая гвардия», 1948, стр. 5.

⁸ Samas.

⁹ «Резолюции и документы XI съезда ВЛКСМ», «Молодая гвардия», 1949, стр. 60—61.

õigluse üle", küsis tütarlapselt: „Kas sa teatasid oma solvumisest sellele õpetajale?“ ja saanud eitava vastuse, andis tütarlapselle nõu esmajärjekorras pöörduda selle õpetaja poole (väljaspool õppetunde) ja küsida temalt isiklikult luba kõnelda oma solvumisest.

Ei saa vaielda ka selle vastu, kui üksikud kommunistlikud noored teatavad oma tähelepanekuist ja ettepanekuist komsomoliorganisatsiooni sekretärile, kes aga jutustab neist klassijuhatajale, koolidirektorile või teeb teatavaks ÜLKNU rajoonikomiteele. Mida suurem on siirus ja usaldus kommunistlike noorte ja klassijuhataja vahel, seda parem. Teades õpilaste arvamust õpetajaist, leiab klassijuhataja alati võimalust seda taktiliselt teatavaks teha sellele või teisele õpetajale, muidugi kui fakt pälvib tähelepanu. Neil juhtudel, kui õpetaja ei pea vajalikuks klassijuhataja õiglast nõuannet arvestada ja jätkab oma käitumist, mis mõjub õpilastesse negatiivselt, on klassijuhataja kohuseks juhtida õpetajaskonna või kooli direktiooni tähelepanu sellele faktile. On tähtis, et õpilased näeksid nii klassijuhatajas kui ka õpetajais soovi parandada oma tööd, arvestada oma õpilaste õiglasi soovet. See on küllaltki tähtis tingimus, et õpilaste kriitika ja enesekriitika põhiliseks sisuks oleks nende endi suhtumine oma kohustustesse.

Mis puutub kommunistlike noorte ja pioneeride ettepanekuisse, mis kajastavad teiste õpilaste arvamust klassi õppe edukuse ja distsipliini tõstmise kohta, üksikute õpilaste käitumise ja klassivälise töö kohta, siis kogenud klassijuhataja kuulatab alati teraselt õpilaste häält, aitab kõigiti kaasa, et igast kasulikust omaalgatuslikust mõttest kiiremini kinni haarataks ja see ellu rakendataks.

Seega on tähtsamaks tingimuseks, et klassijuhataja saaks täita õigesti oma osa klassi komsomoli- ja pioneeritöö juhtimise alal: grupiorganisaatorite, klassi komsomoliorganisatsiooni büroo liikmete ja rühmajuhtide kasvatamine ja nende autoriteedi tugevdamine; aktiivi kasvatamine ja klassi mõjustamine eelkõige selle aktiivi kaudu; kommunistlike noorte ja pioneeride organiseeriva osa tõstmine klassis; nende ühiskondliku aktiivsuse ja initsiatiivi igakülgn arendamine.

*

ÜLKNU Keskkomitee VII pleenum määras kindlaks pioneeritöö ulatusliku ja innustava programmi, mille aluseks on laste initsiatiivi ja isetegevuse kasvatamine.

Lastekollektiivi kasvatamine, ütles A. S. Makarenko, on eelkõige laste kõlblate tarvete kasvatamine, mis on tihedalt seotud kollektiiviga, kollektiivi lakkamatu edasiliikumisega ja oma kohuse täitmisega kooli au ees, Nõukogude kodumaa ees.

Klassijuhatajate sügav selgitustöö, mis transformeerub laste endi aktiivseks omaalgatuslikuks tegevuseks selle kohuse täitmisel, — selline on põhiline tee lastekollektiivi liikmete kõlblate omaduste kasvatamisel.

„Sotsialistliku ühiskonna inimest on vaja kasvatada kollektiivi jaoks, kollektiivis ja kollektiivi kaudu,“ — nii sõnastas A. S. Makarenko nõukogude pedagoogika ühe tähtsama printsiibi.

Kuidas tuleks klassijuhatajal rakendada loovalt seda printsiipi koolielu uutes tingimustes, kus 3.—7. klassi õpilaskollektiiv on täielikult või enamuses pioneerid?

Klassijuhatajate arvukaist ettekandeist, mis olid pühendatud pioneeriorganisatsiooni osale õpilaskollektiivi kasvatamisel 1951. aasta „Pedagoogilistel lugemistel“, võib teha järgmisi järeldusi:

Esiteks, kasvatada 3.—7. klasside õpilasi „kollektiivi jaoks“ — see tähendab, et pioneeridest tuleb kasvatada väarikaid tulevase komsomolikollektiivi liikmeid, sest saada leninlik-stalinliku komsomoli liikmeks on suurim au meie pioneerile ja õpilasele; nimelt see perspektiiv peab järjekindlalt avanema pioneeri ees.

Pioneeri lähenemine selle perspektiivi teostumisele — püüe, et pioneer vastu võetaks komsomoli ridadesse — peab moodustama klassijuhataja ja rühmajuhi ühiste pingutuste peamise poliitilise sisu iga pioneeri ja pioneeride kollektiivi kui terviku kasvatamisel. ULKNU Keskkomitee VII pleenum osutas vajadusele parandada tööd pioneeride vastuvõtmisel ULKNU ridadesse.

Teiseks, kasvatada 3.—7. klasside õpilasi kollektiivis — see tähendab kasvatada neid pioneerirühma elust aktiivselt osa võtma, kusjuures pioneerirühm on osa kogu kooli pioneerikollektiivist, kes on seoses vanemate klasside komsomolikollektiivi eluga.

Kolmandaks, „kasvatada kollektiivi kaudu“ 3.—7. klasside õpilasi — see tähendab, et õpetajail ja komsomoliorganisatsioonil tuleb avaldada kasvatavat mõju eelkõige pioneerirühma ja pioneeriaktiivi kaudu. Kogemused on näidanud, et mida kõrgem on pioneeriaktiivi teadlikkus ja tegelik abi klassijuhatajale, seda rohkem võimalusi on klassijuhatajal sihiteadliku, sõbraliku, isetegeva õpilaskollektiivi loomiseks.

Sellest, milline koht on pioneerirühma tööl klassi elus, sõltub suurel määral ka ULKNU Keskkomitee VII pleenumi otsuse täitmine: „saavutada, et kõik pioneerielised õpilased kuuluksid V. I. Lenini nimelise pioneeriorganisatsiooni ridadesse“.

*

Mis peab soodustama pioneerirühma kui klassikollektiivi aluse kujundamist?

Koolide programmid lähtuvad õpilaste kommunistliku kasvatus ülesandeist ja määravad kindlaks selle põhilise sisu. Kuid koolide programmid piiritlevad esijoones teadmiste, oskuste ja vilumuste ulatuse, millega õpetaja peab varustama õpilasi.

„Õpilasreeglid“ hõlmavad peamiselt käitumise vilumusi, mida peab omandama iga õpilane, et täita edukalt oma kohustusi.

Kuid programmid ega „Õpilasreeglid“ ei too esile täiel määral kõiki neid moraalseid omadusi, mis peavad olema omased pioneeridele.

Neid omadusi peavad tundma nii rühmajuht kui ka pioneeriaktiiv. Millest tuleb siis juhinduda klassijuhatajal, aidates rühmajuhil tõsta pioneerikollektiivi moraalset taset? Milles seisneb siis moraalne kasvatus ülesannete täitmise omapära pioneeriorganisatsioonis?

V. I. Lenini nimeline laste kommunistlik organisatsioon on laste endi massiline isetegevuslik organisatsioon, mida juhib partei ülesandel komsomol.

Pioneeriorganisatsiooni peamiseks iseärasuseks kommunistliku moraali kasvatamisel on see, et ta ei kasvata üksnes pioneerides endis kommunistliku moraali omadusi, vaid organiseerib sel eesmärgil pioneeride aktiivset mõju kõigile lastele.

Oma moraalsest kohustust seltsimeeste ja kodumaa ees tundma, omaks võtma ja täitma õpetavad igat õpilast kogu kooli õppe-kasvatustöö, koolivälised lasteasutused, kogu nõukogude tegelikkus. Kuid ainult pioneerorganisatsiooni astumisel õpib iga poiss ja tüdruk „Pühaliku töötuse“ konkreetse sõnastuse tundma pioneeride peamise moraalse kohustuse sisu. Ja nad ei õpi seda mitte üksnes tundma ega ole teadlikud sellest, vaid nad töötavad pühalikult ka tegelikult täita seda kohustust.

„Mina, Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu noor pioneer, töotan oma seltsimeeste ees seista kindlalt Lenini-Stalini põhimõtete eest, kommunismi võidu eest. Töotan elada ja õppida nii, et saada oma sotsialistliku kodumaa vääriliseks kodanikuks“ — nii kõlab „Pühaliku töötuse“ tekst.

Pioneeritöötus on erakordselt väärtuslik lastekollektiivi liikme moraalse oaduste kasvatamisel.

„Pühaliku töötuse“ tekstist saab õpilane teada oma elu peamise eesmärgi. See eesmärk ühendab teda kõigi seltsimeestega pioneerorganisatsiooni kaudu. Pioneerid moodustavad kollektiivi, kelle elu peamiseks sisuks on võitlus enesele võetud kohustuse ulatuslikuma ja sügavama täitmise eest. Andes oma töötuse erilises pühalikus olukorras (pioneerikollektiivi ees, maleva punase lipu ees), kinnitades oma töötust allkirjaga ja saluteerimisega, peab pioneer kindlalt meeles oma elu seda vastutusrikast sammu, pioneerikollektiivi liikmeks astumist.

Klassijuhataja peamiseks hooleks on see, et aastast aastas iga pioneer ja kogu rühm üha sügavamalt oleksid teadlikud „Pühaliku töötuse“ tähtsast mõttest ja tegelikult seda teostaksid. Selleks on vaja, et rühm päevast päeva aitaks pioneeridele anda konkreetsema kujutluse sellest, mis tähendavad töötuse sõnad „... elada ja õppida nii, et saada oma sotsialistliku kodumaa vääriliseks kodanikuks“.

„Komsomoli- ja pioneerorganisatsioonid peavad taotlema,“ osutas ULKNU Keskkomitee VII pleenum, „et iga pioneer õigustaks noore leninlase kõrget nimetust, kõikjal — koolis, kodus, tänaval, pioneerilaagris — oleks eeskujuks kõigile lastele. Oma õppeülesannete ja „Õpilasreeglite“ teadlik, kohusetruu ning korralik täitmine iga pioneeri poolt peab olema iga pioneeri auasjaks.“

Nende oaduste kasvatamise ülesandest juhinduvadki klassijuhatajad, aidates rühmajuhil planeerida tööd, valida koonduste, vestluste ja lugemiste teemasid, teostada poliitilis-kasvatustööd, organiseerida pioneeride töökasvatust, juhtida noorte naturalistide tööd ja tehnilisi õppusi, teostada kunstilist ja kehalist kasvatust pioneerirühmas.

Milliseile rühmajuhi abistamise konkreetseile vormidele õpilaskollektiivi kasvatamisel tuleb pöörata klassijuhatajal rohkem tähelepanu?

Nagu tõendavad parimad klassijuhatajad, kes saavutavad kõrgeid kasvatustöö tulemusi oma klassis, võib selliste abistamisvormide sekka arvata järgmisi:

1) osavõtt rühmajuhi valikust, ta kasvatamisest ja ettevalmistamisest tööks;

2) koostöö rühmajuhiga pioneeriaktiivi väljaselgitamisel, kasvatamisel ja ettevalmistamisel;

3) pioneeri juhi ja pioneeriaktiivi abistamine rühma, salkade ja rühmanõukogu töö planeerimisel, lubamata laste ülekoormamist õppevälise ühiskondliku tööga;

4) pioneerirühma abistamine pioneeride ulatusliku isetegevuse alusel elluviidavais üritustes, mis on elavad, eredad, vormilt värviküllased ja aitavad kaasa lastes tervete huvide kasvatamisele;

5) kommunistlike noorte, klassi aineõpetajate ja lastevanemate kaasatõmbamine rühmajuhi abistamisele pioneeri- ja klassivälise töö organiseerimiseks lastega;

6) abi tehtud töö arvestuse korraldamisel;

7) süstemaatiline järelevalve selle üle, et UK(b)P Keskkomitee otsust õpilaste ülekoormamise vältimise kohta ühiskondliku ja muu õppevälise tööga täidetaks järjekindlalt.

Pioneerijuht¹⁰ on komsomoliorganisatsiooni usaldusisik pioneerirühmas. Pioneeride ja kogu klassikollektiivi kõlbla kasvatus tulemused sõltuvad suurel määral rühmajuhi isiksusest, eriti ta moraalsest ilmest.

Klassijuhataja, olles eluliselt huvitatud pioneeritöö heast korraldusest omas klassis, ei saa suhtuda ükskõikselt rühmajuhi valikusse ja kasvatamisse.

„Silmas pidades seda, et edu pioneerorganisatsiooni töös sõltub eelkõige pioneerijuhist,“ rõhutas ULKNU XI kongress, „on vaja parandada juhtivate komsomoliorganite tööd pioneerijuhtide kaadri valikul, ettevalmistamisel ja kasvatamisel. Pioneerijuhid tuleb ümbritseda pideva tähelepanu ja hoolega, osutada neile igakülgset abi, kasvatada kommunistlikes noortes ja pioneerides lugupidamist pioneerijuhi töö vastu.“

See komsomoli XI kongressi juhtnõör loob aluse kooli pedagoogilise kollektiivi ja komsomoliorganisatsioonide vaheliseks koostööks kõigi rühmade varustamisel pioneerijuhtidega. Pedagoogiline kollektiiv aidaku komsomoliorganisatsioonil aru saada, et pioneerijuhiks olla on austav ja vastutusrikas töö; pedagoogiline kollektiiv aidaku kaasa pioneerijuhi autoriteedi tõstmiseks kommunistlike noorte silmis. Just rühmajuhit aitab õpetajail ja klassijuhatajail kasvatada õpilasi piiritu armastuse ja ustavuse vaimus sotsialistliku kodumaa ja kommunistliku partei vastu. Hea pioneerijuht on mitte üksnes osav juht ja kasvataja, vaid ka pioneeride, kõigi õpilaste vanem sõber ja lähim seltsimees. Pioneerijuht on poliitiliselt kõige teadlikum kommunistlik noor, kes on suuteline organiseerima laste isetegevust.

ULKNU Keskkomitee VII pleenum kohustas „juhtivaid organeid ja koolide komsomoliorganisatsioone suunama tööle pioneerirühma juhtidena kõige aktiivsemaid kommunistlikke noori“.

Pioneerirühma juhi valik on kooli komsomoliorganisatsiooni otsene kohustus. Tema abiga võib ja peab kool kõik rühmad varustama pioneerijuhtidega: igas seitsmeklassilises koolis rühmajuhitidega 3.—4. klassidele, igas keskkoolis — rühmajuhitidega 5.—7. klassidele.

Muidugi, kui kooli komsomoliorganisatsioon on väikesearvuline, on võimalik pioneerijuhtide valik ka kooli šefiks oleva kaitise, kolhoosi, sovhoosi või asutuse komsomoliorganisatsioonist. Kus võimalik, on eriti soovitatav õpetajate-kommunistlike noorte valik pioneerijuhiks.

Koolis, kus on oma komsomoliorganisatsioon, on igasugused viited „rühmajuhitide puudumisele“ kas pioneerijuhtide kaadri kasvatamisse hooletu suhtumise või pioneeritöö tähtsuse otsese alahindamise taga-

¹⁰ Pioneerijuhi nimetusega on käesolevas artiklis mõeldud pioneerirühma juhti. Toimetuse märkus.

järg. Ei saa pidada normaalseks ka sellist olukorda, kus mõned klassijuhatajad, selle asemel et abistada komsomolikomiteed pioneerijuhi valikul, võtavad kõik rühmajuhi kohustused endi kanda ning püüavad oma isikus ühendada nii klassijuhataja kui ka pioneerijuhi osa.

Igasugust toetust ja levitamist pälvib nende koolide kogemus, kus rühmajuhtide valik ja kasvatamine on peamisi küsimusi direktori ja klassijuhatajate ühises töös kooli komsomoliorganisatsiooniga.

Nii jutustab Kirovski Keskkooli algklasside õpetaja sm. Zavjalov, et ta huvitub juba õppeaasta lõpetamisel 2. klassiga sellest, kes saab tuleval õppeaastal, kui ta õpilased saavad 9-aastaseks, pioneerirühma organiseerijaks, juhiks. Ta peab selles küsimuses nõu komsomolikomiteega ja kooli direktoriga. Teades komsomolikomitee arvamust, astub sm. Zavjalov ühendusse klassijuhatajaga, kelle klassis õpib tulevane pioneerijuht. Pärast pioneerijuhi kinnitamist ULKNU raioonikomitee poolt ta püüab pioneerijuhti tutvustada klassiga ja selgitab koos temaga välja need õpilased, keda esimeses järjekorras tuleb vastu võtta pioneeriks.

ULKNU Keskkomitee VII pleenum märkis, et iga pioneerijuht peab visalt õppima pioneerimaleva, -rühmade ja -salkade töökogemusi, viimistlema lastekollektiiviga töötamise vorme ja meetodeid, tõstma oma üldhariduslikku ja poliitilist taset, saavutama pedagoogilist meisterlikkust.

Klassijuhatajal on klassikollektiivi liitmise seisukohalt väga tähtis kaasa aidata rühmajuhi kasvatamisele; tal on vaja paremini tundma õppida rühmajuhi huvisid, kalduvusi ja ühiskondlik-poliitilise arenemise taset; viibides koondustel õppida tundma ta tugevaid ja nõrku külgi laste kohtlemisel; jälgida, et ta korralikult võtaks osa seminarist, mida kooli vanempioneerijuht korraldab rühmajuhtidele; tingimata harjutada oma pioneerijuhti lugema pioneeride ja kommunistlike noorte ajalehti ning ajakirju; õpetada teda koondusteks ja vestlusteks materjali valima. See abi ja pioneerijuhi muu ettevalmistamine tööks pioneeridega aitavad luua tihedad, sõbralikud suhted pioneerijuhi ja klassijuhataja vahel. Ja mida visamani klassijuhataja taotleb seda, et pioneerijuht tegelikult juhiks pioneerirühma, seda edukamalt kulgeb töö klassikollektiivi kasvatamisel.

Klassijuhataja peab kaasa aitama ka hästi töötava pioneerijuhi ergutamiseks, soovitades ULKNU koolikomiteel teda esitada autasu saamiseks, mis on ette nähtud ULKNU Keskkomitee VII pleenumi poolt.

Mitte vähem tähtsaks tööks on klassijuhatajal rühmajuhi abistamine pioneeriaktiivi kasvatamisel ning aktiivi juhtiva osa ja autoriteedi tugevdamisel laste hulgas.

Seejuures oleks ebaõige lugeda aktiiviks ainult neid pioneere, kes täidavaid pidevaid, valimiste korras pealepandud ülesandeid salgajuhtidena, rühmanõukogu liikmetena, klassiorganisaatoritena jne.

Luu lasteaktiivi — see tähendab märgata laste kõige selgemini avalduvaid kalduvusi, toetada nende terveid, kõige väärtuslikumaid huve, harjutada neid koostööks teiste lastega.

Andes näiteks pioneerijuhile lugeda A. S. Makarenko kunstipärase kirjutuse oma kogemustest laste ühiskondliku aktiivsuse äratamisel, aitab klassijuhataja pioneerijuhil avardada „pedagoogilist silmapiiri“, märgata laste erinevusi.

Kui klassijuhataja annab rühmajuhile nõu panna salga mängude juhtijaks pioneer, kes on ilmutanud oskust suunata seltsimeeste mängu, siis on see suureks sammuks selle pioneeri organisatorlike võimete arendamisel. Kuid klassijuhatajale on samuti tähtis saavutada, et rühmajuhit ise juhiks tööd rühma aktiiviga.

Näiteks kui saabub pioneeride-aktivistide ümbervalimise aeg, kes möödunud õppeaastal täitsid salgajuhtide, rühmanõukogu liikmete, esimehe jne. kohustusi, siis peab klassijuhataja rühmajuhile nõu andma, kuidas paremini teada saada laste arvamust oma juhtide-pioneeride kohta, keda nende arvates sobiks uuesti esile tõsta, keda ümber valida.

Valitud pioneeride-aktivistide osatähtsuse ja autoriteedi tugevdamiseks osutavad paljud kogenud klassijuhatajad väga suurt tähelepanu nende ettevalmistamisele tööks, eriti salgakoostusteks.

ULKNU Keskkomitee VII pleenum mõistis hukka mõnede pioneerijuhtide tegevuse, kes vahel püüavad ise kõik pioneeride eest ära teha.

Pioneerisalkade kui pioneerirühma algkollektiivide moodustamine on pioneerijuhi tähtis ja vastutusrikas ülesanne. Pioneerirühma organisatsiooniliste põhimõtete jämedaks rikkumiseks tuleb tunnistada mõnede klassijuhatajate katse jaotada pioneerid salkadeks ainult selle järgi, millises pingireas nad istuvad. Salkade moodustamine on rühmajuhi otsene töö rühmanõukogu esimehe osavõtul ja klassijuhataja kaasabil.

Mida kõrgem on salgajuhi õppeedukus, initsiatiiv ja ühiskondlik aktiivsus, mida distsiplineeritum ta on, mida suuremal määral ta omab organisatorlikke vilumusi, seda enam võimalusi on tal saada salga autoriteetseks juhiks. Kuid kõik need võimalused sõltuvad suurelt osalt sellest, kuidas ta oskab iseseisvalt salka juhtida. Ja täiesti õigesti toimis vanempioneerijuht sm. Tultšinski, kui ta kutsus ulatuslikult abiks klassijuhatajaid salgajuhtide õppuste korraldamiseks. Salgajuhtide, rühmanõukogu õppus on eelkõige pioneeraktiivi praktiline kool. Töös aktiiviga seisneb klassijuhataja peamine abi selles, et rühmajuhit tegelikult õpetaks salgajuhte juhtima salgakoostust. Olgu need alguses hoopis lihtsad konkreetset ülesanded: õppida rivistama salka pikkuse järgi, ümber rivistama kahte viirgu, õpetada pioneere saluteerima, vastama pioneeritervitusele, õpetada rühmakoostusel uue laulu sõnu; ette lugeda ajalehti, valmistada arvutuspulgakesi 1. klassi lastele jne. Kuid laskem rühmajuhit ise või tema ülesandel rühmanõukogu esimees või keegi kommunistlikest noortest õpetab praktiliselt salgajuhtidele neid lihtsaid asju. Omandanud instrueerimiskoostusel praktilisi oskusi, võivad salgajuhtid kokku kutsuda salkade koostused ja õpetada pioneeridele seda, mida nad õppisid ennem ise.

Klassijuhatajad, mõistes salga osa pioneerikollektiivi kasvatamisel, taotleavad seda, et salkade töö sisu aasta-aastalt muutuks üha rikkalikumaks; salgajuhtide osas olevad pioneerid kasvavad salga, pioneeride algkollektiivi osavaiks, iseseisvaiks organisatoriteiks, kuid hiljem pioneeritöö üksikute alade organiseerijaiks klassis, rühmas ja malevas. Taolist praktilist abi vajab ka klassiorganisator. Pioneer, kes täidab klassiorganisatori kohustusi, on klassijuhataja esimene abi klassi- ja koolikorrupidajate töö organiseerimisel.

Töö pioneerirühma aktiiviga on põhiliseks organisatsiooniliseks eelduseks sõbraliku, isetegeva õpilaskollektiivi kasvatamisel.

Järelikult tuleb klassijuhatajate ja klassi komsomoliorganisatsioonide ning pioneerirühma juhtide koostöö õige korralduse tähtsamaiks tingimusteks pidada järgmisi:

1) klassijuhatajate sügav arusaamine komsomoli- ja V. I. Lenini nimelise pioneerorganisatsiooni osast sirgivate põlvkondade kommunistliku kasvatusesüsteemis;

2) teadlikkus kooli komsomoli- ja pioneerorganisatsiooni suurenevast osast ja tähtsusest õpilaste kommunistlikule kasvatusesele;

3) et klassijuhatajad käsitaksid ja täidaksid oma ülesandeid koostöö alal komsomoliorganisatsioonide ja pioneerirühma juhtidega oma tähtsamate kohustustena;

4) oma osa õige mõistmine ja komsomoli- ning pioneeritöö juhtimine eelkõige igapäevase aktiivse, pedagoogiliselt taktilise töö kaudu komsomoli- ja pioneeraktiiviga ning rühmajuhiga;

5) et järjekindlalt ja visalt viidaks ellu partei vastavad juhtnöörid, ULKNU XI kongressi otsus koolis tehtava komsomolitöö kohta ja ULKNU Keskkomitee VII pleenumi otsus V. I. Lenini nimelise pioneerorganisatsiooni töö kohta, samuti ka haridusorganite käskkirjad ja juhendid kooli ja õpetajate ülesannete kohta seoses komsomoli XI kongressi ja ULKNU Keskkomitee VII pleenumi otsusega.

Inimese anatoomia ja füsioloogia kursuse käsitlemisest I. P. Pavlovi õpetuse valguses.

*„Nõukogude Koolile“ kirjutanud Leningradi Linna Õpetajate Täiendus-
instituudi teaduslik kaastööline*

K. GOLUBEVA.

V. I. Lenini nimelise Üleliidulise Põllumajandusteaduste Akadeemia augustikuu sessioon (1948) ja NSV Liidu Teaduste Akadeemia ning NSV Liidu Arstiteaduste Akadeemia ühine teaduslik sessioon (1950. a.) on lahutamatus seoses oma dialektilis-materialistliku sisu poolest. Bioloogiliste ainete õpetamise ümberkorraldamine akadeemik I. P. Pavlovi õpetuse alusel on selle töö süvendamine ja jätkamine, millega alustati 1948. a.

I. V. Mišurin ja I. P. Pavlov on loodusteaduse klassikud, nõukogude loova bioloogia rajajad. Eespoolnimetatud kahe akadeemia ühisel sessioonil 1950. a. ütles akadeemik K. M. Bõkov: „... me ei pea nägema I. P. Pavlovis üksnes uute peatükkide rajajat füsioloogias, vaid ka kogu meie teaduse ümberkujundajat, suurt looduseuurijat selle sõna kõige laiemas tähenduses“.

I. P. Pavlovi õpetus avab elu üldised seadused, elu üldised arenemisteed. Neid võiks sõnastada järgmiselt:

1. Elu on materiaalne protsess.

2. Elu on vastandlike protsesside — ainevahetuses assimilatsiooni ja dissimilatsiooni, närvitalitluses erutuse ja pidurduse dialektiline ühtsus.

3. Organismi ja tema elutingimuste ühtsus.

4. Organism on ühtne tervik.
5. Vormide ja funktsioonide ühtsus.
6. Igale loomavormile, igale närvisüsteemi tüübile (hüdra diffuussest närvisüsteemist kuni kõrgemate loomade kortikaalse närvisüsteemini) vastab teatud käitumine, mille aluseks on närvismi printsiip.
7. Ontogeneesi ja fülogeneesi ühtsus, s. t. individuaalse ja liigi arengu ühtsus. Tingitud refleksiide muutumine fülogeneesi protsessis tingimatuiks refleksiideks kulgeb kasulike omaduste, kasulike tunnuste päritavuse seaduse järgi. Ajutine kasulik omadus muutub päritavaks. Seejuures ei ole muidugi tingimatud refleksid püsivad, muutumatud.
8. Oma õpetuses kõrgemast närvitalitlusest näitas I. P. Pavlov, et ellu jäävad need loomad, kellel kujunevad uued käitumisviisid. Kui elusolend oma närvisüsteemi ebaküllaldase plastilisuse tõttu jääb keskkonna arengust maha, s. t. kui temal ei kujune välja uusi ajutisi närviseoseid, siis tekib lõhe organismi ja keskkonna vahel. Organismi plastilisuse teostajaiks on ajutised närviseosed. Funktsionaalne kohanemine kujuneb enne morfoloogilist kohanemist. Kuid kohanemisprotsess kulgeb loomadel kvalitatiivselt teisiti kui taimedel. See selgub järgnevast:

Taime organism	Looma organism
1. Keskkonna mõju	1. Keskkonna mõju
2. Funktsioon muutub	2. Käitumine muutub
3. Morfoloogiline muutus	3. Funktsioon muutub
4. Kujuneb kohanemise efekt	4. Morfoloogiline muutus
	5. Kujuneb morfoloogiline efekt

Loomadel tungib kohanemisprotsessi närvisüsteem. Seega on kõrgema närvitalitluse õpetus darvinismi loovaks edasiarenduseks. Mitte alati ei kulge evolutsioon morfoloogilise lõpuni, vaid lõpeb sageli üksnes käitumise muutumisega.

9. Tserebraalse (peaaju koor) ja vistseraalse (siseelundid) ühtsus. 1932. a. kirjutas I. P. Pavlov, et peaaju koores on kõrvuti välismaailma grandioosse esindusega ka organismi sisemaailma laialdane esindus, milleks on mitmesuguste organite ja kudede, mitmesuguste seesmiste orgaaniliste protsesside töö seisundid.

„Minu arvates võib kogu organism kõigi oma koostisosadega anda ennast tunda suurtele poolkeradele,“ kirjutab I. P. Pavlov.¹

Kui organismile langeb suur füüsiline koormus, algab hingamise, vereringe, neerude jt. elundite kiirendatud talitus. Juba vabrikuvile kuulmisel algab töölise organismis kiirendatud ainevahetus. Sportlase puhul täheldatakse juba enne starti kõiki erutuse tunnuseid — organism võtab vastava hoiaku. I. P. Pavlov näitas, et vererõhk muutub alati normi piirides, ja need kõikumised on organismile vajalikud. On kindlaks tehtud vererõhu baroretseptorite olemasolu. Uhed baroretseptorid kõrgendavad, aga teised alandavad vererõhku. I. P. Pavlov nimetas peaaju kõike reguleerivaks ja kõike määravaks aparaadiks.

10. Somaatilise ja psüühilise ehk keha ja vaimu ühtsus. Seltsimees Stalin kirjutas juba 1906. a.:

¹ И. П. Павлов, Полное собрание трудов, т. III, стр. 430.

„Selgub, et ideaalse külje arenemisele, teadvuse arenemisele **eelneb** materiaalse külje arenemine, välistingimuste arenemine: esmalt muutuvad välistingimused, esmalt muutub materiaalne külg ja seejärel muutub vastavalt teadvus, ideaalne külg.“²

„Need J. V. Stalini teesid määravad kõige üldisemal kujul ette ära Pavlovi õpetuse peateesi kõrgemast närvitalitlusest kogu selle rikkuses ja komplitseerituses,“ ütles oma sissejuhatavas sõnavõtus eespoolmärgitud mõlema teaduste akadeemia ühisel sessioonil 1950. a. NSV Liidu Teaduste Akadeemia president akadeemik Vavilov.

Enne Pavlovit pidas enamus füsiolooge peaju mingiks käsitamatuks elundiks; uuriti küll keha, kuid vaimu ei juletud uurida. Keha ja vaimu dualism püsis kaua aega. Pavlov oli see, kes lõi objektiivse meetodi kõrgema närvitalitluse uurimiseks.

11. Inimese kõrgema närvitalitluse sotsiaalne determineeritus. Esimene signaalsüsteem on loomadel ja inimestel ühine. Kuid inimese evolutsiooni protsessis, inimese kujunemise protsessis tekkis erakordne lisand närvitalitluse mehhanismile, ütleb I. P. Pavlov.

„Tegelikkuse esimene signaalsüsteem on meil loomadega ühine. Kuid sõna moodustas tegelikkuse teise, spetsiaalselt meie signaalsüsteemi, mis on esimeste signaalide signaaliks... Sõna tegi meid inimesteks... põhilised seadused, mis on kindlaks tehtud esimese signaalsüsteemi töös, juhivad ka teist signaalsüsteemi, sest see töö on ühe ja sellesama närvikoe oma.“³

Inimesele pole geograafiline keskkond otsustavaks faktoriks. Inimene elab ühiskonnas, töö ja ühiskondliku tegevuse tingimustes ja nende tingimuste loojaks on ta ise. Järelikult on inimesele otsustavaks faktoriks sotsiaalne keskkond. Esimese ja teise signaalsüsteemi kujunemine on sotsiaalselt tingitud. Teine signaalsüsteem on ühel ja samal ajal niihästi reaalse tegelikkuse peegeldajaks kui ka aparaadiks, mille abil me reaalsest tegelikkusest irdume, sest sõna on üldistus, abstraktsioon, sõna on mõiste. Seltsimees Stalin lõi dialektilis-materialistliku õpetuse keelest, avas keeleteaduse olemuse.

12. I. P. Pavlovi õpetuse aktiivne, loov jõud. I. P. Pavlovi õpetus on arstiteaduse, pedagoogika ja loomakasvatuse teaduslikuks aluseks. Oma lõpusõnas eespoolnimetatud mõlema teaduste akadeemia ühisel sessioonil 1950. a. ütles akadeemik K. M. Bõkov: „... Pavlovi järjekindlalt materialistlik õpetus teenib rahvast, teenib kodumaad, teenib praktikat ja kommunismi ülesehitamise üritust.“

Niisugune on tervikuna koolis õpetatavate bioloogiliste ainete teaduslik alus ja ideeline sisu.

* * *

Inimese anatoomia ja füsioloogia kursuse ülesandeks on kasvatada õpilastes eelkõige dialektilis-materialistlikku maailmavaadet pavlovliku füsioloogia järjekindla selgitamise kaudu ja arstiteaduses Pavlovi õpetuse praktilise rakendamise tutvustamise kaudu. Ja sel teel loome õpilastes ka isikliku ja ühiskondliku tervishoiu alaseid vilumusi, mis on vajalikud kommunismi ülesehitajate uuele põlvkonnale.

Väga tähtsaks ülesandeks inimese anatoomia ja füsioloogia kursuse käsitlemisel on kasvatada õpilastes nõukogude patriotismi ja nõukogude rahvusliku uhkuse tunnet. Programmis pööratakse tähelepanu ka niisugustele küsimustele, nagu kehakultuur, sport ja organismi karastamine.

² J. Stalin, Teosed, 1. kd., Tallinn, 1947, lk. 302.

³ И. П. Павлов, Полное собрание трудов, т. III, стр. 568—569.

Inimese anatoomia ja füsioloogia kursuses on palju materjali, mis kasvatatakse õpilastes patriootilisi tundeid. Esimestes tundides tutvuvad õpilased suurte vene füsioloogide tööga, kes on meie maale rahvuslikuks uhkuseks. Nad kuulevad neis tundides I. M. Setšeni, I. I. Metšnikovi, P. F. Lesgafti, N. I. Pirogovi ja S. P. Botkini elust ning tegevusest eesrindliku vene füsioloogia loomisel. Kuid erilist tähelepanu pööratakse kogu õppeaasta kestel akadeemik Pavlovi biograafia järjekindlale tundmaõppimisele. Nõukogude arstiteaduse saavutused, teaduslikud tööd, mis on suunatud füsioloogia edasiarendamisele, nagu akadeemik K. M. Bõkovi, professor O. B. Lepsinski ja jt. tööd pakuvad rikkalikult emotsionaalset materjali.

Kõigi nende ülesannete edukas lahendamine on võimalik vaid sel korral, kui õppe-kasvatustöö on õigesti organiseeritud, kui õppe-kasvatustöö korraldamisel võetakse arvesse 8. klassi õpilaste teadmisi ja nende ealisi iseärasusi.

Õpetus peab olema küllaldaselt näitlik ja vastama igas suhtes didaktilistele nõuetele. Õpetaja tähelepanu olgu suunatud sellele, et kasvatada õpilastel sünteetilist mõtlemist: oskust koguda fakte ja teha nende alusel järeldusi ning üldistusi, oskust analüüsida ja sünteesida. Õpilaste loogilise mõtlemise arendamine on õpetaja tähtsaks ülesandeks, mida ta suudab lahendada siis, kui tema töös kõik pedagoogilised ja didaktilised võtted on suunatud lapse isiksuse plaanipärasele mõjustamisele.

8. klassi õpilased selles eas, millal õpetaja elav sõna on tõhusaks pedagoogiliseks vahendiks, sest 8. klassi õpilastel on juba palju teadmisi, palju konkreetseid kujutlusi: nad suudavad abstraktselt mõelda ja luua seoseid varemõpitu ja uue materjali vahel. Nad on suutelised nägema ühtsust paljudes ja üldist üksikus.

Iga meetodiline võtte tuleb läbi mõelda eespoolnimetatud nõuete valguses, arvestades seejuures ka õpilaste varemaid teadmisi ja nende psüühilisi võimeid.

Seoses sellega on programmi võetud kohustuslik miinimum demonstratsioon, vaatlusi, enesevaatlusi ja laboratoorseid töid, mille sooritamiseks füsioloogia õpetamine muutub puhtsõnaliseks, sisult formaalseks ja õpilaste teadmised seetõttu ka sisutuiks, pähetuubituiks. Muidugi ei muutu niisugused teadmised õpilasele kindlaks ja püsivaks vaimuvaraks ja õppetunnid kaotavad palju oma tunnetuslikust ning kasvatuslikust tähtsusest. Väga oluline on ekskursioonide korraldamine kohtadesse, mis on seotud I. P. Pavlovi elu ja tegevusega, ent samuti teaduslikesse laboratooriumidesse ja uurimisasutustesse.

Vähese tähtsusega pole ka klassiväline töö, nimelt töö ringides. Ringitöös on võimalik korraldada terve rida õpilaste teaduslikke konverentse. Teemadeks võiks olla näiteks „I. P. Pavlov — meie kodumaa uhkus“ ja „I. P. Pavlovi õpetus kõrgemast närivitalitlusest“.

Kahes sissejuhatavas tunnis tutvuvad õpilased lühidalt eesrindliku nõukogude füsioloogia kujunemisega. Me kodumaa eesrindlike õpetlaste nimed, eriti I. P. Pavlovi nimi saavutatakse õpilastele lähedaseks. Esimestest tundidest peale hakkavad nad tutvuma I. P. Pavlovi elu ja tegevusega ja see töö läbib punase niidina kogu õppekursust. Suure kasvatusliku ja tunnetusliku tähtsusega on tutvumine I. P. Pavlovi kirjaga noortele. Sel puhul peavad õpilased jõudma järeldusele, et just akadeemik Pavlov ise oli niisugune õpetlane-kodanik.

Teema „Organism kui ühtne tervik“.

Selle teema puhul antakse esimesed teadmised närvitalitluse füsioloogiast ja elundite ning nende talitluse ühtsusest. Usna tähtis on sel puhul kirjeldada O. B. Lepešinskaja töid rakkude paljunemise alal ja osutada seejuures mitterakulise aine tähtsusele. Kõige selle tulemusena jõuavad õpilased järeldusele, et elus loodus on tekkinud eluta loodusest, sest mõlema põhiline keemiline koosseis on üks ja seesama; taime- ja loomariik on ühtsed, sest neil on ühist mikroskoopilise koosseisu poolest ja selleks ühiseks on rakk ja rakkude vaheline aine, samuti on elu aluseks niihästi taime- kui ka loomariigis ainevahetusprotsess. Kuid loomariik on kvalitatiivselt erinev taimeriiigist, looma organismis kulgeb ainevahetus teisiti kui taimes, looma organismis on kvalitatiivselt uus lüli — närvisüsteem, mis tagab organismi tervikluse ja organismi ning elutingimuste ühtsuse, kusjuures juhtiv osa kuulub ses suhtes peaaegu koorele. See teema võimaldab teha kokkuvõtte kõigest varemõpitud sel alal ja juhtida õpilased üldistele järeldustele organismide ja kogu elava looduse elu suhtes. Zooloogiakursuses omandatud teadmiste alusel suudavad õpilased ise teha järelduse organite kooskõlastatud tööst ja närviregulatsiooni juhtivast osast kõigis füsioloogilistes protsessides. Kudede ehituse ja nende osa üksikasjalise käsitlemisega peavad kaasnema katsed ja tööd mikroskoobiga. Et anda konkreetne kujutus neuroni osast ja tema omadustest, on vaja demonstreerida konna jala preparaati ja näidata mikroskoobis neuroni, hall- ja valge-ollust, ent samuti looma naturaalselt aju suurte poolkerade koorega.

Kõneldes luude-lihaste süsteemi tähtsusest peab õpetaja tutvustama õpilasi I. M. Setšenov'i mõtetega selle kohta, et meie psüühilised elamused ja füüsiline seisund avalduvad eelkõige lihaste liigutustes.

Närviregulatsiooni küsimustes antakse just siin esimest korda Pavlovi tees närvisüsteemi troofilisest funktsioonist, kolmekordsest närvikontrollist. Selle teema puhul omandavad õpilased hästi selle teesi, sest nad õpivad tundma konkreetsete elundite — lihaste tööd. Kuna eelmise teema puhul õpilased tutvusid hall-olluse ehitusega, siis tuleb selle teema puhul liigutusrefleks siduda peaaegu koorega, näidates enne peaaegu koore liigutuste piirkonda ja selgitades haiguste olemust, mis on seotud peaaegu koore liigutuste tsentrumite vigastamisega.

Sel viisil konkretiseeritakse teadmisi peaaegu koore osast ja tähtsusest üha enam. Inimese ja looma luude-lihaste süsteemi võrdlemisel rõhutatakse inimese luude-lihaste süsteemi iseärasusi, mis on seoses inimese püstijalu käimisega, tema töötegevusega jne. Käsitledes töö osa ahvi inimeseks muutmise protsessis, käe ja aju arenemise protsessis, tuuakse Engeli mõte, et ükski ahvikäsi pole kunagi valmistanud isegi algelisimat kivist nuga.

Vereringe-elundite puhul puutuvad õpilased esmakordselt kokku pidurdusprotsessiga.

Viieteistkümne aasta kestel uuris I. P. Pavlov vereringe füsioloogiat. Õpilased saavad aru Pavlovi poolt kindlakstehtud nähtusest, mis seisneb selles, et läbides kopsu tungib verre teatud aineid ja et südame tegevuse närviregulatsioon koosneb kaheksast vastupidise mõjuga närvidest: uitnärvidest ja sümpaatilistest närvidest.

Lahtilõigatud südamel on vaja näidata närvitängude paiknemiskohti ja osutada närvilõpmeile südamelihastes ja veresoonte seintes. Konna südame najal tuleb õpilastele näidata südame iseseisvat tööd ja osutada südame elustamise ja isegi kogu organismi elustamise võimalusele. Suure huviga

kuulavad õpilased õpetaja jutustust professor Negovski töödest Isamaasõja ajal, kel läks korda ellu äratada kliinilise surma seisundis olevaid võitlejaid. See õpilaste huvi muutub veelgi sügavamaks, kui õpetaja väljaspool klassitunde laseb õpilastel ise elustada konna südame vene õpetlase Kuljabko meetodi järgi. See töö paneb aluse klassivälisele tööle „elu pikendamise“ probleemi kallal, millega õpilased tutvuvad kirjanduslike allikate kaudu. Pärast seda organiseerib õpetaja õpilaste teadusliku konverentsi, kus käsitletakse nõukogude füsioloogide ja arstide saavutusi sel alal.

Vererõhu küsimust on vaja käsitleda pavlovlikult, selgitada, et vererõhk on muutuv suurus, mis on seoses organismi vajadustega ja organismi elutingimustega. Seejuures osutatagu kaht laadi baroretseptoritele — ühed, mis kõrgendavad, ja teised, mis alandavad vererõhku teatud normi piirides.

Tähtis on jutustada õpilastele I. P. Pavlovi tööst südame ja veresoonte mõjustamisel arstimitega. Et õpilastel kujuneks täpsem ettekujutus immuuniteedi reguleerimisest närvisüsteemi poolt, on vaja selgitada neile Drozdovskj lihtsaid katseid, kes lõi küülikul tüki kõrva ära nii, et see oli ühenduses kogu organismiga vaid ühe närvi kaudu. Kui nakatati üksnes see kõrvatükike, siis töötas organism välja antitoksiini. Ainsaks sillaks selle kõrvatükikese ja organismi vahel oli üksainus närv. See katse veenab õpilasi kõige paremini närvisüsteemi otsustavast osast ka niisugustes nähtustes, nagu seda on immuuniteet. Õpetaja lihtne jutustus sellest, et võitlejate sõnade järgi pole rindel lahinguolukorras kohta niisugustel haigustel, nagu seda on gripp jt., juhib õpilased jälle peaaegu koore juhtivale osale kogu organismi elutalitluste suhtes, ent sealt edasi ka sotsiaalse keskkonna, ühiskondliku korra suurele osale, milles inimene elab ja töötab. Sel puhul on vaja õpilastele kõnelda Nõukogudemaa edusammudest võitluses haigestumiste ja suremusega nakkushaiguste läbi, nagu seda on kõhutüüfus jt.

Hingamise reflektorset reguleerimise küsimust käsitletakse küllalt üksikasjaliselt.

Hingamisliigutuste närvimehhanism, nende liigutuste isereguleerumine, hingamistsentrum, kaitserefleksid ja lõpuks suurte poolkerade koore osa hingamise reguleerimisel — see on küsimuste ring, mida tuleb õpilastele selgitada.

Seede-elundid.

See teema hõlmab seitse tundi. Siia kuuluvat õppematerjali käsitletakse järgmise plaani kohaselt:

Esimene tund. Toitumise tähtsus. Toidu koosseis. Seede-elundite ehituse üldine ülevaade.

Tunni algul on kasulik pöörduda õpilaste poole küsimusega: „Miks nimelt nüüd, pärast vereringe ja hingamise üksikasjalist tundmaõppimist on õige tutvuda toitumisega?“ Õpilased ise leiavad seose nende elundite töö vahel. Selleks, et näidata õpilastele rakuaine kadu, kaalutakse ära näit. paar õpilast, kusjuures kaalumist korratakse 2, 4, 6 tunni takka. Nii saab õpilastele paremini mõistetavaks toitumise tähtsus ja toitumise režiimi vajadus. Selleks tunniks tuleb lasta õpilastel korrata elusaine keemilist koosseisu, mis annab neile võimaluse paremini aru saada inimese toidu keemilisest koosseisust ja toiduainete toiteväärtusest.

Õpilasi on otstarbekohane tutvustada ka toiduainete analüüsi eksperimentaalsete meetoditega.

Katsete ülesmärkimiseks valmistatakse juba varakult klassitahvlile skeem, mille õpilased kannavad oma vihikuisse. Katsete demonstreerimise tulemusena täidetakse see tabel järk-järgult niihästi klassitahvil kui ka õpilaste vihikuis.

Toiduaine	Reaktiivid	Reaktsiooni tingimused	Mis toimus
1. Tärklise kliister	Nõrk joodilahus	5—6 tilka poole katseklaasi kohta	Tärklis muutus siniseks
2. Toores munavalge	2—3 tilka 2%-list CuSO_4 lahust ja 5 tilka 10%/list NaOH või KOH lahust	Kergelt kuumutada	Munavalge värvus lillaks
3. Glükoosilahus	Needsamad	Keeta	Lahus muutus oranžiks

Pärast nende katsete demonstreerimist antakse koduülesandeks kirjutada välja sellest paragrahvist toiduained, mis sisaldavad kõige rohkem valku, rasva, liha aineid, puhtaid süsivesikuid jne. Neid andmeid pole muidugi vaja pähe õppida, samuti ka mitte mitmesuguste toiduainete koosseisu.

Seede-elundite üldises ülevaates märgitagu ära seedekanali eri osad, veresoonte ja närvilõpmete olemasolu kõigis seede-elundis ja lõpuks see asjaolu, et soolestiku erinev pikkus loomadel sõltub toidu liigist. Kõike seda tuleb näidata tabelil, mulaažil, veel parem aga lahatud looma juures.

Teisel tunnil tutvutakse katsete najal seedimisega sülje toimel ja selle regulatsiooniga.

Suuõõne ehitust ja selle osa õpitakse tundma üheaegselt. Selles tunnis tehakse katseid sülje seediva toime selgitamiseks tärklise suhtes ja alustatakse tabeli täitmist seede-elundite töö kohta.

Seedetrakt	Seede-mahl	Fermentid	Lõhustuse saadus	Keskkond	Regulatsioon
1. Suuõõs	Sülg	Ptüaliin lõhustab tärklisi Teine ferment lõhustab linnasesuhkrut	Linnasesuhkur Viinamarjasuhkur	Kergelt leeline	Reflektorine (tingimatud ja tingitud refleksid)
Jne.					

Õpilased kannavad need katsed oma vihikuisse. Pärast vestlust Pavlovi katseist seedimise alal ja käsitletud materjali kordamist antakse koduülesandeks par. 38 ja vastavad osad paragrahvist 42.

Kolmas ja neljas tund pühendatakse maos toimuva seedimise käsitlemisele ja selle regulatsioonile, samuti seedimisele sooltes.

Seedimist maos selgitatagu katsega maomahla toimest munavalgele (munavalge olgu veega lahjendatud). Sel puhul näeme jälle, et munavalge värvus muutub. Nii täidetakse tabelit edasi. Muidugi, näidatakse mao ehitust, ei tule seejuures unustada kõnelemast närvide ja veresoontest mao seintes.

Kaksteistsõrmiku ja kõhunäärme ehitust ning talitlust, ent samuti maksa osa rasvade seedimisel seletatakse tabelite, mulaažide ja teiste näitlike

õppevahendite najal. Siin viiakse lõpule tabeli täitmine. Viimane on õpilastele abiks seedimisprotsessi mõistmisel ja töös õpikuga.

Viies tund kuulub imendumise ja maksa kui kaitsetõkke käsitlemisele. Kuues tund on ette nähtud I. P. Pavlovi biograafia süvendatumaks tundmaõppimiseks ja seede-elundite kooskõlastatud talitluse küsimustele. Kuna esimese küsimuse käsitlemisele pöörati tähelepanu juba esimese teema puhul, millal õpilastele juhatati kätte ka klassiväline lektüür, ja kuna noored naturalistid ringitöös tegelesid I. P. Pavlovi biograafia tundmaõppimisega ja korraldasid katseid ning vaatlusi toitumisinstinkti alal ja kuna sama klass korraldas ekskursiooni, siis on otstarbekas organiseerida see tund konverentsi näol. Eelmises tunnis, aga parem veelgi varem antakse õpilastele mitmesuguseid küsimusi iseseisvaks tööks:

1. I. P. Pavlovi elu peamised etapid.
2. I. P. Pavlovil oli kaks elu. Kuidas tuleb sellest aru saada?
3. Miks professor S. P. Botkin ja akadeemik I. P. Pavlov hakkasid kõigepealt uurima vereringet ja seedimist?
4. Miks I. P. Pavlovil õnnestus saavutada nii tohutuid tulemusi oma uurimistöös?
5. Mis töödele pühendas Pavlov viimased aastad oma elust?
6. 15-ndal rahvusvahelisel füsioloogide kongressil nimetati I. P. Pavlovit maailma esimeseks füsioloogiks. Mispärast?
7. Osutage faktidele I. P. Pavlovi elust, mis näitavad tema palavat armastust kodumaa vastu.

Selleks tunniks valmistavad noored naturalistid näituse teemale „I. P. Pavlov — ülemaailmse füsioloogia isa“.

Seitsmes tund. Seede-elundite kooskõlastatud tööd on võimalik valgustada seoses küsimustega, mis eespool õpilastele esitati. Sel puhul tehakse kokkuvõtte kõigist eelmistest tundidest seedimise füsioloogia küsimustes.

See tund peab olema hästi läbi mõeldud (ka õpilastele esitatavate küsimuste osas) ja eeskujulikult varustatud õppevahenditega. Kõigest õpitust tehakse selles tunnis kokkuvõtte Pavlovi õpetuse alusel. Sel puhul on vaja peatuda seedetsentrumi osal ja tähtsusel.

Käsitledes suus ja maos toimuva seedimise närviregulatsiooni, on vaja joonistada refleksikaar, viies selle kuni peaaegu kooreni, kuni seedetsentrumini. Selles tunnis õpilased veenduvad närviaparaadi plastilisuses seedimise reguleerimisel. Samuti veenduvad nad selles tunnis, et elundite talitluse humoraalne regulatsioon on allutatud närvisüsteemile. Tunni lõpul kõneldakse psüühilise seisundi tähtsusest söömisel ja seedimisel ning toitumise tervishoiust.

Pavlovi õpetus ainevahetuse teema puhul.

Pärast ainevahetusprotsessi olemuse käsitlemist kõneldakse selle protsessi närviregulatsioonist.

I. P. Pavlovi õpetus närvisüsteemi troofilisest funktsioonist esitatakse siin lihtsate näidete najal, ent samuti kasutatakse sel puhul katseid akadeemik K. M. Bõkovi raamatust „Кора и внутренние органы“.

Nii näiteks mõõdeti koeral ainevahetust, kui koer oli tegevuses. Edasised katsed näitasid, et ka katseolukorda paigutatud koer, kes on küll rahulikus seisundis, omab ometi kõrgendatud ainevahetust, nagu ka siis, kui ta oli tegevuses. Või jälle katse tehase „Krasnõi treugolnik“ töölistega. Tööloleku aegu mõõdeti grupil töölistel ainevahetust, ent seejärel tehti neile ettepanek

jääda samasse tööruumi, kuid mitte töötada. Nagu osutus, püsis ka sel korral ainevahetus endisel tasemel, kuigi töölistel ei töötanud. Enamgi, nagu näitasid tähelepanekud, piisab koguni vabriku vilestki, et töölistel kõrgeks ainevahetus. Need faktid on küllaltki veenvad. Sel viisil on vaja selgitada ajutiste närvisüsteemide mõju ainevahetusele. Sel puhul peatatakse ka ainevahetuse tsentrumitel peaaegu.

Nagu kõikjal, nii on vaja ka sisesekretsiooni-näärmete ja närvisüsteemi vastastikuse mõju puhul rõhutada seda, et sisesekretsiooni-näärmete talitlus allub suurte poolkerade koore reguleerivale mõjule.

Närvisüsteemi teema (17 tundi).

Selleks ajaks on õpilastel kogunenud tähelepanepäev faktiline materjal närvisüsteemi alalt, sealhulgas ka peaaegu suurte poolkerade koore juhtiva mõju alalt. Õppetöö algul tutvusid nad neuroniga, peaaegu ja seljaaju valgening hall-olluse ehitusega. Nüüd on jõudnud aeg, et viia kõik need teadmised harmoonilisse süsteemi ja käsitleda närvisüsteemi suure lõpetatud teema.

Esimeseks tunniks on kohane õpilastele anda ülesandeks korrata õpiku järgi kõike läbivõetut, mis puudutab närviregulatsiooni ja peaaegu suurte poolkerade juhtivat mõju.

Nendele teadmistele saamegi ehitada esimese tunni, kasutades sel puhul küsimis-kostmismeetodit ja vestlust järgmisel kujul:

1. tund. Närvisüsteemi tähtsus.

1. Missuguste meie keha elutalitlustega me juba tutvusime?
2. Missugused kaks reguleerivat aparati on meie kehas?
3. Tooge näiteid, mis kinnitavad, et närviaparaat etendab peamist osa keha elundite töö reguleerimisel.

4. Missugune neist kahest süsteemist — humoraalne või närvisüsteem — tekkis loomadel evolutsiooni protsessis varem?

Kokkuvõte: humoraalne aparaat tekkis ajalooliselt enne, kuid närvisüsteem osutus bioloogiliselt sootu väärtuslikumaks ja see omandas kõige kõrgema arengu loomadel, eriti aga muidugi inimesel.

5. Mis osa etendab siis närvisüsteem?

Kokkuvõte: a) Kooskõlastab elundite tööd. b) Teostab seost väliskeskkonnaga. c) On psüühilise elu aluseks.

6. Osutage peamistele erinevustele, mis lahutavad inimest loomast.

Kokkuvõte: mõtlemine, kõne, töötamine, püstijalu käimine.

Edasi antakse üldine ülevaade närvisüsteemi arengust (tabelite järgi):

1. Hüdra — diffuusne närvisüsteem (koosneb ühesugustest rakkudest).
2. Ussid — närvirakud on koondunud närviketiks, seejuures osutatakse usside keha eesosa suurele tundlikkusele.
3. Kalad — neil on pea- ja seljaaju, meeleeelundid ja närvid; aktiivne seos keskkonnaga.

4. Kahepaiksed ja roomajad — arenenud peaaegu, eriti vaheaju.

5. Imetajad — suuraju koore kujunemine ja eesaju suur kaal (koortel ületab selle kaal 5 korda seljaaju oma).

6. Inimese närvisüsteemi üldine struktuur:

- a) kesknärvisüsteem (inimesel ületab peaaegu kaalult 49 korda seljaaju);
- b) piirde-närvisüsteem ja selle osana
- c) vegetatiivne närvisüsteem.

Inimene on võimeline tunnetama maailma, uurima lähedast ja kauget minevikku ning olevikku, nägema ette tulevikku, looma teadusi loodusest ja ühiskonnast, looma materiaalseid ja vaimseid väärtusi, alistama ja ümber kujundama loodust ja ehitama kommunistliku ühiskonna.

Peaaju on mõtlemise, teadvuse ja inimese töötegevuse organ.

Koduülesandeks § 58, millele lisaks korrata zooloogia õpikust närvisüsteemi evolutsiooni kohta käivat osa.

2. tund. Närvikoe ehitus ja omadused.

1. Neuron. Selle mitmepalgelisus kujult ja ehituselt. Närvikiud.

Närvirakud paljunevad ja võivad tekkida mitterakulisest aineist, kusjuures närvikiud on võimelised regenereeruma. Võrreldes muude rakkudega toimub närvirakkudes intensiivsem ainevahetus. Neuronil elutalitlus sõltub sellest, kas temasse kulgeb normaalselt toitained — valke, glükoosi, aga ka hapnikku; seega sõltub neuronil elutalitlus normaalsest verrega varustamisest. Häired verrega varustamises purustavad neuronite elutalitluse. Neuron on väga tundlik mürkide suhtes: strühniin põhjustab neuronil erutumuse tõusu, alkohol algul tõstab erutumust, ent pärastpoole vähendab seda; kloroform ja eeter hävitavad neuronil erutumuse (seda kasutataksegi arstiteaduse praktikas — millal?).

2. Katse puhul närvi-lihaspreparaadiga kasutatakse mitmesuguseid ärritajaid mitmesuguse ärritamistugevusega. See katse, võrreldes närviteema puhul esialgu korraldatud katsega, näitab õpilastele neuronil ja närvi omadusi, kuid neid teadmisi tuleb nüüd süvendada ja süstematiseerida:

1) Erutumus. Tehakse kindlaks, et neuronil erutus sõltub ärritaja tugevusest. Nõrk ärritaja peab mõjuma pikemat aega, et ärritus annaks tulemusi. Erutumise niisugust kuhjumist kutsume summatsiooniks. Seda nähtust illustreerib õpetaja mitmesuguste näidetega.

2) Juhtivus. Kokkuvõtte: erutuse edasilikumine võib olla kas ühepoolne, tsentrifugaalne või tsentripetaalne. Nii nimetatakse ka neuroneid. Viimaseid näidatakse tabelil. Juhtivus on füsioloogiline protsess. Joonisel, mulaažil või naturaalsel preparaadil meenutatakse peaaju koore ehitust ja juhitakse õpilaste tähelepanu sellele, et närvikude koosneb neuronitest ja rakkude vahelisest aineist.

Kõigest sellest said õpilased esimesed kujutlused õppeaasta algul, kuid selles tunnis on vaja kõike korrata, süvendada ja laiendada, et õpilaste teadmised neuronil, närvi, närvikiudude, hall- ja valge-olluse kohta muutuksid elavaks, et nad käsitaksid närvisüsteemi ühtse dünaamilise süsteemina, mis on seoses elutingimustega.

Tunni lõpul on kohane näidata veel kord mikroskoobis neuronit, närvi ristlõikes ja peaaju hall-ollust.

3. tund. Seljaaju ehitus.

Tunnis kasutatakse konserveeritud seljaaju, vastavat tabelit, lülisammast ja üksikuid lülisid. Algul peatatakse seljaaju välisel ehitusel: tema asendil kehas, tema pikkusel ja jämedusel, tema anatoomilisel ühendusel peaajuga, ent seejärel näidatakse seljaaju rist- ja pikilõikes, mille puhul õpilased näevad hall- ja valge-olluse asetust lülisamba kanalis, mis on täidetud peaajuga ühenduses oleva ajurvedelikuga ja kust lähevad närviteed üles ja alla, vasakule ja paremale; lõpuks näidatakse seljaaju närve.

4. tund. Seljaaju refleksid.

Selle teema käsitlemisel katsetatakse konna seljaajuga. 1. katse: erutuse irradiatsioon üles, alla jne. 2. katse: refleksi pidurdamine. Sellega seoses jutustatagu õpilastele I. M. Setšenovi osast pidurdusprotsessi uurimisel. Nii tutvuvad õpilased sellega, et neuron võib olla niihästi pidurduse kui ka erutuse seisundis. Nende katsete puhul täheldatakse liigutuste kooskõlastatust, koordineeritust, liigutuste täpsust ja otstarbekohasust. Seejärel selgitatakse seljaaju tingimatut refleksi ja joonistatakse selle refleksi kaar.

Tunni lõpul puudutatakse seljaaju tingimatuid reflekse.

Samal ajal tehakse kindlaks, et üksnes seljaajuga varustatud loom ei suudaks elada ja miks.

5. ja 6. tund. Inimese ja looma peaaju.

Selle teema puhul võrreldakse inimese ja looma peaaju ehitust. Väga otstarbekohane on demonstreerida kinofilmid „Peaaju“, kus näidatakse loomi loomulikus olukorras, ent samuti katseid, kui loomal on eesaju kõrvaldatud; samuti on siin näiteid selle kohta, kui inimesel on üks või teine ajuosa vigastatud. Kõige selle tulemusena saavad õpilased selge ettekujutuse, et mida kõrgemal arenguastmel on loom, seda suurema tähtsusega on tema elus eesaju.

7. tund. Eesaju funktsioonid.

See tund on eelmiste tundide otseseks järjeks. Õpilaste peatähelepanu pööratakse suurte poolkerade koore ehitusele, kusjuures osutatakse nägemis-, kuulmis-, nahatunde jt. piirkondadele. Siin tuleb õpilasi tutvustada kühmude ja nende all olevate tsentrumite osaga. Selle tulemusena jõuavad õpilased tähtsale järeldusele, et pole ainsatki elundit, millel poleks esindust suurte poolkerade kooses, et inimesel on eriti arenenud otsmiku- ja kiirusaagar ja et suurte poolkerade kooses on piirkonnad, mis on seotud inimese kõnetalitlusega.

8. tund. Vegetatiivne närvisüsteem.

Selle teema puhul on vaja veel kord rõhutada uitnärvide ja sümpaatiliste närvide vastandlikku tegevust, kusjuures nende tegevus on allutatud suurte poolkerade koore reguleerivale toimele. Õpilased peavad teadma, et piirde-närvisüsteemi ühe osana on organismis veel vegetatiivne närvisüsteem, mis reguleerib siseelundite tegevust sõltuvalt organismi vajadustest, kuid see reguleerimine toimub närvisüsteemi kõrgema osa, suurte poolkerade koore juhtiva mõju all. Vegetatiivse närvisüsteemi allutatud seisundit võib tõendada näidetega inimeste käitumise kohta lahingus.

Seejärel uuritakse meeleeelundeid. Neid õpitakse tundma enne tingitud reflekside käsitlust, sest esimeses signaalsüsteemis pole võimalik reflekside kujunemine ilma retseptoriteta (olgu need siis sise- või välisretseptorid).

9., 10., 11. ja 12. tunnis tutvuvad õpilased järk-järgult kõigi meeleeelunditega — sisemiste ja välistega. See võimaldab õpilastel mõista meeleeelundite ehitust ja nende osa välismaailma tunnetamisel. Välismaailma nähtused ja esemed avaldavad mõju meie meeleeelunditele. Närvilõpmed (retseptorid) erutuvad ja närvi-impulsid kulgevad eesaju koore vastavaisse tsentrumeisse.

See aparaat on signaalsaatja, mille analüüsiva ja sünteesiva töö tulemusena meil tekibki aisting, esmane psüühiline protsess. Aisting muutub edasi tajuks, teadmiseks, teadvuseks.

Nendes tundides on vaja teha mitmesuguseid katseid.

Nahatundlikkuse tundmaõppimisel on otstarbekas teha naha puudutamise katseid sirkli otstega, samuti katseid raskuse tajumise kohta, mille puhul mingi ese asetatakse käele või mujale.

Äärmiselt vajalik on lahata näiteks härja silm, et tutvustada õpilasi silma ehitusega. Lajaldaselt kasutatakse ka õpilaste enesevaatlusi oma aistingute suhtes, samuti tabeleid, jooniseid ja skeeme. Selle osa lõpus rõhutatakse veel meeleeelundite tähtsust koos peaju koore vastavate tsentrumitega kui signaalsaatjaid välismaailma tunnetamisel, sest välismaailma nähtused peegelduvad meie närviaparaadis, muutuvad meie teadvuse faktideks.

13. tund. I. M. Setšenov ja I. P. Pavlov — kõrgema närvi- talitluse õpetuse loojad.

See tund tuleb anda eriti elavalt, emotsionaalselt. Seda tundi rikastatagu juba varem ettevalmistatud näitusega eespoolnimetatud teemal, jagades selle materjali kahte ossa: „I. M. Setšenov — vene füsioloogia isa“ ja „I. P. Pavlov — ülemaailmse füsioloogia isa“.

Näituse sissejuhatavas osas tuuakse ära eesrindlike vene mõtlejate Herzeni, Belinski ja Tšernõševski mõtteavaldusi, kelle mõjul kujunes mõlema suure füsioloogi maailmavaade. Edasi tuuakse kahes tulbas peamised andmed ja daatumid I. M. Setšenovi ja I. P. Pavlovi elu ning tegevuse kohta, ent samuti nende tööde ja ideede kohta. I. M. Setšenovi ja I. P. Pavlovi mõtteavaldusi illustreeritagu jooniste ja ülesvõtetega nende katsetest. I. M. Setšenovi eluloost jutustades peatutagu Setšenovi kaasajal valitsenud idealistlikul arusaamisel hingest kui mingist surematust, ebamateriaalsest, mis ei allu loodusseadustele ega ole tunnetatav. Seejärel käsitletakse lühidalt I. M. Setšenovi raamatu „Peaju refleksid“ sisu, kus Setšenov tõendab, et meie psüühilise tegevuse aluseks on refleksid. Siin on vaja tingimata osutada sellele, kuidas suhtusid tema õpetusse ühelt poolt vene eesrindlikud inimesed, ent teiselt poolt tsaarivalitsus. Jutustatagu sel puhul ka I. M. Setšenovi tagakiusamisest tsaarivalitsuse poolt, tema kohtulikule vastutusele võtmisest julgete katsete pärast, mis ta korraldas, sellepärast, et ta muutis kateedri tribüüniks materialismile. Märkida ära, et I. M. Setšenov püüdis muuta oma õpetust mõjusaks, aktiivseks, et ta nõudis kaheksatunnise tööpäeva kehtestamist, et ta töötas rahva heaks, et ta oli demokraat ja andis kõik oma teadmised rahvale.

Seejärel siirduetakse I. P. Pavlovi eluloo süstemaatilisele ja süvendatud käsitlemisele, kusjuures I. P. Pavlovit käsitletakse I. M. Setšenovi õpilasena ja järelkäijana kõrgema närvitalitluse edasiarendamisel. Selle käsitluse käigus peavad õpilased jõudma järgmistele järeldustele:

1. I. P. Pavlov tõendas katseliselt kõigi organismi eluavalduste seost peajuga.

2. Pavlov lõi suurte poolkerade koore füsioloogia.

3. Ta lõi peaju talitluse uurimise meetodika, tõendades, et nagu iga elundi, nii võib ka peaju talitlusi uurida katseliselt, antud juhtumil tingitud reflekside meetodil. Ta tõendas, et peaju koore kõrvaldamisel kaovad tingitud refleksid.

4. I. P. Pavlov lõi õpetuse välismaailma analüsaatoreist — meeleeelundeist, samuti näitas ta, et on olemas „sisemised meeleeelundid“ (retseptorid) kõigis meie siseelundeis.

5. I. P. Pavlov seletas materialistlikult, teaduslikult paljusid küsimusi, nagu uni, unenäod, hüpnoos jne.

6. I. P. Pavlov pani arstiteadusele teadusliku aluse.

14. tund. Tingitud ja tingimatud refleksid.

Tunnis esitavad noored naturalistid oma katseid tingitud reflekside alal kaladel, merisigadel jt. loomadel. Tabelit kasutades rakendatagu tunnis küsimis-kostmismeetodit näiteks järgmisel kujul:

Mis tingimustes kulgevad katsed? Sel puhul märgitakse: 1) looma isoleerimine väliseist ärritajaist; 2) ärritajad, mida kasutab katsetaja (siin ei või olla midagi juhuslikku); 3) katsekamber, milles asub koer; 4) katsetaja side loomaga; 5) vaatluste ja katseandmete arvestamise täpsus; 6) tingitud ja tingimatute ärritajate olemasolu; 7) looma ergas seisund — ta läheb meelsasti katsekambrisse. Fistulid ei häiri looma normaalset elutalitlust: koerad elavad kaua aega, neid hooldatakse hästi. Isegi Kodusõja raskeil aastail kindlustas Nõukogude valitsus ja isiklikult seltsimees Lenin Pavlovi katseasutuse kõige vajalikuga.

Seejärel kirjeldatakse katse enda käiku. Tahvlile joonestatakse süljenõristusrefleksi kaar. Seejärel siirdub õpetaja küsimusele, kuidas kujunevad tingitud refleksid tingitud ärritajatele.

Missugused retseptorid võtavad otseselt osa tingitud refleksi kujundamisest? (Seda küsimust selgitatakse eraldi igal üksikul juhtumil.)

Joonestatakse refleksi kaar, täiendatakse seda tingitud ärritajaga ja luuakse seos toitumistsentrumi ja nägemis- või muu tsentrumi vahel, s. t. joonestatakse ajutise närviseoise skeem.

Lõpuks võrreldakse tingitud ja tingimatuid reflekse. Tehakse järeldus, et kui elutingimused püsivad ja tingitud ärritajad mõjuvad põlvest põlve, siis muutuvad tingitud refleksid päritavaiks.

Seejärel selgitatakse tingitud reflekside tähtsust loomade elus elutingimustele kohanemise mõttes. Sel puhul on vaja kõnelda ka lindude, koduloomade, kalade jt. instinktides (komplitseeritud tingimatud refleksid). Siin võib asetada õpilastele küsimuse rändlindude lennuinstinkti tekkimisest jne.

Jõutakse järeldusele, et üksnes tingimatuist refleksidest ei piisa looma normaalseks eluks. Elutingimused muutuvad alatasa ja alles tingitud refleksid võimaldavad loomal kohaneda muutunud elutingimustele.

Lõpuks osutatakse närvisüsteemi plastilisusele, mis avaldub looma käitumise muutumises ühenduses väliskeskkonna muutumisega.

15. ja 16. tund. Ajukoore erutus- ja pidurdusprotsessid.

Siin kasutatakse neidsamu tabeleid Pavlovi katsete kohta ja analüüsitakse katseid, mille puhul tingitud refleksid pidurduvad.

1) Kui tingitud ärritajat ei toeta tingimatu ärritaja, siis kaob ajutine närviseos kahe keskuse vahel — see ongi tingitud pidurdus. Ajukoores tekib sel kohal pidurduse seisund. Aga kui mõne aja pärast uuesti mõjuda tingitud ärritajaga, siis tekib tingitud refleks uue jõuga, sest erutusprotsess tekib samuti uuesti ja uuesti kujuneb ka ajutine närviseos.

2) Kui kõrvuti eelmise tingitud ärritajaga mõjuda järsku uue tingitud

ärritajaga (näiteks kõrvuti valgusega anda ka heliline ärritaja), siis tingitud refleksi pidurdub. Sel puhul kujuneb kuulmistsentrumis tugev erutuskolle, ent teistes tsentrumites ja nägemistsentrumis tekib samal ajal pidurduskolle. Niisugust pidurdust nimetas Pavlov tingimatuks pidurduseks, mida ta seletas erutus- ja pidurdusprotsesside vastastikuse induktsiooniga.

Mitmesuguste katsete najal tehakse kindlaks, et loom suudab väga peenelt ärritusi eristada: kui ta esialgu ei erista taolisi ärritusi, sest algul erutus irradieerub ka naaberaladele, siis pärastpoole, kui erutus kontsentreerub piiratud alale, teeb loom ärrituste vahel kindlat vahet.

Seejärel tehakse kokkuvõtte erutus- ja pidurdusprotsesside vastastikusest mõjust, kõigest sellest, mida Pavlov nimetas analüsaatoriks.

Kõrvuti ärrituste analüüsiga toimub ajukoos ka taoliste ärrituste süntees. Selle nähtuse seletamiseks kirjeldatakse katset koeraga, kellel on kujunenud tingitud kaitserefleks käpa ülestõstmise näol. Tingimatuks ärritajaks on elektrivool, mis annab valuärrituse; tingitud ärritajaks on väikese kellelise heli. Juba esimest korda kasutatud palju madalama heliga kell kutsub esile sama reaktsiooni: koer tõstab käpa. Antud juhtumil toimuski ajukoos kahe taolise ärrituse süntees.

Metsloomadel on ärrituste analüüsi- ja sünteesivõime eriti peen. Pisemgi krabin, liikumine, vari jne. on metsloomale ohu või toidu läheduse signaalliks. Ainult sünteesi tulemusena ja ühtlasi ärrituste peene eristamise tõttu võib loom õigel ajal märgata ähvardavat ohtu või avastada saagi, s. t. anda olukorrale vastava reaktsiooni.

Lõpuks juhitakse õpilaste tähelepanu sellele, et oma õpetusega tingitud refleksidest pani Pavlov aluse uuele peatükile inimese ja looma kõrgema närvitalitluse alal.

1. I. P. Pavlov tõendas, et peaaegu suurte poolkerade koor on tunnetatav.

2. Ta lõi tervikliku meetodika peaaegu talitluste uurimiseks.

3. Kõrgema närvitalitluse aluseks on erutus- ja pidurdusprotsessid.

4. Kõrgema loomadel on suurte poolkerade koor elundiks, mille varal organism kohaneb keskkonna tingimustele. Selle protsessi aluseks on tingitud refleksid.

5. Pavlov kutsus koertel eksperimentaalselt esile haiguslikud seisundid, mis sarnanevad inimese vastavaile seisundidele, ja seletas sel teel paljusid inimese närvi- ja vaimuhaigusi.

6. Pavlov juhatas kätte meetodid inimese närvi- ja vaimuhaiguste ravimiseks.

Seejärel siirdatakse nähtustele, mis on seotud erutus- ja pidurdusprotsessidega: a) väsimustunne, b) roidumus, c) päevarežiim, d) uni ja unenäod, e) unerežiim, f) sugestioon ja autosugestioon, g) hüpnosis, h) Uhtomski õpetus dominandist.

17. tund. Inimese kõrgema närvitalitluse iseärasusi.

Loomade kõrgema närvitalitluse uurimine juhtis I. P. Pavlovi inimese kõrgema närvitalitluse uurimisele.

Selles tunnis kasutatakse vestlust, mille plaan võiks olla järgmine:

1) Inimese ja loomade kõrgema närvitalitluse ühtsus seisneb ajutistes närvi-seostes, tingitud refleksides, esimeses signaalsüsteemis. Esimese signaalsüsteemi osa ja tähtsust selgitada tingitud reflekside kujunemise najal lapsel, töövilmuste, tööliigutuste automatiseerumise, hügieeniliste harjumuste kujunemise jne. najal.

2) Lapse mõtlemine on algul piltlik, kuid järk-järgult asenduvad esemed kui ärritajad sõnadega: laps hakkab mõtlema sõnadega. Sõnad on esemete signaalideks, s. t. esimeste signaalide signaalideks. „Sõna, olles esimeste signaalide signaaliks,“ ütleb I. P. Pavlov, „lõi tegelikkuse teise signaalsüsteemi, mis on spetsiaalselt inimesele omane.“

Teise signaalsüsteemi talitlust saab õpilastele demonstreerida lihtsa katsega. Kui õpilastele öelda või näidata (kirjutatult, trükitult) sõna sidrun, hakkavad mõnelgi süljenäärmed sülge eritama, sest inimesele on sõna niisamasuguseks reaalseks ärritajaks nagu ese ise. Muidugi on sõna niisuguseks ärritajaks vaid siis, kui selle sõnaga on inimese teadvuses seotud konkreetsed aistingud, tajud, kujutlused. Kui aga seda pole, on sõna inimesele tühi ega saa esineda teise signaalsüsteemi signaalina.

3) Esimese ja teise signaalsüsteemi ühtsus.

Seltsimees Stalin lõi tervikliku õpetuse keelest ja mõtlemisest. Sõna on tegelikkuse abstraktsioon. Inimene mõtleb abstraktselt, üldistatult, sõnades. Kõiki oma muljeid, kujutlusi ja aistinguid väljendab inimene sõnades. Sõna on mõtte vahetu reaalsus, ütleb Marx. Ajutised närviseosed kujunevad sõnade mõistmise, sõnadest arusaamise tulemusel. Et õpilased mõistaksid paremini sõna kui teise signaalsüsteemi signaali tähtsust, on otstarbekas, kui õpetaja toob neile järgmise näite: meil pole otseseid aistinguid ega tajusid Aafrika loodusest, kuid me oskame ometi seda loodust kujutleda, kui meile sellest jutustatakse, kui me raamatust selle kohta loeme.

4) Teadvus ja aju. Inimese teadvus on seotud aju suurte poolkerade koore kõrge arenguga, aju ehituse ja talitluse iseärasustega.

5) Inimese elu põhitingimuseks on töö. Põhiline erinevus inimese ja looma vahel. Marxi ja Engelsi mõtteid inimese ja loomade psüühika kohta (õpikust, lk-d 279 ja 280).

6) Teadvuse sotsiaalne tingitus. Siin tuuakse ära seltsimees J. V. Stalini mõtte tema teosest „Dialektilisest ja ajaloolisest materialismist“, et milline on inimeste eluviis, selline on ka nende mõtteviis. Siit järgneb, et teadvus on ajaloo arengu saadus. Meie igaühe kodanikukohuseks on arendada, kasvatada endas ühiskondlikku teadvust teenida kommunismi ülesehitamise üritust, rahu eest peetava võitluse üritust.

Pavlovi õpetus darvinismi aluste kursuses.

Nüüd õpime põhjalikult tundma I. P. Pavlovi kui darvinisti, kes oma töödega tõstis orgaanilise maailma arenemisõpetuse uuele, kõrgemale astmele.

Õpilased tutvuvad loomade kohanemisprotsessiga, mis erineb kvalitatiivselt taimede omast. Sel puhul kriipsutatakse alla, et looma organismi kohanemist väliskeskkonna tingimustele teostab närvisüsteem. I. P. Pavlovi ja I. V. Mitšurini õpetust esitatakse loova nõukogude bioloogia alusena ja neid suuri õpetlasi — eesrindliku nõukogude bioloogia rajajaina.

Sel puhul näidatakse, milles seisneb I. P. Pavlovi ja I. V. Mitšurini õpetuse dialektiline ühtsus.

Darvinismi aluste kursuse esimese teema puhul juhitakse õpilaste tähelepanu sellele, et närvisüsteemi evolutsiooni küsimusi puudutasid oma töödes Herzen, Ruljé jt. Darwini-eelse perioodi vene õpetlased.

Darwini õpetust käsitledes antagu õpilastele rohkem fakte loomade käitumise kohanemisest, käitumise komplitseeritusest.

I. M. Setšenovi elu ja tegevust käsitledes peatutagu 60-ndate aastate suurte mõtlejate Herzeni, Tšernõševski jt. mõjul vene ühiskonna eesrindlikule osale. Näidatagu, et I. M. Setšenov oli järjekindel materialist.

Setšenov ütles, et vaim on mateeria arengu kõrgeim saadus, s. t. ta tõendas, et mõtlemine, üldse kõik psüühilised nähtused on materiaalse elundi, peaaegu talitluse tulemuseks. Arenemise sõidus ta keskkonnaga, elutingimustega.

I. P. Pavlovi õpetuse tähtsuse käsitlemisel on vaja peatuda tema õpetuse allikatel:

1) Revolutsiooniliste demokraatide Herzeni, Tšernõševski ja Pissarevi ideed ning rahvavalgustuslik tegevus. Kaasani ülikoolis õppides luges Pavlov nende ühiskonnategelaste raamatuid ja artikleid. Nende tegelaste ideede mõjul astus Pavlov Peterburi ülikooli.

2) Peterburi ülikooli eesrindlike professorite Mendelejevi ja Butlerovi (keemikud), Dokutšajevi (mullateadlane), Beketovi (botaanik) jt. mõju Pavlovisse.

3) Pavlovi koostöö Botkiniga, kes võitluses Vírchowi pooldajate vastu kaitstes närvismi ja organismi terviklikkuse ideed. Botkini juhtimisel töötas Pavlov tema laboratooriumis vereringe ja seedimise uurimisel aastail 1879—1904.

4) I. M. Setšenovi õpetus. Setšenovi raamatut „Peaaegu refleksid“ luges Pavlov juba seminaris ja see andis talle suurt ergutust juba noorusaastail, nagu Pavlov ise tunnistas.

I. P. Pavlovi õpetust tuleb käsitleda üldbioloogilisest seisukohast. Selle käsitluse aluseks võib võtta need teesid, mis on esitatud käesoleva artikli alguses. Programm näeb ette pühendada 3 tundi I. M. Setšenovi ja I. P. Pavlovi töödele füsioloogia edasiarendamisel, millest 1 tund kulub I. M. Setšenovi ja 2 tundi I. P. Pavlovi töödele ja nende tähtsusele.

Pavlovliku füsioloogia aktiivne osa esineb eriti ilmekalt teema „Loomade arenemise ja vormikujunemise suunamine“ käsitlemisel. Sel puhul näidatakse, et eesrindlik nõukogude zootehnika tugineb niihästi Pavlovi kui ka Mišurini õpetusele. Jutustades kostroma tõugu loomade aretamisest toob õpetaja esile terve rea võtteid, mida selle tõu aretamisel kasutati, alates vasikate kasvatamisest külmas ruumis ja lõpetades loomade söötmise, pidamise ja hooldamisega. Kõige selle kõrval võetakse arvesse ka loomade individuaalseid nõudeid ja peetakse kinni kehtestatud režiimist. Üksikasjaliselt jutustatakse piimanäärmete füsioloogiast ja närvisüsteemi mõjust piimanäärmete talitlusele, samuti udara harjutamise tähtsusest ja lüpsmisviisidest, mis on võimalikult lähedased vasika imemisele. Märgitakse, et kohasele lüpsmisviisile reageerib lehma närvisüsteem maksimaalse piimaanniga.

Hea lehmatoõ aretamisel on suure tähtsusega ka lähtehübridide valik närvisüsteemi tüübi järgi: eelistatavad on rahulikud, tasakaalustatud närvisüsteemi talitlusega loomad. Miks? Sel puhul ei tule unustada märkimast, et lehma piimaannile mõjub kahjulikult ka müra, terav karjumine ja piitsa kasutamine, mis vähendavad piimaandi kuni 60% jne.

Seega teostatakse loomade ümberkujundamist nende plastilise närvisüsteemi mõjustamise kaudu — niisugune on üldine järeldus, millele õpilased juhitakse.

9. klassi bioloogiakursuse käsitlemise ümberkorraldamist saab edasi viia vaid siis, kui selle kursuse aluseks võetakse I. P. Pavlovi õpetuse üldbioloogilised teesid, piiramata selle õpetuse tähtsust üksnes füsioloogia raamidega.

Знакомство учащихся с элементами лексики на уроках русского языка.

Статья, написанная для журнала «Ныцкогде кооль» старшим научным сотрудником Академии Педагогических Наук РСФСР, кандидатом педагогических наук

П. ИВАНОВЫМ.

В работе И. В. Сталина «Марксизм и вопросы языкознания» с предельной четкостью и ясностью изложено учение о словарном фонде и словарном составе языка, раскрыта связь словаря с грамматикой и показаны исторические изменения словарного состава языка в связи с социальными изменениями, развитием производства, ростом культуры и науки.

Марксистское освещение вопросов лексикологии и словообразования, данное товарищем Сталиным в этой работе, имеет основополагающее значение не только для лингвистики, но и для разработки методики словарной работы в школе.

Основная задача изучения лексики¹ должна сводиться к тому, чтобы научить учеников понимать и практически пользоваться в устной и письменной речи богатейшими выразительными ресурсами русского языка. Наряду с усвоением необходимых теоретических сведений по лексике, учащиеся выполняют разнообразные упражнения, целью которых является: 1) практическое закрепление теоретических знаний; 2) расширение и уточнение словаря учащихся; 3) выработка навыков по использованию учащимися в речевой практике доступных выразительных средств языка.

Теоретические сведения по данной теме излагаются учителем в виде небольших бесед, дающих сумму сведений, с последующим выполнением практических заданий, закрепляющих то или иное понятие.

Тема «Элементы лексики» рассчитана на 8 уроков. Она изучается после грамматического раздела «Словообразование». В нее входят следующие подтемы: 1) Сведения об основном словарном фонде и словарном составе русского языка. 2) Словарное богатство русского языка (общее понятие; многозначность слова; прямое и переносное значение слова; сочетания слов; поговорки, пословицы и меткие выражения; синонимы, антонимы, омонимы). 3) Пути обогащения словарного состава языка. 4) Понятие о славянизмах.

Усвоение этой темы будет способствовать более успешному изучению грамматики литературного чтения и содействовать поднятию культуры устной и письменной речи учащихся.

¹ Настоящая статья предназначается как руководство по работе над лексикой русского языка в V классе школ с русским языком обучения и в VIII классе школ с эстонским языком обучения. Примечание редакции.

Краткие сведения об основном словарном фонде и словарном составе русского языка.

Подтема «Краткие сведения об основном словарном фонде и словарном составе русского языка» имеет большое воспитательное и образовательное значение. Знакомство учащихся с учением товарища Сталина о словарном фонде и составе языка послужит серьезной основой для работы над овладением словарным богатством великого русского языка.

На этом уроке учащимся необходимо вспомнить, что говорилось о языке ранее и подробно остановиться на словарном составе языка.

Вначале учитель ставит перед учениками следующие вопросы: 1) К числу каких явлений относится язык? 2) Какую роль в обществе выполняет язык? 3) Почему без языка общество не может существовать?

Получив правильные ответы на поставленные вопросы, учитель переходит к основной части урока, в которой раскрывает учащимся понятие о словарном составе языка. Он говорит, что словарь — это совокупность или общее количество слов какого-нибудь языка.

В языке различаются две основные стороны: 1) словарный состав и 2) грамматика.

Все слова, имеющиеся в языке, говорит товарищ Сталин, составляют вместе так называемый словарный состав языка. Главное в словарном составе языка — основной словарный фонд (запас), куда входят и все корневые слова (т. е. слова, состоящие только из одного корня, производные), как его ядро. Этот запас слов не очень обширен. Он живет в языке в продолжение веков. От него образуются новые слова².

Кроме основного словарного фонда, в словарный состав языка входят и все остальные слова.

Эта часть словаря является наиболее изменчивой и подвижной частью языка. В неё входят слова, обозначающие рост техники, культуры, изменения, произошедшие в быту и в общественно-политической жизни страны; неупотребительные или малоупотребительные в современном языке слова; — старые слова, приобретшие новое значение; слова, обозначающие предметы и явления, относящиеся к той или иной области науки, техники, искусства и ремесла и близкие по значению слова-синонимы.

«Словарный состав — пишет И. В. Сталин, — отражает картину состояния языка: чем богаче и разностороннее словарный состав, тем богаче и развитее язык³.»

Мы будем изучать словарный состав русского языка.

Русский язык принадлежит к числу богатейших языков мира. В его словарном составе насчитывается огромное количество слов, обозначающих предметы, их качества и действия, процессы, отношения. В этих словах отражается весь жизненный опыт нашего народа.

Чтобы ученики более полно и конкретно восприняли содержание рассказа учителя об учении И. В. Сталина о словарном фонде и составе языка, следует подготовить к уроку таблицу, раскрывающую

² И. В. Сталин, «Марксизм и вопросы языкознания», стр. 22.

³ Там же.

содержание и объем этих понятий на примере русского языка. По таблице учащиеся закрепляют сказанное учителем о словарном составе языка, а затем её вывешивают для общего обозрения на несколько дней в классе. Вот эта таблица:

Словарный состав языка.

«Как известно, все слова, имеющиеся в языке, составляют вместе так называемый словарный состав языка. Главное в словарном составе языка — основной словарный фонд, куда входят и все корневые слова, как его ядро⁴.»

Основной словарный фонд (запас)	Неосновной запас слов словарного состава языка.
<p>В основной словарный фонд современного русского языка входят следующие общеупотребительные группы слов, обозначающие названия:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. предметов и явлений природы: вода, земля, гора, лес, солнце, облако, ветер, человек, зверь; 2. животных: лиса, медведь, волк, свинья, кукушка, корова, овца, гусь, курица; 3. растений: рожь, овёс, лён, ячмень; 4. орудий и предметов труда: топор, молоток, гвоздь, дом, крыша, соха, борона, телега; 5. родства: мать, отец, брат, сестра, мачеха; 6. общественных явлений: социализм, совет, пионер, комсомолец, коммунист, колхоз, стахановец, соревнование; 7. открытий и изобретений: радио, самолёт, атом; 8. действий, состояний и процессов: идти, говорить, думать, сидеть, строить, торговать; 9. качеств: красный, белый, новый, узкий, низкий, веселый; 10. предметов счёта: один, сто, тысяча; 11. местоимения: я, ты, он, что. 	<p>Эта часть словарного состава языка наиболее подвижная и изменчивая. В неё входят слова:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. обозначающие рост техники, культуры: шагающий экскаватор, линкор, комбайн; 2. обозначающие изменения в быту и общественно-политической жизни: телевизор, октябрины, коммунизм; 3. неупотребительные или малоупотребительные в современном языке: буржуй, урядник, вещать (говорить), ланиты (щеки); 4. приобретшие новое значение: совет, патриотизм, геройство, труд; 5. обозначающие предметы и явления, относящиеся к области науки, литературы, искусства, ремесла: синоним, верстак, рифма, крона, десятичная дробь, флейта; 6. синонимы (близкие по значению слова): ковылять и плестись (к слову идти), прелестный и живописный (к слову красивый), драчун и задира (к слову забияка), местность и территория.

Сначала учитель (или ученик) читает по таблице цитату из работы И. В. Сталина: «Марксизм и вопросы языкознания», а затем рассматривают те основные группы слов, которые относятся к основному словарному запасу в языке и к неосновному фонду слов словарного состава языка.

Все новые по значению слова объясняются учащимся.

В заключение учитель обобщает сказанное им об основном словарном фонде и словарном составе языка и предлагает учащимся запи-

⁴ И. В. Сталин, «Марксизм и вопросы языкознания», стр.22.

сать вопросы и устно ответить на них: 1) Какие две основные стороны различаются в языке? 2) Как И. В. Сталин определяет основной словарный фонд (запас) языка? 3) Что такое словарный состав языка?

В результате проведенного урока учащиеся должны запомнить, что такое словарный состав и словарный фонд языка. Это определение следует записать в тетрадь.⁵

На последующих уроках понятие о словарном составе русского языка углубляется.

Словарное богатство русского языка.

Подтема «Словарное богатство русского языка» раскрывает перед учащимися в элементарной форме основные понятия лексики, как науки о словарном составе языка. Раскрытие понятий сопровождается практическими упражнениями, помогающими не только усвоить сумму теоретических знаний, но и обеспечить применение этих знаний в речевой практике учащихся.

В результате кратких бесед и практических упражнений у учащихся должно сложиться четкое представление о словарном богатстве русского языка, о том, что такое лексика, фразеология, синонимы, омонимы, антонимы, и т. д. Лексические упражнения помогут расширить, уточнить словарь учащихся, а также научить их правильно использовать разнообразные лексические средства языка для более точного и яркого выражения своих мыслей в устной и письменной форме.

Беседу о словарном богатстве русского языка следует начать с указаний товарища Сталина о том, что «чем богаче и разностороннее словарный состав, тем богаче и развитее язык». Затем приводятся высказывания писателей и ученых о русском языке. Учащимся можно, например, сказать, что гениальный русский ученый М. В. Ломоносов говорил о неисчерпаемых богатствах и правильном сочетании в составе русского языка всех тех выразительных элементов, которые односторонне выступают в отдельных европейских языках.

А. М. Горький писал, что, начиная с Пушкина, наши классики отобрали из речи наиболее точные, яркие, веские слова и создали великий и прекрасный язык: «русский язык неисчерпаемо богат и все обогащается с быстротой поражающей».

Словарь русского языка исключительно богат и разнообразен. Уже в XI веке в древне-русском языке отмечается такое обилие слов, которое позволяло русским переводчикам свободно переводить с греческого на русский язык древнейшие памятники.

Ясное и полное представление о словаре русского языка 40-х годов XIX столетия дает словарь живого русского языка, составленный Далем. В этом словаре насчитывается свыше 200 000 слов. В нем приведено также более 30 000 пословиц и поговорок, взятых преимущественно из живой народной речи. Словарь Даля — это богатейшая сокровищница живого русского языка.

Гениальные русские писатели Пушкин, Гоголь, Тургенев, Горький, Л. Толстой также внесли неоценимый вклад в русский литературный язык.

(Продолжение следует.)

⁵ Основные группы слов, входящие как в основной словарный фонд, так и словарный состав языка, учащимися не должны заучиваться.

Kuidas õpetan kaardivõrgu tundmist.

B. REA,

Pärnu 1. Keskkooli geograafiaõpetaja.

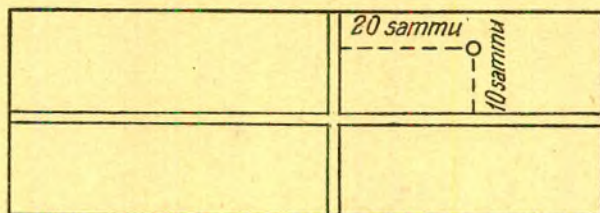
Geograafia õpetamise üheks põhiülesandeks on kaardilugemise oskuse andmine õpilastele. Kaardilugemise aluseks on aga kaardi mõõdu ja kaardivõrgu tundmine. Kehtivates õppekavades on kaardivõrgu käsitlemine ette nähtud 5. õppeaastal. See on võrdlemisi komplitseeritud probleem, sest siin ei tule õpilasi tutvustada üksnes rea uute geograafiliste mõistetega, vaid anda neile ka praktiline oskus leida antud punkti koordinaadid ja antud koordinaatide järgi leida punkt; koordinaate aga 5. kl. matemaatikas õpilastele veel ei tutvustata. Samuti tuleb siin õpilasi tutvustada ringiga ja kraadiga kui ringi ja kaare mõõtühikuga, mida käsitletakse matemaatika kursuses alles 6. õppeaastal. Oleks seepärast ekslik loota, et suudame õpilastele anda vajalikud teadmised ja oskused 1—2 tunniga, piirdudes õpikus antud kokkuvõtliku materjaliga.

Kaardivõrgu küsimus nõuab meetodiliselt hästi läbimõeldud käsitlemist. Õpikus antud materjal on kokkuvõtteks ja illustratsiooniks õpetaja seletusele.

Esitan ühe näite kaardivõrgu käsitlemisest, mida olen kasutanud mitmeid aastaid.

Enne kaardivõrgu juurde asumist tutvustame õpilasi maakera kuju ja suurusega, selgitades seejuures ka mõisted poolus, ekvaator, algmeridiaan.

Sissejuhatust kaardivõrgu tundmaõppimisele alustame lookesega laevast, mis on hukkumas keset laia ookeani. Õpilased teavad, et tänapäeval on iga laev varustatud raadiosaatjaga ja saadab vajaduse korral appikutse: „SOS“. Ent appikutse puhul peab laev teatama ka oma asukoha. Kuidas ta seda saab teha? Uhiste arutlustega jõuame otsusele, et laeva asukoha kindlaksmääramiseks ei piisa kompassist, mis näitab ainult suunda. Küll on aga hõlpus ja täpne määrata asukohta kaardil olevate joonte (rööbikute ja meridiaanide) järgi, mis moodustavad nn. kaardivõrgu.

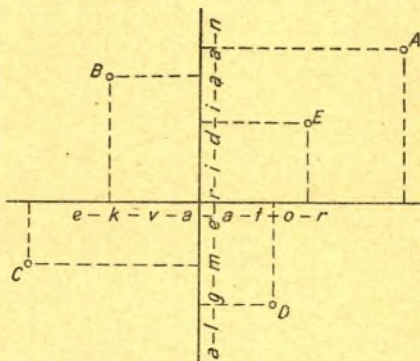

Joonis 1.

Õpetaja jutustab nüüd loo pioneeridest, kes saksa fašistide tulekul peitsid põllule kaevatud auku oma organisatsiooni lipu, kuid ei jätnud kohale ühtki tähist. Pärast fašistide lahkumist oskasid pioneerid kiiresti kindlaks määrata oma peidukoha. Lahendus: põllul (väljakul) oli kaks ristseisus kraavi (sihti) ja pioneerid lugesid sammudes (meetrites), kui kaugel ja mis suunas asus peidukoht mõlemast kraavist. (Joon. 1.)

Vaatleme nüüd maailmakaarti ja leiame, et ka seal on jooned („kraavid“), mis on üksteisega risti ja milledest võime mõõta antud punkti kaugust. Nendeks „kraavideks“ kaardil on ekvaator ja algmeridiaan.

Nüüd joonistavad õpilased ruudulisele paberile ristjooned (joon. 2), mis kujutavad ekvaatorit ja algmeridiaani. Loeme ühiselt ekvaatorist põhja suunas 6 ruudukest (tähistagu iga ruudu vahe, s. o. 0,5 cm looduses 100 km) ja algmeridiaanist ida poole 8 ruudukest. Leitud punkti tähistame A-ga. Õpilased veenduvad kohe, et olgu ristjooned ühel lühemad, teisel pikemad, olgu ka paberi formaat erisugune — ometi asetseb punkt A kõigil ühel ja samal kohal ekvaatori ja meridiaani suhtes. Edasi märgivad õpilased punkte ka teistesse veeranditesse õpetaja poolt antud koordinaatide järgi, kusjuures töö lihtsustamise ja kiirendamise mõttes mõõdame kaugusi kas ruudukes- tega või sentimeetrites.

Joonis 2.

Seejärel märgivad õpilased ise vabalt punkte ja määravad kindlaks nende asukoha järgmiselt:

- 1) Punkt A asetseb ekvaatorist ..... poole ..... cm (km) ja algmeridiaanist ..... poole cm (km) jne.
- 2) Punkt B asetseb ekvaatorist ..... poole cm (km) ja algmeridiaanist ..... poole ..... cm (km) jne.

Asendi määramise õigsust kontrollivad õpilased vastastikku ise. Üksikuid kontrollib ka õpetaja, abistades vajaduse korral.

Eelmistele harjutustele ja täiendavatele ühiste vaatlustele põhjal teeme nüüd üldistava kokkuvõtte: kõik I veerandi punktid asetsevad ekvaatorist põhja pool ja algmeridiaanist ida pool jne. Selle fikseerime kirjalikult:

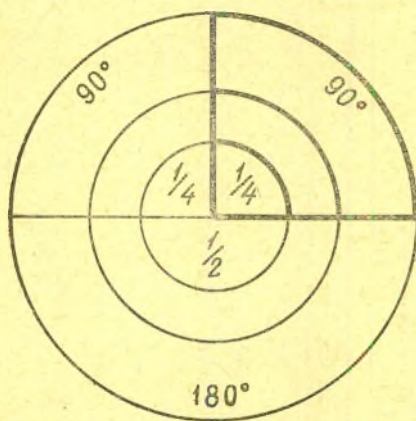
II	I
Ekvaatorist põhja pool. Algmeridiaanist lääne pool.	Ekvaatorist põhja pool. Algmeridiaanist ida pool.
III	IV
Ekvaatorist lõuna pool. Algmeridiaanist lääne pool.	Ekvaatorist lõuna pool. Algmeridiaanist ida pool.

Nüüd leiame maailmakaardil (ka poolkerade kaartidel) veerandid ja kordame saadud kokkuvõtet kaardi pinnal, lastes õpilastel näidata

kaardil punkte, mis asetsevad ekvaatorist põhja ja algmeridiaanist lääne pool jne. Teeme ka vastupidiseid harjutusi: õpetaja (ka õpilane) näitab kaardil mõnda punkti, klass määrab, kus pool ekvaatorist ja algmeridiaanist see asetseb. Samasuguseid harjutusi kordame ka gloobusel kui maakera vähendatud kujul. On tähtis, et võimalikult rohkem õpilasi saaks isiklikult käia kaardi ja gloobuse juures, kuigi see võtab rohkem aega.

Edasi siirdume meridiaanide ja rööbikute vaatlemisele — esmalt gloobusel ja siis kaardil. Eriti selgelt ja näitlikult rõhutame, et rööbikud on täisringid, meridiaanid aga poolringid, mis ühendavad pooluseid. Meridiaanide saamiseks jaotame ekvaatori (suurringi) 360-ks võrdseks osaks, tõmmates läbi jaotuspunktide poolringid, mis ühendavad põhjapooluse lõunapoolusega. Seega saame 360 meridiaani, millest 180 asub ida pool ja 180 lääne pool algmeridiaanist. Rööbikute saamiseks jaotame algmeridiaani (poolringi) 180 võrdseks osaks ja läbi jaotuspunktide tõmmame paralleelselt ekvaatoriga ringid. Seega saame 180 rööbikut, millest 90 asetseb ekvaatorist põhja pool ja 90 ekvaatorist lõuna pool. 90. rööbik pole tegelikult enam ring, vaid punkt, millele tuleb juhtida õpilaste tähelepanu.

Kraadi mõistet on otstarbekohasem esitada esmalt kahe kõrvuti seisva rööbiku ja kahe meridiaani vahena, kusjuures kohe selgub, et meridiaanide vahed (kraadid) erinevad pikkuselt. Kuna meridiaanid on kõik ühepikkused, siis nende jaotuspunktide vahed (pärast nimetame neid laiuskraadideks) on võrdsed. Rööbikud on aga erineva pikkusega ringjooned ja nende vahed (pärast nimetame neid pikkuskraadideks) vähenevad pooluste poole. Arvutame ka ühe kraadi pikkuse ekvaatoril.

Joonis 3.

Edasise arutelu ja vaatlustega jõuame otsusele, et kraad on 360-ndik osa ringist, mida kasutatakse ringi ja ringi osade mõõtühikuna. Arvutame, mitu kraadi on veerandringis, poolringis ja tutvume ka minuti ja sekundiga ning vastavate tingmärkidega. Kraadi mõiste selgitamisel pole ülearune ka juuresolev joonis (joon. 3).

Seniste harjutuste kaudu sai õpilastele selgeks, et koha asendi määramisel tuleb leida, kui kaugel asetseb see koht ekvaatorist põhja või lõuna pool ja algmeridiaanist ida või lääne pool. Harjutame nüüd ka kraadide lugemist ekvaatorist põhja ja lõuna poole (numbrid kaardi äärtel)

ja algmeridiaanist ida ja lääne poole (numbrid pooluste juures või ekvaatoril). Seejuures võtame vaatlusele võimalikult rohkem erisuguseid kaarte (maailmakaart, poolkerade ja üksikute maailmajagude kaardid).

Laseme õpilastel leida gloobuselt ja kaardilt: a) antud punktide koordinaadid; b) antud koordinaatide järgi vastavad punktid.

Näide: a) Leningrad asub ekvaatorist ..... pool .....° ja alg-

meridiaanist ..... poole .....° b) Ekvaatorist 30° põhja pool ja algmeridiaanist 90° lääne poole asub .....

Laseme leida ka punkte, mis asetsevad ekvaatoril (mille geograafiline laius on 0) ja algmeridiaanil (mille geograafiline pikkus on 0) ning lõpuks ka punkti, mille mõlemad koordinaadid on 0.

Alles nüüd on saanud aeg anda õpilastele uued terminid geograafiline laius ja geograafiline pikkus. Kaugus ekvaatorist põhja ja lõuna poole on nüüd geograafiline laius ja kaugus algmeridiaanist ida ja lääne poole — geograafiline pikkus. Harjutame uute terminite kasutamist, andes jällegi ülesandeid punkti leidmiseks koordinaatide järgi ja vastupidiseid ülesandeid — leida geograafiliste koordinaatide järgi vastavad punktid. Näide: a) Leningrad asub ..... laiuse ..... kraadil ja ..... pikkuse ..... kraadil. b) Põhja-laiuse 30-ndal kraadil ja läänepikkuse 90-ndal kraadil asub .....

Lõpuks anname klassile veel mõned ülesanded: a) Meie lennuk avastas ookeanil vaenlase laevastiku ja teatas raadio kaudu tema asukoha: p.-l. ....° ja l.-p. ....°. Kus asub vaenlase laevastik? („l.-p.“ dešifreerimine näitab, kas õpilased on õigesti aru saanud terminitest „laius“ ja „pikkus“, sest „l“ võib siin tähendada ainult „lääne“, kuna „lõuna-pikkust“ ei saa olla.)

b) Laev sai merel tormi käes kannatada ja hakkas lekkima. Ta saatis raadio kaudu appikutse „SOS“ ja andis teada oma asukoha: l.-l. ....°; i.-p. ....°. Kus asub lekkiv laev?

Kaardivõrgu käsitlemise lõpetame lühikese kokkuvõttega, kus märgime ära põhilise tähtsusega mõisted ja faktid:

1) Gloobusel ja maakaartidel on kaardivõrk, mille moodustavad geograafilise laiuse jooned ehk rööbikud ja geograafilise pikkuse jooned ehk meridiaanid.

2) Geograafilist laiust mõõdetakse (loetakse) ekvaatorist põhja ja lõuna poole 0°—90°-ni; geograafilist pikkust mõõdetakse (loetakse) alg- (null-) meridiaanist ida ja lääne poole 0°—180°-ni.

3) Algmeridiaan läbib Greenwichi tähetorni Londonis.

Sellelega lõpeb esialgu töö kaardivõrgu tundmaõppimisel. Järgnevatil õppeaastail tuleb kaardivõrgu küsimust korrata ja süvendada.

Tööst lastevanematega.

A. TIKI,

Talinna 27. Seitsmeklassilise Kooli direktor.

Kasvava põlvkonna õpetamine ja kasvatamine on nõukogude ühiskonnas ülisuure tähtsusega ülesanne. Meie riigi käesolev arenemisjärk esitab koolile kui kommunistliku kasvatuses tähtsamale tegurile eriti kõrgeid ja vastutusrikkaid nõudeid. Nõukogudemaa väljapaistev pedagoog A. S. Makarenko väitis, et laste kasvatamine on tähtis ala meie elus. Meie lapsed on meie riigi ja kogu maailma tulevased kodanikud. Nad on tulevased ajaloo tegijad. Meie lapsed on tulevased isad ja emad, nad hakkavad samuti kasvatama omi lapsi. Meie lapsed peavad kasvama suurepäraseiks kodanikeks, headeks isadeks ja emadeks. Aga ka see pole kõik, meie lapsed on meie vanadus. Õige kasvatus on meie õnnelik vanadus, halb kasvatus — meie tulevane mure, meie pisarad, meie süü teiste inimeste ees, riigi ees.

Vastutus noorsoo kasvatamisel ei lasu mitte üksnes koolil, vaid ka kodul. Perekonnas veedavad lapsed suurema osa oma ajast, kusjuures kodu avaldab tunduvat mõju lapse maailmavaate ja lapse huvide ning püüdluste kujunemisele. Nii mõnigi kord tuleb koolil kokku puutuda niisuguste vanematega, kes teadmatusest teevad vigu oma laste kasvatamisel. Kõigest sellest järgneb tiheda koostöö vajadus kooli ja kodu vahel. Kooli tihe side koduga aitab mitte üksnes likvideerida puudused perekondlikus kasvatuses, vaid aitab muuta perekonna kooli lähemaks abiliseks kasvatustöös ja seda eriti siis, kui kasvatusse puutuvais küsimusis on saavutatud vaadete ja arusaamiste ühtsus kodu ja kooli vahel.

Kodu ja kooli tiheda koostöö küsimuse käsitlemine on seda tarvilikum, et mitte alati ei anta sellele küsimusele vajalikku kaalu ja tähtsust õppe-kasvatustöö ülesannete lahendamisel. Sageli otsitakse madala õppeedukuse põhjusi vaid õpetamise puudustes, kasvatustöö nõrgas korraldamises koolis, õpilaste mahajäämise mitteõigeaegses väljaselgitamises jne. Muidugi ei tohi nende küsimuste osatähtsust alahinnata, kuid selle kõrval ei saa kuidagi silmapaari vahele jätta kodu osa laste kasvatamisel, ei või unarusse jätta pedagoogilist propagandat ja tööd lastevanemate seas. Eriti vajalik on selle küsimuse käsitlemine veel seetõttu, et tänini puudub eesti keeles pedagoogiline ajakiri lastevanematele; ka vabariiklik ringhääling pole ikka veel suutnud süstemaatiliselt anda loenguid lastevanematele ja kogu vabariiklik ajakirjandus tegeleb samuti vähe pedagoogilise propagandaga; vabariigi koolidelgi on vähe kogemusi töös lastevanematega.

Kooli ja kodu koostöö organiseerimisel etendab otsustavat osa õpetaja. Seal, kus õpetaja kasutab mitmesuguseid vorme ja meetodeid

lastevanematega töötamisel, tekib lastevanemal sügav huvi mitmesuguste kasvatuslike küsimuste vastu ja see asjaolu ei jäta oma positiivset mõju avaldamata kogu kooli õppe-kasvatustöö taseme tõusule.

Kogemuste vahetamise eesmärgil peatun lähemalt Tallinna 27. kooli lastevanematega tehtava töö juures.

Meie koolis on kõige lihtsamaks ja tavalisemaks viisiks töös lastevanematega aineõpetajate ja klassijuhatajate töö õpilaspäevikute kaudu. Lähtudes sellest, et õpilaspäevik on esimeseks ja küllaltki tähtsaks sidepidamisvahendiks kodu ja kooli vahel, on meie koolis igal õpilasel õpilaspäevik, välja arvatud esimeste klasside õpilased.

Selle kasutamiseks on antud kindlad juhendid, mille täitmist klassijuhatajate poolt süstemaatiliselt kontrollitakse. Kõik, mida aineõpetaja või klassijuhataja peab vajalikuks vanematele teatavaks teha, märgitakse õpilaspäevikusse (lastevanematele korraldatavad loengud, lastevanemate koosolekud, lapse distsipliinirikumised koolis või väljaspool kooli, lapsele avaldatud kiitused, märkused, noomitused, tundides saadud hinded jne.). Sissekanded varustatakse kuupäeva ja õpetaja allkirjaga. Sissekannetele nõutakse lapsevanema allkirja, et veenduda, kas nende sisu on asjaosalisele teatavaks saanud. Käesoleval õppeaastal kehtestasime koolis esmakordselt nõude, et lapse koolist puudumise ja tema poolt õppeülesannete mittetäitmise kannab lapsevanem samuti õpilaspäevikusse, mitte aga eri lehtedele, nagu see oli varem tavaks. Koolis on kehtestatud kord, et klassi ette vastama minnes võtab õpilane kohe kaasa õpilaspäeviku, kuhu temale väljapandav hinne sisse kantakse.

Vähemalt üks kord nädalas kontrollivad klassijuhatajad õpilaspäevikute korrasolekut (käekirja, sissekannete õigsust, päeviku välimust, vanemate allkirju märkustele ja päeviku lehtedele jne.). Nendes klassides, kus klassijuhatajad seda pidevalt teevad, on päevikute korrashoid ja nende tähtsus märgatavalt tõusnud. Pole kahtlust, et päevikute korralik täitmine ja nende õige kasutamine aitab kaasa distsipliini kindlustamisele ja õppeedukuse tõusule. Seetõttu ongi vaja õpilaspäevikute korraliku täitmise ja hooldamise harjumusi juurutada pidevalt kõikidesse õpilastesse, eriti aga algklasside õpilastesse, et kohe alguses panna sellele tähtsale tööolõigule õige ja kindel alus. Vajab veel rõhutamist, et igas tunnis peab õppejõud andma õpilastele vajaliku aja päeviku täitmiseks, kuna vastasel korral jääb päevik koduste ülesannete osas täitmata.

Seega on õpilaspäevik meie koolis küllaltki painduvaks ja tõhusaks vahendiks õpilaste kasvatuslikul mõjustamisel ja tiheda sideme loomisel kooli ja kodu vahel.

Teiseks ja ühtlasi väga levinud viisiks side pidamisel kooli ja kodu vahel on vanemate külaskäik kooli, olgu siis kas kooli väljakutsel või vanemate endi soovil. Neil puhkudel selgitatakse lapse puuduliku edasijõudmise või distsiplineerimatuse põhjusi. Samal ajal kooskõlastatakse nõuded, mida lapse suhtes rakendatakse soovitud tulemuse saavutamiseks. Seejuures on vajalik, et vanemad kutsutaks välja ainult sel korral ja sel ajal, kui õpetajal või klassijuhatajal on küllaldaselt vaba aega lapse vanemaga vestlemiseks. Kutsunud välja lapsevanema, peab pedagoog ennast selleks hoolikalt ette valmistama, et jutuaamine oleks veenev ja südamluk, et vanemad võiksid selles näha kooli huvi tema lapse tuleviku vastu. On soovitatav lapsevanemat kooli kut-

suda mitte ainult tema poja või tütre ühtede või teiste puuduste pärast, vaid ka siis, kui lapsevanemat võib rõõmustada tema lapse edusammudega kas õppimises, käitumises või osavõtus klassi- ja koolivälisest tööst. Vajab rõhutamist, et lapsevanema kooli ilmumisel ei tohi kool jääda kaebaja positsioonile, sest selline käitumine näitab kooli abitud ja peletab lapsevanema koolist eemale.

Selleks, et tunda õpilast, peab õpetaja teda jälgima mitte üksnes koolis, vaid ka kodus. Koolil on vaja teada, millistes tingimustes laps elab, kes teda ümbritsevad jne. Vastavalt meie kooli üldisele õppekasvatustöö plaanile on kõik klassijuhatajad kohustatud iga oma õpilase kodu külastama õppeaasta kestel vähemalt kahel korral, vajaduse korral aga enam. Võib märkida, et kodude külastamine õpetajate poolt on käesoleval õppeaastal meie koolis tunduvalt paranenud. Kodusid külastavad ka õpetajad-mitteklassijuhatajad sel korral, kui ühel või teisel lapsel esineb raskusi edasijõudmises tema poolt õpetatavas aines. On vaja, et õpilase külastamist hoolikalt ette valmistataks, sest seda tuleb teha kindla sihi ja eesmärgiga. Halvasti teeb pedagoog, kui ta ilmub lapse koju selleks, et vanemaid informeerida ainult lapse vääratustest. Kui õpetaja peab vajalikuks esile tõsta õpilase puudusi, siis on vaja näidata samas ka tema positiivseid külgi. Vestluse eesmärgiks peab olema ühtsete nõudmiste rakendamine nii koolis kui kodus selleks, et lapse juures esinevaid puudusi välja juurida. Õpilase kodu külastades on pedagoogil pealegi võimalik vanemaid tutvustada kommunistliku kasvatuses küsimustega. Pole kahtlust, et sellisel teel muutub kodu kooli lähemaks abiliseks kasvatustöö keerukate küsimuste lahendamisel.

Üheks innukamaks kodude külastajaks meie koolis on 6-c klassi juhataja sm. Taremaa. Allpool toome väljavõtte sm. Taremaa aruandest õpilaste kodude külastamise kohta: „Õpilaste kodude plaanikohast külastamist on otstarbekas alustada siis, kui klassijuhatajal on juba ülevaade õpilastest (andmeid õppeedukusest, käitumisest jne.). Lapsevanemad ootavad hinnangut oma lapse kohta. Vajalike andmete olemasolu korral on võimalik esile tuua õpilase positiivseid omadusi, tema saavutusi õppetöös, ent vajaduse korral pidada nõu ka lapse juures esinevate väärnähtuste likvideerimiseks. Lähtudes sellest alustasin plaanikohast kodude külastamist neljandast õppenädalast peale. Esimese õppeveerandi lõpuks suutsin külastada 31 õpilase kodu. Ülejäänud kahe õpilase kodu külastasin teisel õppeveerandil. Kodude külastamisel olen kaasa võtnud klassipäeviku, sanitaarvihiku jm. andmed, et oleks käepärast konkreetne materjal õpilase kohta. Vestlust alustan lapse positiivsetest külgedest, hiljem siirdun lapse juures esinevate puuduste analüüsimisele, et koos vanemaga jõuda nende tekkimise põhjuste juurde. Esmakordselt kodu külastades olen vestlemisel peatunud järgmiste küsimuste juures: õpilase õppeedukus, tema käitumine, õppimisvõimalused kodus (töötamiskoht ja -tingimused), päeva-režiim kodus, koduste tööde rohkus (kui kaua töötab ühes või teises õppeaines), milline on koduste abi õpilasele õppimisel, millega tegeleb õpilane õppetööst vabal ajal, vanemate soovid ja ettepanekud õppekasvatustöö organiseerimiseks koolis jne. Lisaks nendele üldistele küsimustele peatun eraldi veel mitmesugustel üksikküsimustel, millede juures annan ühtlasi ka pedagoogilist konsultatsiooni, näit. seltsimehelikkuse kasvatamise kohta.“

Vastavalt kooli üldisele õppe-kasvatustöö plaanile korraldatakse meie koolis igal õppeveerandil üks klassi lastevanemate koosolek ja kaks korda aastas (esimesel ja neljandal õppeveerandil) kogu kooli lastevanemate üldkoosolek. Kui lastevanemate üldkoosolekule on lapsevanemaid ilmunud rohkearvuliselt, siis klassi lastevanemate koosolekuist osavõtt on aga mõnes klassis väga tagasihoidlik. Millega seda seletada? Pole ju kahtlust, et kooli ja perekonna vaheliste sidemete tugevdamiseks on neil koosolekuil väga suur tähtsus. Arvan, et peamist osa etendab siin koosolekute ettevalmistamine ja läbiviimine. Kui lastevanemad koosolekuil kuulevad ainult statistilist aruannet mitmedasijõudjate kohta, käitumisreeglitest mittekinnipidamise kohta jne., siis peletatakse nad koosolekuist eemale. Et lastevanemate koosolekud mõõduksid kasuga nii koolile kui kodule, tuleb neid tõsiselt ette valmistada nii päevakorra mitmekesistamise mõttes, ettekannete sisulises osas kui ka koosolekute ajast lastevanematele teatamise osas. Koosoleku ajast on vaja lastevanemaid varakult informeerida, kasutades selleks kirjalikke kutseid, klassijuhataja poolt kodude küllastamist, lastevanemate aktiivi jne. Kool peab tagama, et kõik lastevanemad kindlasti teaksid, mis kellaajal, kus kohas ja mis päevakorraga koosolek toimub. Eriti vajab rõhutamist klassi lastevanemate aktiivi kasutamine koosolekute ettevalmistamisel. Meie kooli 5-a ja 5-b klassi lastevanemate koosolekule ilmusid esimesel veerandil ainult vähesed lapsevanemad. Kokkutulnuist siiski jätkus selleks, et klassijuhatajad sm-d Tamre ja Putmaker suutsid samas aluse panna nende klasside lastevanemate aktiivile. Koos aktiiviga küsimust kaaludes otsustati korraldada uus koosolek. Aktivistid kirjutasid üles ilmumata jäänud lastevanemate aadressid, küllastasid neid kodudes ning teatasid neile uue koosoleku tähtaja, kusjuures selgitasid neile koosolekule ilmumise vajadust. Tehtud selgitustöö tulemusena ilmus uuele koosolekule enamik lapsevanemaid. Lastevanemate-aktivistide elav osavõtt aitas muuta koosoleku sisukaks. Ja tagajärg: distsipliin ja õppeedukus hakkasid neis klassides märgatavalt tõusma.

Meie kooli lastevanemate koosolekute päevakorras on olnud mitmesuguseid küsimusi, nagu: aruanne kooli õppe-kasvatustöö organiseerimisest ja seisundist koolis, kommunistliku töössesuhtumise kasvatamine, kommunistliku noorsooühingu ja pioneeriorganisatsiooni ülesanded, ÜLKNÜ VII pleenumi otsused jne. Klassi lastevanemate koosolekuil on olnud päevakorras järgmisi küsimusi: kodu ja kooli vastastikuse koostöö vajalikkus ja selle organiseerimine, küsimusi seoses kooli režiimi ja õpilasreeglite täitmise, missuguseid ülesandeid esitab uus õppeaasta õpilastele ja nende vanematele kommunistliku kasvatuseteostamisel, teadliku distsipliini kasvatamine, kuidas kindlustada sügavamaid teadmisi vene keeles, kommunistliku moraali, nõukogude patriotismi ja seltsimehelikkuse kasvatamine koolis ja kodus, järjekindluse vajadus lapse kommunistlikul kasvatamisel, iseloomu taheteliste omaduste kasvatamine, karistuste rakendamisest kodus, lapse ja lapsevanema vahelise perekonnas, kõlbelise kasvatusedukuse põhilised tingimused perekonnas, eksameiks valmistumine jne.

Peale nimetatud ettekannete on meie koolis klassi lastevanemate koosolekuil korraldatud näitusi õpilaste töödest (vihikud, päevikud, kirjandid, omavalmistatud õppeabinõud jne.). Esimeste klasside osas korraldati esimesel õppeveerandil näitus 1. kl. õpilase õppetarvetest

ja õppevarustusest. Vajab rõhutamist, et näituste organiseerimiseks tuleb ettevalmistusi teha juba varakult nii õpetajate kui õpilaste poolt. Korraldatavad näitused on vaja eelnevalt läbi arutada õpilastega. Väljapanekud näitusel peavad hõlmama nii tööd õppetunnis kui ka klassivälisist tööd (pioneerirühm, komsomoligrupp, noorte naturalistide ring jne.). Meie koolis jäeti varem aastail näitusega tutvunemine koosoleku lõppu. See pole aga otstarbekas. On parem, kui koosolekut alustatakse näitusega tutvunemisega, et koosoleku päevakorra juurde asudes oleks igal lapsevanemal juba ülevaade oma ja teiste laste tööst. Teiselt poolt on soovitatav, et pärast koosolekut pakutaks lastevanemaile isetegevuslikke ettekandeid, mis omakorda aitab tõsta huvi nende koosolekute vastu. Koosolekute päevakorda on vaja pidevalt laiendada, pidades silmas, et ettekannete osas ei tuleks kordamist ja et valitaks just niisugused teemad, mis selle või teise klassi lastevanemaile vajalikud. Ettekandeid tuleks niiviisi korraldada, et kaasettekandega esineksid üksikud lapsevanemad, keda klassijuhatajad on enne konsulteerinud. Oma ettekannetes peaksid nad välja tooma, kuidas nad kasvatavad oma lapsi, missuguste meetoditega nad on kasvatusalastest raskustest üle saanud jne. On iseenesest mõistetav, et koosolekuil on vaja arendada tõsist bolševistlikku kriitikat, mille tulemusena koosoleku lõpul võetakse vastu konkreetne otsus õppekasvatustöö parandamiseks.

Meie kooli iga klassijuhataja suureks abiliseks on klassi lastevanemate aktiiv ja lastevanemate komitee. Lastevanemate komitee tööd suunab ja juhib direktor, klassi lastevanemate aktiivi — vastava klassi juhataja ja lastevanemate komitee liikmed, kes seda klassi komitees esindavad. Komitee poolt valitud presiidiumi kuulub 7 liiget (esimees, aseesimees, sekretär ja neli liiget). Liikmetena kuuluvad presiidiumi lastevanemate komitee allkomisjonide (õppekasvatustöö komisjon, sanitaar- ja majanduskomisjon, kultuurilise ja poliitmassilise töö komisjon ja koolikohustuse täitmise komisjon) esimehed. Normaalselt tuleb presiidium koosolekuiks kokku üks kord kuus. Töö rohkuse tõttu on presiidium meie koolis enam koosolekuid pidanud: 1. õppepöolaastal 7 ja 2. õppepöolaastal samuti 7. Presiidiumi koosolekute päevakorras on olnud järgmisi küsimusi: õpilaste toitlustamine, lastevanemate koosolekute korraldamine, isetegevusõhtute korraldamine, allkomisjonide tööaruannete ärakuulamine, tööplaanide läbiarutamine ja kinnitamine, aruanded vastuvõetud otsuste täitmisest, ekskursioonide organiseerimisest, eksamiteks ettevalmistumine, uueks õppeaastaks ettevalmistumine jne. Lastevanemate komitee presiidiumi töö on planeeritud poole aasta peale komitee esimehe ja kooli direktori poolt. Peale presiidiumi koosolekute peetakse nii lastevanemate komitee üldkoosolekuid kui ka laiendatud presiidiumi koosolekuid, millest kututakse osa võtma teatud komitee liikmed ja lastevanemad. Lastevanemate komitee jooksva töö sooritavad allkomisjonid: õppekasvatustöö komisjon, koolikohustuse täitmise komisjon, sanitaar- ja majanduskomisjon ning kultuurilise ja poliitmassilise töö komisjon. Komisjonide töö planeeritakse õppeveerandite kaupa. Plaanid vaadatakse läbi ja kinnitatakse lastevanemate komitee presiidiumi poolt. Kõik komisjonid töötavad koostöös klasside lastevanemate aktiividega ja vastavate klassijuhatajatega.

Üheks olulisemaks komisjoniks lastevanemate komitees on õppe-

kasvatustöö komisjon, kes alustas meie koolis esmakordselt tööd 1950. a. septembris. Töö oli uudne, kogemused puudusid. Tuleb siiski tunnistada, et oma poolteiseaastase tööga on õppe-kasvatustöö komisjon kindlustanud endale võrdlemisi tähtsa koha kooli õppe-kasvatustöö organiseerimisel ja teostamisel. Komisjon on tegelnud distsipliiniküsimustega, õppeedukuse tõstmisega, ekskursioonide korraldamisega, kinofilmide ühisküllastamiste organiseerimisega, õppeabinõude valmistamisega, klassivälise töö mitmesuguste vormidega jne. Oma töö planeerimisel lähtus komisjon kooli üldisest õppe-kasvatustöö plaanist.

Distsipliini parandamiseks ja kindlustamiseks kontrollis komisjon pidevalt õpilaste käitumist väljaspool kooli. Selleks koostati spetsiaalne graafik, kuhu märgiti elavama liiklemisega tänavad koos lastevanemate nimedega, kes kontrollisid neis kohtades laste käitumist. Tulemustest kanti ette kooli juhtkonnale. Võib kindlasti öelda, et niisugune süstemaatiline kontroll andis märgatavaid tulemusi laste käitumise kultuursemaks muutmisel.

Eriolist abi koolile on osutanud õppe-kasvatustöö komisjon mitmesuguste ekskursioonide korraldamisel. Komisjoni esimehe sm. Veskise energilisel juhtimisel korraldati kõikide klassidega ekskursioonid siliikaatkivide tehasesse „Kvarts“, osa klassidega Nõmme lauatehasesse, muuseumidesse jne.

Komisjon aitas ekskursioonide puhul kaasa autobuste muretsemisel, toitlustamisel, ka ekskursioonide tegelikul läbiviimisel jne. Sama innuga abistas komisjon kooli kinode ja teatrite ühisküllastamisel.

Eriti väärtuslik on meil õppe-kasvatustöö komisjoni abi ka kultuurihommikute, aktuste jne. läbiviimisel. Komisjoni kaasabil on koolis esinenud mitmed Nõukogude asutuste vastutavad töötajad, nagu näit. vana revolutsionäär sm. Ehrlich, kes on esinenud paljude huvitavate vestlustega pioneerirühmade koondustel, klassikoosolekuil, komsomoli algorganisatsioonid jne., jutustades oma osavõtust Hispaania kodusõjast ja partisanina Suurest Isamaasõjast. Peale sm. Ehrlichi on koolis külalistena esinenud kaardiväe vanemleitnant sm. Vassiljev, luuletaja Muia Veetamm, vana revolutsionäär sm. Anni, agronoom I. Leetoja, siliikaatkivide tehase „Kvarts“ peainsener jne. Kõik külaliste esinemised on andnud koolile palju head. Siinkohal vajab siiski märkimist, et enne külalise esinemist on vaja teda konsulteerida.

Õppe-kasvatustöö komisjoni väga tähtsaks ülesandeks on mahajäänud õpilaste abistamise organiseerimine. Meil oli see eriti tarvilik möödunud õppeaastal, millal kooli ruumide ülekoormatuse tõttu vajalikud konsultatsiooniruumid puudusid. Järeleaitamise organiseerimiseks jaotati klassid komisjoniliikmete vahel, kes selle töö siis koos klassi lastevanemate aktiiviga ja vastava klassijuhatajaga läbi viisid. Käesoleval õppeaastal tehti meie koolis õppetöö tulemuste kokkuvõtteid iga kahe nädala järel; nõrgalt edasijõudvate õpilaste nimed tehti teatavaks õppe-kasvatustöö komisjonile. Komisjoni liikmed käisid tutvumas nende õpilaste kodudega, kus vestlesid nii õpilastega kui ka nende vanematega, leppides vajaduse korral lastevanematega kokku tasuta abistaja suhtes raskusi tekitavas õppeaines. See töö andis tulemusi: mitteedasijõudvate õpilaste arv on meie koolis viimaste aastate jooksul järjekindlalt vähenenud.

Heade töötulemuste poolest on silma paistnud mitmed komisjoni liikmed. Nii külastas sm. Loorits korduvalt õpilase T. J. kodu, kes ei jõud-

nud normaalselt edasi vene keeles, inglise keeles, matemaatikas ja ajaloos ning kelle käituminegi jättis sageli soovida. Klassijuhataja kontakt vanematega ei toonud asjasse paranemist. Sm. Loorits kui lapsevanem saavutas aga selle koduga täieliku üksmeele kodu ja kooli koostöö küsimustes ja tulemused ei lasknud ennast kaua oodata: puudulikud hinded hakkasid vähenema ning õpilase käitumine paranema. Niisuguseid näiteid võiks rohkesti tuua ka teiste komisjoni liikmete tööst.

Nagu eespool juba märgitud, organiseeriti meie koolis õppeaasta algusest peale iga klassi juhatajale abiks ka selle klassi lastevanemate aktiiv. Aktiivi suurus on 5—8 inimest. Oma kirjalikus aruandes, millega õppe-kasvatustöö komisjoni esimees sm. Veskis esines lastevanemate komitee presiidiumi koosolekul möödunud aasta novembris, kirjutab ta: „Käesoleval sügisel valiti igasse klassi lastevanemate aktiiv, kuhu kuulub, olenevalt klassist, 5—8 inimest. Igal aktiivi liikmel on teatud õpilased hooldada. Ühe korra oleme läbi käinud kõigi nõrgalt edasijõudvate laste kodud, osalt ka teist korda. Ja üsna tihti võib hõlpsasti kõrvaldada põhjused, miks laps halvasti õpib, korratult koolis käib või halvasti käitub.“

Töös lastevanematega on näidanud erilist aktiivsust sm. Veskis, kes on teinud koolielusse puutuvad küsimused oma südameasjaks. Ta peab pidevat kontakti klassijuhatajaga, arutab ja aitab lahendada mitmesuguseid üleskerkinud küsimusi, on külastanud korduvalt õpilaste kodusid, juhtides lastevanemate tähelepanu nende laste õppimises ja käitumises esinenud puudustele ja ühtlasi andes sõbralikult nõu nende puuduste parandamiseks. Tema töö on andnud märgatavaid tulemusi. Nii on õpilase I. A. kodu külastamiste tulemusena tunduvalt paranenud õpilase käitumine koolis ja väljaspool kooli, samuti on paranenud selle õpilase suhtumine töösse, on tõusnud tema töötahe. Samuti on sm. Veskis külastanud õpilase L. V. kodu, juhtides vanema tähelepanu lapse hooletule töössesuhtumisele ja tema puudumisele tundidest. Selle tulemusena on õpilane L. V. hakanud tõsiselt töötama, võtab aktiivselt tundidest osa ja on parandanud puuduliku hinde eesti keele osas.

Klassi lastevanemate aktiivi liikmed on osutanud koolile suurt abi ka koolikohustuse täitmise kontrollimisel.

6-c klassi aktiiv on klassijuhatajat sm. Taremaad abistanud nii õppekasvatustöös, koolikohustuse täitmise kontrollimisel, koolikohustuslike laste arvelevõtmisel jne.

On muidugi selge, et lastevanemate aktiivi tööd tuleb klassijuhatajal pidevalt suunata ja abistada. Samuti on vaja, et klassijuhatajad oma aktiivi ka õpetaksid ja kasvataksid.

Lastevanemate komitee sanitaar- ja majanduskomisjon on tegelnud meie koolis järgmiste küsimustega: koolimööbli ja kooliruumide korrastamine uueks õppeaastaks, kooli piirdeaia värvimine ühiskondlikus korras, koolipidude korraldamisega seotud majanduslike küsimuste lahendamine, toetuse organiseerimine neile õpilastele, kes seda vajavad, toitlustamise korraldamine koolis, kooliruumide puhtuse ja sanitaarse seisundi süstemaatiline kontrollimine, kooliaia rajamisele kaasaaitamine jne.

Kooliruumide sanitaarse olukorra parandamiseks seati sisse kontrollgraafik, mille alusel kontrollitakse kooliruumide puhtust 2—3 korda nädalas. Kontrollimise tulemused kantakse sisse sellekohasesse vihi-

kusse direktori kabinetis. Sissekanded arutatakse läbi kooliteenijate koosolekuil, mille tulemusena kooliteenijate töö kvaliteet hakkas järjest tõusma. Samal viisil kontrollitakse ka õpilaste toitlustamist.

Koolikohustuse täitmise komisjon eesotsas oma esimehe sm. Pallaga abistas kooli koolikohustuse täitmise osas. Aktiivselt lülitus komisjon koolikohustuslike õpilaste registreerimise töösse, külastas korduvalt koolikohustust mittetäitvate õpilaste kodusid. Esineb juhtumeid, et klassijuhataja poolt mõne õpilase kodu külastamine koolikohustusega seoses olevais küsimusis jääb tagajärjeta, kuid annab kiiresti positiivseid tulemusi, kui seda teeb koolikohustuse komisjon.

Kultuurilise ja poliitmassilise töö komisjon on korraldanud lastevanemaile loenguid ja kontserte. Senini on korraldatud keskmiselt üks loeng kuu kohta. Teemadeks on olnud: kasvatus klassi-iseloom, kehalise kasvatus tähtsus nõukogude noorsoo kasvatamisel, religioon — rahva pimestamise ja orjastamise vahend, noorema kooliealise lapse kehalise ja vaimse arengu iseärasused, nakkushaigused ja nendest hoidumine.

Tallinna 27. kooli lastevanemad annavad oma koolile tõhusat abi õppe-kasvatustöö küsimuste lahendamisel. On ilmne, et pedagoogilisel kollektiivil on kergem võita mitmesuguseid õppe-kasvatustööga seoses olevaid raskusi sel juhul, kui oskuslikult kasutatakse lastevanemate abi. Pole kahtlust, et meie kooli õppeedukuse tõusus on etendanud lastevanemate komitee ja klassi lastevanemate aktiiv küllaltki tähtsat osa. Kooli pedagoogiline kollektiiv talitab vääralt, kui ta jätab kasutamata lastevanemate organiseeritud abi õppe-kasvatustöö taseme tõstmisel või kasutab seda abi puudulikult. Peame meeles pidama, et nõukogude kooli üheks ülesandeks on laste kasvatamine nende vanemate kasvatamise kaudu, mis aitab koolil sootu edukamalt täita meie noorsoo kommunistliku kasvatus üllaid ja vastutusrikkaid ülesandeid.

SISUKORD

Juhtkiri. Valmistugem hästi uueks õppeaastaks 257

J. Kahk. Liivi sõjad ühe etapina eesti ja vene rahva ajaloolise sõpruse kujunemise protsessis 263

V. Jakovlev. Klassijuhatajate ja komsomoliorganisatsioonide ning pioneerijuhtide koostöö alused 274

K. Golubeva. Inimese anatoomia ja füsioloogia kursuse käsitlemisest I. P. Pavlovi õpetuse valguses 288

П. Иванов. Знакомство учащихся с элементами лексики на уроках русского языка 304

B. Rea. Kuidas õpetan kaardivõrgu tundmist 308

A. Tiki. Tööst lastevanematega . . . 312

СОДЕРЖАНИЕ

Передовая. Подготовимьтесь хорошо к новому учебному году 257

Ю. Какк. Ливонские войны, как один этап в процессе развития исторической дружбы между эстонским и русским народом . . 263

В. Яковлев. Основы совместной работы классных руководителей с комсомольскими организациями и вожатыми пионеров . . 274

К. Голубева. Преподавание школьного курса анатомии и физиологии человека в свете учения И. П. Павлова 288

П. Иванов. Знакомство учащихся с элементами лексики на уроках русского языка 304

Б. Реа. Как я знакомлю учащихся с градусной сетью 308

А. Тики. О работе школы с родителями детей 312

Toimetuse kolleegium: R. Meriloo (toimetaja), J. Tohver, A. Valsiner, R. Kalling, M. Salum, M. Leitsalu.

Toimetuse aadress: Tallinn, Tõnismägi 11, telef. 307-96. Ladumisele antud 23. IV 1952. Trükkimisele antud 10. V 1952. Trükiarv 3545. Paber 70×108, 1/16. Trükipoognaid 4,25. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 5,82. Arvutuspoognaid 5,78. MB-09055. Tellimise nr. 811. Trükikoda „Punane Täht“, Tallinn, Pikk 54/58.

Eesti Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastus.

Пмуб 1 kord kuus. Uksiknumbri hind 5 rubla.

Tellimishind: 6 kuud — 30 rubla.

«Ньюкогуде кооль» («Советская школа»). Орган Мин. Просв. ЭССР. На эстонском языке.

2002

89 I 9765
6444 5)

Rbl. 5.—